

**OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE BİR MÜLKÎ KAYMAKAM PROFİLİ:
MEHMET KAMİL EFENDİ**

Furkan BÜLBÜL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yard. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

UŞAK

Ocak, 2018

**OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE BİR MÜLKİ KAYMAKAM PROFİLİ:
MEHMET KAMİL EFENDİ**

Furkan BÜLBÜL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak, 2018

ÖZET

OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE BİR MÜLKİ KAYMAKAM PROFİLİ: MEHMET KAMİL EFENDİ

Furkan Bülbül

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2017

Danışman: Yard. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK

Osmanlı idari/bürokratik tarihine dair yapılan çalışmalar, daha ziyade genel bir bakış açısı benimsemekte ve merkezden taşraya bakmaktadır. 19. yüzyıl taşra idaresine dair yapılan çalışmaların çoğu Tanzimat fermanı, Islahat fermanı, Lübnan nizamnamesi ve Tuna vilayeti nizamnamesi temelinde genel değerlendirmelerde bulunmakla yetinmekte, fermanlar ve nizamnameler üzerinden Osmanlı idari yapısı ve yaşanan değişimleri yorumlamaktadır. Kısaca teorik düzeyde kalmaktalar, olanı değil, daha ziyade olması gerekeni ortaya koymaktadırlar. Fermanların, talimatnamelerin, nizamnamelerin başarı düzeylerine fazla ilgi gösterilmemektedir. Bir başka ifade ile kişi ya da mekân bazında detaylı/mikro araştırmaların yapılmadığı görülmektedir. Çalışma, Osmanlı taşra idari/bürokratik yapısının işleyişini kaymakam Mehmet Kamil Efendi'nin biyografisi üzerinden anlamayı/ortaya koymayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Sicill-i Ahvâl kayıtları üzerinden Mehmet Kamil Efendi'nin sicil bilgileri alınıp genel bir şablon oluşturulmuştur. Bu şablondan hareketle Mehmet Kamil Efendi'nin eğitimi ve meslek hayatı incelenerek, Osmanlı bürokrasisinin taşrada işleyişine dair bir inceleme ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Mehmet Kamil Efendi'nin meslek hayatı incelendiğinde Osmanlı bürokrasisinin kendi personelini yetiştiren okulları olduğu, sivil bürokrasinin gelişimi ve oluşturduğu kurallarıyla disiplinli bir hale gelme çabaları görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Kaymakam, Kaza/Nahiye müdürü, Osmanlı taşra idaresi, Vilayet sistemi, Merkeziyetçi taşra idaresi

ABSTRACT

A Profile of a Distinct Governor in the Ottoman Rural Administration: Mehmet
Kamil Efendi

Furkan Bülbul

Department of History

Uşak University Social Sciences Institute, September 2017

Advisor: Assistant Professor Biray ÇAKMAK

The researches about the Ottoman administrative/bureaucratic history adopt an overall point of view and look from center to the countryside. Most of the studies on the 19th century provincial administration are confined to general evaluations on the basis of the Rescript of Gülhane, Royal Edict of Reform, Lebanon regulations and regulations of Tuna province and interpret Ottoman administrative structure and changes experienced through ferman and regulations. Briefly, they have been in theoretical level, they do not suggest the existing situation they suggest what should happen. The importance is not given to the implementation of Restricts and Regulations or to their level of success. In other words it is seen that there is no detailed/micro work on the basis of person or the place. The workout aims to assess the Ottoman burocratic structure and its functioning by means of Mehmet Kamil Efendi's biography. By this way Mehmet Kamil Efendi's registry information is obtained from Sicilli Ahval records and constitute an overall pattern. Based on this pattern it is endeavoured to assert a micro survey about how the Ottoman burocracy handled in rural by analyzing Mehmet Kamil Efendi's educational background and career. It will be seen while examining Mehmet Kamil Efendi's career the struggles of Ottoman burocracy to enforce discipline with its own rules in the schools that allow to train its own staff and development of civil burocracy.

Key Words: District Governor, District, Subdistrict Director, Ottoman, Ottoman Rural Administration, Province System, Centralist Rural Administration

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 154006001 No'lu öğrencisi Furkan Bülbül'ün "Osmanlı Taşra İdaresinde Bir Mülkî Kaymakam Profili: Mehmet Kamil Efendi" adlı tezi /.... / tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	:	
Üye	:	
Üye	:	
Üye	:	
Üye	:	

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yüksek lisans çalışması olarak Kaymakam Mehmet Kamil Efendi'nin seçilmesindeki temel amaç; Osmanlı taşra idaresini, nizamname maddeleri üzerinden değil Osmanlı taşrasında uzun yıllar görev yapmış bir kaymakamın mesleki biyografisi üzerinden değerlendirmektir. Mehmet Kamil Efendi, problemlili idari kariyeri sebebiyle özellikle seçilmiş bir kaymakam profilidir. Arşivlerde hakkında çok fazla belge bulunan kişiler ya çok başarılı ya da çok problemlidirler. Mehmet Kamil Efendi'nin problemlili idareciliği sebebiyle ortaya çıkan belgeler taşra idaresine dair izler sunmaktadır. Bu çerçevede Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Tuna Vilayet Nizamnamesi gibi ferman ve nizamname maddelerinin taşraya nasıl yansıdığı ve uygulanıp uygulanmadığı gibi hususlar Mehmet Kamil Efendi'nin mesleki biyografisi üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu tez hazırlanırken başvuru temel kaynak Osmanlı Arşivi vesikalarıdır. Mehmet Kamil Efendi'nin doğrudan kendisi yahut görev bölgesiyle alakalı belgeler incelendikten sonra kronolojik olarak sıralanmış ve süreç ortaya çıkarılmıştır. Tez çalışması sırasında karşılaşılan güçlüklerden ilki belgelerdeki yer isimleriyle ilgili olmuştur. Bilindiği gibi Osmanlıca belgelerdeki özel ve yabancı isimler okunması en zor kelimelerdir. Bu yüzden Mehmet Kamil Efendi'nin görev yaptığı kaza yahut nahiye isimleri arşiv görevlileri tarafından farklı şekillerde okunabilmiştir. Örneğin Çarşamba; Çeharşamba/Çarşamba/Çeharşaniye şeklinde farklı farklı okunurken Beyşehir, Beyşehri/Bekşehri şeklinde okunmuştur. Bu hususta başka örnekler de mevcuttur. Bu problemler dikkate alınarak sağlıklı bir tarama yapabilmek için özel isimlerin muhtemel tüm farklı okunuş şekilleri ayrı ayrı taranmıştır. Araştırmada karşılaşılan bir diğer problemi ise Suriye bölgesi ile ilgili vesikaların Arapça olmaları teşkil etmiştir. Konunun tespitinde ve çalışmanın gerçekleştirilmesinde danışmanım Yrd. Doç. Dr. Biray ÇAKMAK, tezin yazım aşamasında Sayın Büyükelçi Songül OZAN yardım ve destekte bulunmuştur. Arşiv vesikalarının okunmasında kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Çağrı ERDOĞAN'ın ve tezin tashihinde değerli arkadaşım Uzm. Yardımcısı Mehmet ERDOĞAN'ın önemli yardımları olmuştur. Kendilerine teşekkür ederim.

Furkan BÜLBÜL

UŞAK-2018

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER :

Adı Soyadı : Furkan BÜLBÜL

Doğum Yeri ve Tarihi : Sakarya/Hendek 27.09.1988

Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler : Çakmak, Biray- BÜLBÜL, Furkan (2017), Kandıra Kazası Erkek Rüştüye Mektebi, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, 25-27 Mart 2016, Cilt III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2145-2161.

Osmanlı Taşra İdaresinde Bir Mülkî Kaymakam Profili: Mehmet Kamil Efendi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uşak: 2017.

İş Denevimi :

Çalıştığı Kurumlar : Dışişleri Bakanlığı/Diplomatik Arşiv Dairesi/Uzman

İletişim :

e-posta adresi : bulbulfurkan@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar VE EKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TAŞRA İDARESİ VE BÜROKRASI

1. 1 Klasik Dönem Osmanlı Taşra İdaresi	2
1. 2 Osmanlı Taşra İdaresinde Dönüşüm	4
1.3 Osmanlı'da Bürokrasiye Dair	11

İKİNCİ BÖLÜM

SİCİLL-İ AHVÂL KAYITLARI IŞIĞINDA MEHMET KAMİL EFENDİ

2.1 Sicill-i Ahvâl Kayıtları.....	16
2.2 Mehmet Kamil Efendi'nin Sicill-i Ahvâl Kayıtları	17
2. 3 Mehmet Kamil Efendi'nin Sicill-i Ahvâl Kaydının Değerlendirilmesi.....	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET KAMİL EFENDİ'NİN KARIYER ÇİZGİSİ

3. 1 Mehmet Kamil Efendi'nin Eğitim Hayatı.....	24
3. 2 Çarşamba Kazası Müdürlüğü.....	25
3. 3 Diyadin Kazası Müdürlüğü.....	29
3. 4 Dirgöl Kazası Müdürlüğü.....	30
3. 5 Kemah Kazası Kaymakamlığı.....	31
3. 6 Yemen'deki Memuriyeti.....	32
3. 7 Simav Kazası Kaymakamlığı.....	33
3. 8 Aziziye Kazası Kaymakamlığı.....	34
3. 9 Cebel-i Kalmun (Kalamun) Aşâr Memurluğu.....	34
3. 10 Cebel-i Kelbiye (Masyaf) Kazası Kaymakamlığı.....	36
3. 11 Cebele Kazası Kaymakamlığı.....	37
3. 12 Duma Kazası Âşâr memuriyeti.....	38
3. 13 Safita Kazası Aşâr ve Ağnam Memurluğu.....	39
3. 14 Tercan Kazası Kaymakamlığı.....	40
3. 15 Eğin Kazası Kaymakamlığı.....	41
3. 16 Beyşehir (Beyşehir) Kazası Kaymakamlığı.....	44
3. 17 Karçıkan Kazası Kaymakamlığı.....	45
3. 18 Midye Kazası Kaymakamlığı.....	47
3. 19 Gediz Kazası Kaymakamlığı.....	51
3. 20 Balat Nahiyesi Müdürlüğü.....	56
SONUÇ	59
TABLolar	61
EKLER	68
KAYNAKÇA	78

TABLÖLAR VE EKLER LİSTESİ

TABLO-1: Sicil-i Ahvâl kayıtlarının oluşturulmasında memurlara yöneltilen sorular

TABLO-2: Mehmet Kamil Efendi'nin görev yılları ve yerleri

TABLO-3: Mehmet Kamil Efendi'nin görev bölgeleri ve bağılı oldukları üst idarî birimler

TABLO-4: Mehmet Kamil Efendi'nin görevleri, görev süreleri ve maaş miktarları

EK-1: Mehmet Kamil Efendi'nin kaymakamlıktan nahiye müdürlüğüne düşürülmesi sebebiyle yaptığı itiraza ve durumunun yeniden değerlendirilmesine dair verdiği arzuhal üzerine Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e yazılan tahrirat

EK-2: Eğin kazasında Ermeni papazın evinde ve kilisede yapılan aramalarda ele geçirilen Ermenice ve Rusça gazete ve çeşitli evraklara dair Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılan tahrirat

EK-3: Uşak, Simav, Gediz ve Karçukan kazaları kaymakamlıklarına atanmaları kararlaştırılan kaymakamlar için gerekli olan irade-i seniyyenin sadır olması hususunda Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılan tahrirat

EK-4: Erzurum vilayeti idare meclisi mazbatası üzerine Mehmet Kamil Efendi'nin idari iktidarsızlığı dolayısıyla Tercan kazası kaymakamlığından azledilmesine ve yerine Mahmut Nedim Bey'in asaleten tayin edilmesine dair İntihab-ı Memurin Komisyonu mazbatası

EK-5: Trablusşam sancağı, Cebele kazası hükümet konağının tamirine ve gerekli olan meblağın ilgili tertibden sarfına dair Maliye Nezareti'ne emir verilmesi hususunda yazılan arz tezkiresi ve çıkan irade-i seniyye

KISALTMALAR

A. MKT. MHM.	Sadâret Mektûbî Kalemi, Mühimme Kalemi Evrâkı
A. MKT. MVL.	Sadâret Mektûbî Kalemi, Meclis-i Vâlâ Evrâkı
A. MKT. UM.	Sadâret Mektûbî Kalemi, Umûm Vilâyât Evrâkı
BEO.	Bâb-ı ‘Âlî Evrâk Odası
DH. MKT.	Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemî
DH. SAID.	Dâhiliye Nezâreti, Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri
DH. ŞFR.	Dâhiliye Nezâreti, Şifre Kalemi Belgeleri
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
HR. SYS.	Hâriciye Nezâreti, Siyasî
İ. MMS.	İrâde, Meclis-i Mahsûs
İ. MVL.	İrâde, Meclis-i Vâlâ
İ. ŞE.	İrâde, Şehremâneti
İ. TAL.	İrâde, Taltifât
MF. MKT.	Maârif Nezâreti, Mektûbî Kalemi
MVL.	Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri
s.	Sayfa
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Y. A. HUS.	Yıldız, Sadâret Husûsî Marûzât Evrâkı
Y. PRK. AZJ.	Yıldız, Perâkende Evrâkı, Arzuhâller ve Journaller
Y. PRK. KOM.	Yıldız, Perâkende Evrâkı, Komisyon Marûzâtı
M	Muharrem
S	Safer
Ra	Rebiu’l evvel

R	Rebiu'l âhir
Ca	Cemaziye'l evvel
C	Cemaziye'l âhir
B	Recep
Ş	Şa'ban
N	Ramazan
L	Şevval
Za	Zilkâde
Z	Zilhicce

GİRİŞ

Osmanlı tarihi çalışmalarında “Büyük Adamların Tarihi” yahut “Siyasi Tarih Yazımı” zamanla yerini, sosyal ve ekonomik temelli bir tarih yazımına bırakmıştır. Bu değişimde şüphesiz “Annales Ekolü” etkili olmuştur. Bu ekol ile birlikte tarih araştırmalarının odak noktası savaş ve diplomasi olmaktan çıkmış, sosyal, ekonomi, kültür hayatı ve nüfus gibi konular ağırlık kazanmıştır. Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi ile ilgili çalışmalar, öncelikle *defter/belge neşri* şeklinde başlamıştır. Defter/belge neşri şeklinde yapılan çalışmalar zamanla artarak, genel nitelikli sosyal/ekonomik tarih çalışması yapmak isteyenler için kaynak teşkil etmiştir.

Bir tarihinin tek başına tüm Osmanlı sosyal ve ekonomik yapısını araştırma imkânı bulunmadığı için Osmanlı coğrafyasına dair mikro tarih çalışmaları, puzzle parçalarının teker teker yerleştirilmesine benzetilebilir. Bu şekilde bir araya getirilen mikro çalışmalarla büyük resim ortaya koyulabilmektedir. Osmanlı bürokratik yapısı üzerine son zamanlarda yapılan çalışmalar da bu yönde gelişmekte, Osmanlı bürokrasisi içerisinde yer almış isimler, tek tek ele alınarak, bu alan aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Fakat idari/bürokratik tarih üzerine yapılan çalışmalar, genelde sadrazamlık makamına kadar erişebilmiş ünlü isimler üzerinden ilerlemekte, taşrada görev yapan düşük rütbeli bürokratlar çalışma alanlarının dışında bırakılmaktadır. Bu da bir eksiklik olarak görülebilmektedir. Çalışmada, Osmanlı idarî yapısının işleyişi taşradan değerlendirilmeye çalışılmış, kaymakam Mehmet Kamil Efendi'nin meslekî hayatı üzerinden Osmanlı bürokrasisinin taşra boyutuna katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Tezde, birinci bölümde, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Klasik Dönem Osmanlı Taşra İdaresi, Osmanlı Taşra İdaresinde Dönüşüm, Osmanlı'da Bürokrasiye dair başlıkları altında genel bilgiler verilmiştir. Osmanlı idarî yapısıyla ilgili genel nitelikli bilgilerden sonra ikinci bölümde, Sicill-i Ahvâl kayıtları hakkında bilgi verilmiş, Mehmet Kamil Efendi'nin Sicill-i Ahvâl kayıtları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, arşiv vesikalarından yararlanılarak hazırlanan Mehmet Kamil Efendi'nin eğitim ve meslek hayatı ortaya koyulmuştur. Sonuç bölümünde, çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TAŞRA İDARESİ VE BÜROKRASİSİ

1. 1 Klasik Dönem Osmanlı Taşra İdaresi

Osmanlı taşra idaresi köy/mahalle, nâhiye¹, kaza², sancak/liva³ ve eyalet⁴ şeklinde örgütlenmiştir. Köyler nâhiyeleri, nâhiyeler kazaları, kazalar sancakları, sancaklar eyaletleri meydana getirmiştir.⁵ Nâhiye ve kaza, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren kullanılmakla birlikte modern anlamda mülkî-idarî birim anlamı kazanmaları, daha ziyade Tanzimat Dönemi'nde olmuştur.⁶

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren her idarî birime devleti temsil eden iki farklı yetkili tayin edilmektedir. Bunlardan ilki padişahın yürütme yetkisini kullanan bey'dir. İkincisi padişahın hukukî-adlî yetkisini kullanan kadı'dır. Kadı, Bey'den bağımsız olmakla birlikte onun yetkileri olmadan cezayı uygulayamaz, bey de kadı'nın hükmü olmadan ceza veremezdi.⁷ Kısaca her ikisi arasında hassas bir denge tesisi edilmişti.

Osmanlı Devleti'nde *salyâneli*, *salyânesiz* ve *imtiyazlı* olmak üzere üç farklı kategoride eyalet mevcuttu.⁸ Eyalet yöneticisi olan beylerbeyi, Osmanlı Devleti'nin

¹ Kadının yönetiminde bulunan kazalar; köy, mezra ve aşiret gruplarından oluşmakta ve kaza dâhilindeki alt birimlere *nâhiye* ismi verilmekteydi. Kaza ve nâhiye, hukukî-askerî üniteler olarak ayrılmaktaydılar. Kadının hukukî yetkisi altında bulunan kazalar dahilinde askerî üniteler olarak nâhiyeler de bulunmaktaydı. Nâhiyelerin başında bir tımarlı sipahi bulunurdu. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, "Nâhiye", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32 (İstanbul: DİA Yayınları, 2006), s. 306-308.

² Günümüz idarî yapılanmasındaki ilçenin karşılığı olup, Osmanlı öncesinde görülmeyen bir idarî birimdir. Kadının yetki sahası olan kazalar, eğer geniş boyutta olurlarsa kadı naiplerinin de görev aldığı birimlerdi. Bkz. Tuncer Baykara, "Kaza", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25 (İstanbul: DİA Yayınları, 2002), s: 119-120.

³ Arapça'da *liva* olarak kullanılan *sancak* terimi Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde *Bey Sancağı* ifadeleri ile görülmektedir. XV. yüzyıl ile birlikte bir idarî birim olarak ortaya çıkan sancak, günümüzdeki illerden daha büyük bir alanı kapsamaktaydı. Bkz. İlhan Şahin, "Sancak", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36 (İstanbul: DİA Yayınları, 2009), s: 97-99.

⁴ Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde *Beylerbeylik* terimi kullanılmakla birlikte 16. yüzyıl sonlarında *Eyalet* terimi kullanılmaya başlanmıştır. Eyaletler, sancak veya liva denilen idarî birimlerin bir araya gelmesiyle oluşan idarî birimlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Eyalet", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 11 (İstanbul: DİA Yayınları, 1995), s: 548-550.

⁵ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı** (Ankara: TTK, 1991), s. 73-75.

⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi** (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), s. 231-259.

⁷ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 77-82.

⁸ Salyâneli eyaletler, tımar sisteminin uygulanmadığı eyaletlerdir. Bu tür eyaletlerde, eyaletin gelirleri, eyalet görevlilerinin maaşları çıktıktan sonra merkeze gönderilirdi. Mısır, Bağdat, Yemen salyâneli

ilk dönemlerinde sadece askerî bir yetkili olarak görülmekte iken, zamanla hem askerî, hem de mülkî bir amir durumuna gelmiştir. Mülkî ve askerî konularda yetki sahibi olmasına rağmen beylerbeyinin yetkileri, malî ve hukukî konularda eyalet defterdarı ve kadısı tarafından kısıtlanmıştır. Beylerbeyi, eyaletin merkezi olan sancakta oturmakta ve bu sancağa *Paşa Sancağı* denilmekteydi. *Beylerbeyilik* terimi, 17.yüzyıla kadar kullanılmış, daha sonra yerini *eyalet* terimine bırakmıştır. 16.yüzyılda *eyalet* ve *vilayet* terimlerinin birbiri yerine kullanıldığı da görülmüştür.⁹

Eyaletlerin alt birimi olan sancaklar, çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırma *klasik sancaklar*¹⁰, *yurtluk-ocaklık sancaklar*¹¹ve *hükümet sancakları*¹²şeklinde yapılmıştır. İlk dönemlerde *Yaya veya Tımarlı Sipahi Sancak Beyi* olarak görülürken, zamanla sadece *Sancak Beyi* kullanılmıştır. Sancak Beyi, görev yerindeki tımarlı sipahilerin ve zâimlerin¹³ komutanı konumundadır. Sancak idaresinde tek bir tipten bahsetmek mümkün olmayıp, sancaklar coğrafi, toplumsal ve iktisadî şartlara göre değişiklikler göstermekteydi.

Kazalarda adlî ve idarî yetkili olarak kadılar¹⁴ görev yapmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde kadı, hem eyalet merkezi, hem de sancaklarda bulunduğu için kadının bulunduğu her birime aynı zamanda kaza denilmekteydi.¹⁵

eyaletlerdi. Salyânesiz eyaletler, tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerdi. Eyaletin geliri has, zeamet ve tımar şeklinde gruplandırılmaktadır. İmtiyazlı eyaletler ise salyâneli ve salyânesiz eyaletlerin dışında kalan Eflak, Boğdan, Kırım ve Mekke gibi eyaletlerdi. İmtiyâzlı eyaletlerinin bazılarında iç işlerinde muhtariyet verilirken, Mekke gibi kutsal topraklarda vergi muafiyeti ya da para yardımı şeklinde özel muameleler de yapılırdı. Bkz. Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 111-123.

⁹ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeyilikler / Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt: 9 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 887-899.

¹⁰ Klasik Osmanlı sancakları, yöneticilerinin merkezden atandığı sancaklar olup, tımar sisteminin uygulandığı, yani tahrirlerin yapıldığı sancaklardır.

¹¹ Yurtluk-Ocaklık denilen sancaklar, o bölgenin fethinde hizmeti geçen kimselere verilirdi. Yurtluk-Ocaklık sancaklarda tahrir sistemi uygulanırdı, fakat klasik sancaklardan farklı olarak bir kimsenin yönetimine *kayd-ı hayat* şartıyla verilmekte ve idaresi babadan oğula devredilmekteydi.

¹² Hükümet sancağı, genellikle aşiretlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde uygulanırdı. Yine o bölgenin fethinde hizmetleri görülen kimselere de verilirdi. Ancak burada tımar sistemi uygulanmaz, sadece belli miktarda para her yıl devlet hazinesine ödenirdi.

¹³ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü** (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), s. 646.

¹⁴ İslam ile birlikte ortaya çıkan kadılık kurumu, İslam'ın ilk zamanlarında mükemmel hukuk bilgisine sahip kişilerin seçildiği adlî ve idarî bir görevdi. Adlî görevlerinin yanı sıra ihtisab ve narh işlemleri, imar faaliyetleri, belediye reisliği gibi pek çok görevi bulunmaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, **Osmanlı Devleti'nde Kadı** (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1994), s. 7-12.

Osmanlı taşrasında görev yapan idarecilerin sorumluluk alanlarını yüzyıllara göre kesin çizgilerle ayırmak oldukça güçtür. Vali ilk dönemlerde “nâhiye yöneticisi” iken, zamanla vilayet yöneticisi konumuna gelmiştir. Kaymakam, vaktiyle “sadrazam vekili” anlamında kullanılırken, zamanla günümüzdeki anlamına dönüşmüştür.¹⁶ Yani Osmanlı idari yapısına dair kavramlar zamanla değişikliklere uğramıştır.

Osmanlı Devleti’nde tımar/dirlik sistemi bir zaruretin sonucudur. Para ekonomisinin gelişmediği ortaçağ devletlerinde askerlerin iâşesini sağlamak en temel problemdir. Para ekonomisi gelişmediği için vergiler nakdî olarak değil, aynî olarak alınmaktaydı. Bu aynî vergilerin tekrar paraya çevrilmesi ve askerlere dağıtılması büyük bir sorundu. Bu sebeple Osmanlı Devleti, askere maaş yerine tarım gelirlerini vermiştir. Asker, köyde ikamet ederek, köyün vergisini toplardı. Bu askere *sipahi*, vergisini topladığı birime de *tımar* denirdi. Tımarlı sipahinin köylerde yaşaması, atlara kolayca bakabilmesini ve süvari ordusunun oluşmasını sağlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti hem vergi toplama, hem de askerın iâşesini sağlama yükümlülüğünden kurtulmaktaydı.¹⁷ Kısaca Osmanlı Devleti, kurmuş olduğu taşra idarî yapısı ve tımar sistemi sayesinde kendisiyle tebaası arasına herhangi bir gayr-i resmi kuvvetin girmesini kabul etmeyen, patrimonyal ve otoriter bir yönetim yapısına sahip olmuştu. Bu sebeple Osmanlı hükümdarları, fethettikleri bölgelerde buldukları derebeylik benzeri güçleri ya ortadan kaldırmış ya da zamanla tımar sistemi içinde eritmiştir.¹⁸

1. 2 Osmanlı Taşra İdaresinde Dönüşüm

Osmanlı idarî yapısındaki bozulmalar, askerî, siyasî ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Lepanto (İnebahtı) yenilgisi sonrası Akdeniz’de üstünlüğünü kaybetmeye başlamış, iktisadî ve siyasî anlamda sarsılmıştır. Avrupalıların savaş teknolojisinde gösterdikleri gelişmeler, yeniçağın gümüş enflasyonu, denizaşırı ticaret yollarında görülen değişme, Osmanlı

¹⁵ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi** (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), s. 231-235.

¹⁶ Tuncer Baykara, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı** (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988), s. 21-22.

¹⁷ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)** (Yapı Kredi Yayınları, 2003), s. 111-115.

¹⁸ Halil İnalçık, “Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik** (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000), s. 1-15.

donanmasının ağır ekonomik yükü, Avusturya ve İran ile bitmek bilmeyen savaşlar Osmanlı ekonomisini çöküşe götüren sebepleri oluşturmuştur.¹⁹ İmparatorluğun doğal sınırlarına ulaşmasının, yani sınırların çöllere ve okyanuslara dayanmasının yanı sıra Habsburglar, Portekizliler, Safeviler ve Ruslar ilerleyişi durduran önemli etmenleri meydana getirmiştir.

Taşra sisteminin çöküşü ile âyânlığın yükselişi başlamıştır.²⁰ Âyânlığın ortaya çıkmasında; Anadolu'da görülen karışıklıklar, mütegalibe hareketleri, leventler, aşiretler, ra'yyet arasında görülen yer değiştirmeler, devlet memurlarının yolsuzlukları, toprak sisteminde yaşanan problemler ve malî sıkıntılar etkili

¹⁹ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, (Üçüncü basım. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), s. 345-355; Halil İncalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II**, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 2009), s. 10-15.

²⁰ Âyân, Arapça göz ya da bir şeyin aslı anlamına gelen *ayn* kelimesinin çoğuludur. Bkz. Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** (31. baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2015), s. 62. Osmanlılarda, bir bölgenin ileri gelenleri anlamında *âyân-ı vilâyet*, *âyân veya eşraf* şeklinde kullanılmaktaydı. Osmanlı taşrasına merkezden vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvoda tayin edildiği gibi şehir ya da kasabalarda âyân-ı vilâyet arasından seçilen bir âyân bulunurdu. Bu âyânlar bulunduğu bölgenin ihtiyaçlarını tespit eder, vakıf işleriyle ilgilenir, satılan malların fiyatlarını tespit eder ve kötü idarecilerle ilgili merkezi bilgilendirirdi. Sonuç olarak âyânlar, merkez ile taşradaki halk arasında bir köprü vazifesi görmekteydi. Osmanlı klasik döneminde devlet kurumları görevlerini yerine getirdiği için âyânların nüfuzları şehir ve kasaba dışına taşamıyordu. Âyânlığın güçlenme sebepleri arasında devletin nakit paraya duyduğu ihtiyaç sonucu iltizam sistemini yaygınlaşması, âyânların mütezimliği elde etmeleri, sayısı artan vezirlerin arpalık adı altında kendilerine verilen görev yerlerine gitmeyip mütesellim olarak adlandırılan kişileri görevlendirmesi, fakat âyânların bu makamı işgal etmeleri vardır. Bu husustaki diğer sebepler; beylerbeyi ve sancakbeylerinin güçlerinin azalması, devletin başı sıkıştığında âyânlardan para ve asker talep etmesi, âyânlara, beylerbeyliği ve sancakbeyliği rütbelilerinin verilmesi, celali isyanları, suhte isyanları, levent isyanları mensuplarının ve aşiretlerin âyânlar tarafından istihdam edilmesidir. 1702 yılında mukataalar, mütezimlere mâlikâne olarak, babadan oğula aktarılabilen bir sistemle verilmiştir. 1726 yılında çıkarılan fermanla Enderun Mektebi'nden yetişmiş valilerin yerine, bölgenin ileri gelenlerinden vali seçilmesi yoluna gidilmiştir. Büyük çiftliklere sahip olan ve kapılarına sekban-sarıca denilen birlikleri yığan âyânlar, gerektiğinde devlete kafa tutar hale gelmiştir. Devletin, âyânları vali olarak atamasının sebebi, âyânların kapılarında besledikleri sekban-sarıcalar ile isyan çıkarmalarıdır. İsyanı önleyemeyen devlet, bölge âyânını vali yapmaktan başka çıkar yol bulamamaktaydı. Osmanlı idarî yapısı içerisinde isyan çıkaran her eşrafın hemen âyân ya da vali olduğu söylenemez. Bu durum biraz eşrafın gücüyle de alakalıdır. Samsun bölgesinde Canıklızedeler'den Fatsalı Ahmet Ağa, bölgede kurduğu güçlü bir otoriteden sonra ilk olarak kapıcıbaşılık rütbesiyle ödüllendirilmiştir. 1800 yılından sonraki süreçte de âyânlık var olmuştur. II. Mahmut âyânların yerine yenilerini atamayarak merkezi idareyi güçlendirmeye ve âyânları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Tanzimat ile birlikte oluşan yeni düzende âyânların önemi azalsa da şehir ve kazalarda kurulan meclislere seçilerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Âyânlar ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde A'yânlık Düzeni Devri", **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt-Sayı: 14-8 (1970), s. 51-61; Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki "Eşraf ve A'yan" üzerine bazı bilgiler", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Cilt-3 (1982), s. 105-113; Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, (Ankara: TTK, 1991), s. 33-38; Özcan Mert, "Âyân", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4 (İstanbul: DİA Yayınları, 1991), s. 195-198; Yücel Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması ve Sonuçları: A'yânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 165-174; Biray Çakmak, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşraf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrafından Acemzâdelerin Tarihine Katkı", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 32-2 (2015), s. 64-68.

olmuştur.²¹ Sadece Anadolu'da değil, pek çok bölgede âyân aileleri ortaya çıkmıştır.²² III. Selim'in katledilmesi üzerine ordusuyla İstanbul'a gelen Rusçuk âyânı Alemdar Mustafa Paşa, II. Mahmut'u tahta geçirdikten sonra sadrazamlık makamına geçmiştir. Böylece âyânlar, sadrazamlık makamına kadar yükselmiştir. II. Mahmut döneminde âyânlarla yapılan *Sened-i İttifak* ise âyânların gücünün tescil belgesidir. *Sened-i İttifak*, bazı araştırmacılar tarafından *Magna Carta* ile karşılaştırırken, bazıları tarafından anayasanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.²³ *Sened-i İttifak* ile ayanların gücü resmen tanınmış olsa da söz konusu anlaşma metni, kâğıt üzerinde kalmış ve uygulanamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin merkezde ve taşrada yer alan kurumları, zamanla çağın ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Mevcut idarî yapıyla devleti yönetmek mümkün olmayınca, Avrupa benzeri bir idarî yapı kurulmak istendi. Avrupa taşrasıyla Osmanlı taşrası arasında büyük farklar olduğu açık olsa da acilen bir reforma ihtiyaç duyulmuştu. Sultan III. Selim döneminde batıya dönük reform hareketleri başlatılmış, fakat muhalefet sebebiyle reformlar, yarıda bırakılmıştır. II. Mahmut devrinde reform hareketlerinin önündeki en büyük engeli oluşturan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ciddi reformlar gerçekleştirilebilmiştir.²⁴ Böylece II. Mahmut, Tanzimat dönemine giden yolu hazırlamış, daha sonra Sultan Abdülmecit devrinde Tanzimat Fermanı ilan edilebilmiştir. Tanzimat Fermanını ilan eden

²¹ 1683 yılından itibaren sonu gelmeyen savaşlara Anadolu'da bulunan idareciler ve askerler de katılmıştır. Bu durum başıboş kalan Anadolu'da kargaşa ve eşkıyalık faaliyetlerine sebep olmuştur. *Zorba ya da derebeyi* anlamlarına gelen mütegalibeler, Anadolu'daki eşkıyalık faaliyetlerini engellemek için devletin başvurduğu kimseler haline gelmiştir. Anadolu'da görev yapan bazı memurların mütegalibe haline dönüştüğü durumlar da olmuştur. *Levent* olarak tabir edilen kimseler ise paşaların kapısından uzaklaştırılmış ya da cephedeki görevi bitmiş başıboş gezen kimselerdir. Leventler için *sarıca veya sekban* tabiri sıklıkla kullanılır. Bu kimselerin devletin güçsüz düştüğü dönemlerde eşkıyalık faaliyetlerinde başı çektikleri bilinmektedir. Eşkîya, mütegalibe ve leventlerin yanı sıra iskân edilemeyen Ekrâd aşiretleri, devleti uğraştıran diğer bir unsurdur. Anadolu'da görülen bu problemler karşısında halk, toprağını terk ederek büyük şehirlere doğru göç etmiştir. Devletin devam eden savaşlardan dolayı düştüğü malî sıkıntılar içerisinde bazı memurların halktan haksız vergiler topladığı da görülmüştür. Bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda A'yânlık**, TTK: 1994), s. 59-96.

²² Canay Şahin, "The Rise and Fall of an Âyân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003), s. 23-39; Yuzo Nagata, **Tarihte A'yânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme**, (Ankara: TTK, 1997), s. 1-5.

²³ Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2 (1998), s. 209-222.

²⁴ 1831 yılında silahdarlık kurumu kaldırıldı. Sırkâtipliği, Mâbeyin başkâtipliğine dönüştürüldü. Enderun'da düzenlemeler yapıldı. Bâb-ı Âlî'deki kurumların isimleri değiştirilip, görevleri daha ayrıntılı ve net olarak belirtildi. Meclis-i Vâlâ'nın yanına yardımcı bazı meclisler kuruldu. Bkz. Ali Akyıldız, "Tanzimat", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40 (İstanbul: DİA Yayınları, 2011), s: 1-10.

Mustafa Reşit Paşa, II. Mahmut'un yetiştirdiği ıslahatçı bir devlet adamı olmakla birlikte Tanzimat Fermanı'nın tüm başarısı ona ait değildir.²⁵

Tanzimat Fermanı, Osmanlı adaletnâme geleneğinin devamı gibi görünse de önceki fermanlardan farklı olarak Tanzimat Dönemi devlet adamlarının, devletin içinde bulunduğu buhrana karşı çözüm arayışının belgesiydi. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanını ilan etmesi, aslında daha ziyade ekonomik ve idarî bunalımlardan kaynaklanmaktaydı.

Osmanlı Devleti, yapması gereken reformları yaklaşık iki asırdır gerçekleştirememişti. Buna ek olarak iç isyanlar, millî ayaklanmalar, mahallî eşrafın idareye müdahalesi, toprak sisteminin çöküşü gibi pek çok sorun vardı. Devletin Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı karşısında düştüğü durum, reforma olan ihtiyacın kesin göstergesi idi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı karşısında Rusya ve İngiltere gibi devletlere ekonomik tavizler veren Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile ayakta durmaya çalışmaktaydı. İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslim tebaaya yönelik faaliyetlerine karşılık Tanzimat Fermanı'nda eşitlik ilkesi ön plana konularak, dış müdahaleler önlenmeye çalışılmıştı.²⁶

Tanzimat Fermanı'nda vurgulanan *herkesin gelirine göre vergi alınması* ilkesinin gerçekleştirilebilmesi, ancak sağlıklı bir idarî yapılanma ile mümkündü. Bu sebeple Tanzimat devlet adamları öncelikle iltizam usulünü kaldırmakla işe başladılar.²⁷Sancak yönetiminde görev yapan mütesellimler²⁸ lağvedilerek, yerlerine

²⁵ Ali Akyıldız, "Tanzimat", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 40 (İstanbul: DİA Yayınları, 2011), s: 1-10; Yılmaz Öztuna, Osmanlı Devleti Tarihi, Cilt: 1 (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004), s: 452-455.

²⁶ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, (Üçüncü basım. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), s. 401-404.

²⁷ Sınırları üç kıtaya yayılmış bir imparatorlukta vergilendirme ve vergi toplama, dönemin ulaşım ve teknolojik şartları dikkate alındığında aşılması çok zor bir sorundu. Vergilerin çoğunlukla aynı olarak toplandığı hesaba katılırsa bu aynı ürünlerin paraya çevrilmesi ve daha sonra hazineye aktarılması gerekmekteydi. Hazineye aktarılan vergi gelirleri, hazineden taşradaki memurlara hizmetleri karşılığı olarak dağıtılacaktı. Bu sistem gerçekleştirilemez olduğu için Osmanlı Devleti, vergi gelirlerinin hazineye girmeden yerinde kullanılması için tımar sistemini uygulamaya koydu. Tımar sistemiyle devlet, kendi hazinesine fazla bir gelir gelmese de en azından hazinesinden masraf yapmadan memurlarının maaşlarını ödeyebilmekteydi. Böylece vergi gelirlerinin çoğunluğu bölgeden çıkarılmadan o bölgede kullanılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin zamanla daha çok paraya ihtiyaç duyması sonucunda tımar gelirleri, o bölgenin ileri gelenlerine belli bir miktar karşılığında satılmıştır. Bu sisteme *iltizam sistemi*, tımar gelirlerini satın alan kimseye de *mültezim* denmiştir. Devletin içine düştüğü sıkıntılı durumun daha da büyüyerek devam etmesi üzerine nakit ihtiyacı artınca, iltizam, daha fazla para karşılığında ömürlük verilmeye başlamıştır. Bu sisteme *malikâne sistemi* adı verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, (11. basım. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2000), s. 100-114.

muhassıllar²⁹ getirildi. Tanzimat'tan önce de var olan muhassıllık, Tanzimat ile birlikte vergi toplama işlemlerindeki değişimden dolayı önem kazanmıştı. Muhassılların görev bölgesi *sancak* olarak gösterilse de ilk etapta hem sancaklarda, hem de kazalarda görevlendirilmeleri uygun görülmüştür. Bu durumun temel sebebi, muhassıllığın kurulmasında idarî düzenden ziyade malî yapılanmanın ön planda olmasıdır.³⁰

Muhassıllardan hem görev yaptığı bölgede adaletli vergi toplanması için sayım yapması, hem de bölgeyi idarî anlamda yönetmesi beklenmekteydi. Bu ağır yük nedeniyle muhassıllara yardımcı olması için muhassıllık meclisleri kuruldu.³¹ Muhassıllık uygulaması 1840-1842 yılları arasında uygulamada kalmıştır. İki yıl gibi kısa bir süre varlığını sürdürse de taşra idaresinde ve bürokraside modernleşmenin önemli bir adımını oluşturmuştur. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'ne giden yol, yine muhassıllık meclislerinden geçmiştir. Müzakere yöntemi ve temsil geleneğinin gelişmesine katkı sağlayan muhassıllık meclisleri, Osmanlı bürokrasisi için taşraya müdahale etmenin önemli aracı olmuştur.³² Muhassıllık uygulamasının yürütülmesi için çok fazla kişinin istihdam edilmesi, devlete ağır ekonomik yük getirmiştir. Muhassıllık sisteminde aşâr vergisinin toplanması için görevlendirilen kişiler yüzünden köylü, tarladan ürününü alamaz hale gelince kazalarda, seçim usulüyle “kaza müdürü” görevlendirilmesi uygulamasına geçilmiştir. Böylece kazaların yönetimi müdürlere, sancakların yönetimi kaymakamlara verilmiştir. Kazalarda

²⁸ Beylerbeyi ya da Sancak Beyi savaşa gittiğinde yahut görev bölgesinde bulunmadığı zamanlarda, görevi teslim ettiği kişiye verilen isimdir. Mütesellimlik makamı çoğunlukla yerel hanedanların elinde kalmış ve âyanlığın yükselişinde önemli bir basamak olmuştur. Bkz. Yücel Özkaya, “Mütesellim”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32 (İstanbul: DİA Yayınları, 2006), s. 203-204.

²⁹ Muhassıllık terimi *tahsil eden* anlamında olup, Osmanlı klasik devrinden itibaren var olan bir makamdır. Muhassıllar, vergi tahsildarlığı yapmakta olup, zamanla idari görevler de üstlenmişlerdir. Bkz. Yücel Özkaya - Ali Akyıldız, “Muhassıl”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31 (İstanbul: DİA Yayınları, 2006), s. 18-20.

³⁰ Ayla Efe, “Muhassıllık Teşkilatı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2002), s. 8-9.

³¹ Osmanlı Devleti'nde iltizam sistemi, hazine için dönem dönem faydalı olsa da Tanzimat Dönemi için geride kalmış bir uygulama idi. Tanzimat devlet adamları, iltizamı kaldırmak için muhassıllık ve muhassıllık meclisleri oluşturdu. Muhassıllar gittikleri bölgelerde kendilerine verilen talimatnameyi okuyup, halka anlattıktan sonra kendilerine yardımcı olması için kurulan muhassıllık meclisleri ile birlikte bölgenin durumuna göre vergi tespiti yapıp tahsilâtı gerçekleştireceklerdi. Bölgedeki masraflar ödendikten sonra kalan miktar, merkeze aktarılacaktı. Muhassıllık meclislerinin nasıl kurulacağı, üye olacak memurlar ve yerel halktan kimlerin üye olacağı, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin hazırladığı talimatnameyle belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, (Ankara: TTK, 2000), s. 32-35.

³² Ayla Efe, “Taşra Yönetimine Muhassıllıktan Açılan Kapı”, **1864 Vilayet Nizamnamesi Sempozyum Bildirileri** (Ankara: TODAİE, 2015), s. 31-47.

görevlendirilecek müdürlerin seçimle iş başına gelmesi kararı alınsa da genelde kaymakamların akrabalarının ya da yakınlarının bu göreve getirildiği görülmüştür.

Kazalarda görev yapan müdürlerin en temel görevi, verginin toplanıp zamanında devlete teslim edilmesini sağlamak ve asayişin bozulmasını engellemektir. Kaza müdürlerinin halka zulmedip, zimmetlerine para geçirmelerinin engellenmesi için tayin, becayiş ya da atamalarında *zimmet ve ilişkileri* bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir. Eyaletler de valilerin denetimine bırakılmıştır. Kaza müdürü, kaymakam ve valilere işlerinde yardımcı olmaları için kaza idare meclisi, sancak idare meclisi ve eyalet/vilayet idare meclisi kurumları getirilmiştir.³³

Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabalarının en önemli örneğini taşra meclisleri oluşturmuştur. Osmanlı taşra idaresinde gayrimüslimlerin de bulunduğu karma meclislerin kurulması kararlaştırılmıştır. Tanzimat Fermanının ilanından itibaren meclislerde böyle bir uygulama olsa da zamanla genişletilerek devam edilmiştir.³⁴ 22 Eylül 1858 tarihinde *Vülât-ı İ'zâm ve Mutasarrıfîn-i Kirâm ile Kaymakamların ve Müdürlerin Vezâ'ifini Şâmil Ta'lîmât* ile uygulamaya konulan düzenleme sonucunda kazalarda mülkiye, maliye ve zaptiye gibi birçok alandan kaza müdürü sorumlu hale getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 1849 yılında *Eyalet Meclisleri Nizamnamesi* yayımlandı. İdarî birimlerin her alanını kapsayan bu nizamnamede; idarî birimlerde görev alan personelin görev ve sorumlulukları ayrıntılı olarak tarif edildi. Ancak personel yetersizliği, iç isyanlar ve savaşlar, bu reformları sekteye uğratmış, İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın baskıları sebebiyle 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Avrupa, gayrimüslimlerin orduya ve devlet memuriyetlerine alınmaları için kurduğu baskının sonucunu almış, Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti gayrimüslimlere yeni haklar vermiştir. Tanzimat Fermanı'nın maddelerini daha fazla kuvvetlendiren bu ferman, azınlıklar ile ilgili geniş haklar getirmiştir.³⁵

Osmanlı Devleti, ülkede çıkan gayrimüslim ayaklanmaları karşısında Avrupa'nın müdahalesini önlemek için 1856 yılında Islahat Fermanı'nı yayımlasa da

³³ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi** (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), s. 231-259.

³⁴ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, (Ankara: TTK, 2000), s. 46-51.

³⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (5. Baskı. Ankara: TTK, 1993), s. 100-120.

Lübnan'da Dürzî ve Marunî çatışması sonucu tekrar Avrupa'nın müdahalesi ile karşılaşmıştır. İngiltere, Fransa, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu komisyon 9 Haziran 1861 tarihinde Lübnan Nizamnamesini hazırlamıştır. Bu nizamname ile Lübnan neredeyse bağımsız bir yapıya kavuştu. Bu durumun tüm imparatorluğa yayılmasını engellemek isteyen Osmanlı Devleti, yeni bir idarî ıslahatı kendi eliyle gerçekleştirmek için Âlî ve Fuat Paşaları görevlendirdi. 1863 yılında bu düzenlemeye yönelik çalışmalara başlandı.⁷ Kasım 1864 yılında Tuna Vilâyeti Nizamnamesi yürürlüğe konuldu.³⁶Bu nizamnamede kaza yöneticisi olarak *kaza müdürleri* geçmektedir. Tuna Vilayet Nizamnamesini 1867 ve 1871 tarihli nizamnameler izledi. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile 1867 tarihli Vilayet nizamnamesi arasındaki en temel fark, 1867 nizamnamesinin daha geniş bir alanda uygulanmasıdır. 1871 tarihli nizamnamede en alt idarî birimlere kadar merkezî otorite sağlanmaya çalışılmış ve bu bağlamda kaymakamlar kaza yönetimine, kaza müdürleri ise nahiye müdürlüğüne getirilmiştir.³⁷

Tuna Vilâyeti Nizamnamesi'nin batı tesiri, özellikle Fransa etkisi altında meydana geldiği görüşü ileri sürülmüştür.³⁸Taşra idaresinde batı etkisinde ya da batı dayatmasıyla reform uygulandığı görüşü bulunmakla birlikte, Osmanlı bürokratları batı dayatmalarını ustalıkla savuşturmuş, Tuna Vilayeti Nizamnamesi ile Batı'nın istediği özerklikleri vermek yerine merkezî otoriteyi güçlendirmeye çalışmışlardır. Esasında Avrupa'nın isteği, azınlıkların yaşadığı coğrafyaları öncelikle yarı bağımsız bir hale getirmektir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ne azınlıkların bulunduğu bölgelerin

³⁶ 1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi, Vidin, Silistre ve Niş sancaklarının birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna Vilayeti'nde uygulamaya konuldu. Bölgeye vali olarak Mithat Paşa atandı. Mithat Paşa'nın öncülüğünde yeni yollar, hastaneler, fabrikalar inşa edildi. Tuna Nehri üzerinde bir vapur şirketi kuruldu, Türkiye'de bankacılığın başlangıcı kabul edilen Memleket Sandıkları oluşturuldu. İdarî yapıyla ilgili olarak ise vilayet idare meclisi, liva idare meclisi, kaza idare meclisi ve köylerde ihtiyar meclisleri kuruldu. Meclislere ikisi gayrimüslim, ikisi Müslim olmak üzere toplam dört kişi halkı temsilen katılıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Efe, "Tuna Vilayeti Nizamnamesi", **1864 Vilayet Nizamnamesi Sempozyum Bildirileri** (Ankara: TODAİE, 2015), s. 47-51.

³⁷ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, (Ankara: TTK, 2000), s. 70-102; Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi** (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), s. 231-259; İlber Ortaylı, **Tanzimattan sonra Mahallî İdareler (1840-1878)**, (Ankara: TODAİE, 1974), s. 48-50

³⁸ Bu görüşü ilk ortaya atan kişi, Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği mensuplarından Edouard Philippe Engelhardt'tır. Ona göre Osmanlı vilayet nizamnamesi Fransız *Department* sisteminden müktebesti. Bu görüşün aksine iki ülkenin idarî taksimatı karşılaştırıldığında; Fransızların *department*, *arrondissement*, *commune* şeklinde üç bölümlü bir yapı tesis ettiği, fakat Osmanlıların ise vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy şeklinde beş bölümlü bir yapı kurduğu görülmektedir. Fransızların her idarî biriminde kadrolaşma görülmezken, Osmanlı Devleti'nin her idarî birimde kadrolaşmaya gittiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erkan Tural, "Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi - 1864 Nizamnamesinin Arkasında III. Napolyon mu Vardı?", **1864 Vilayet Nizamnamesi Sempozyum Bildirileri** (Ankara: TODAİE, 2015), s. 69-97.

en küçük idarî birimlerinde dahi meclisler açması için baskı yapılmıştır. Batılı Devletlerin, ulusçuluk fikrini kırsal kesimlere yaymak amacıyla nahiye alt idarî birimini kurmaya yönelik yaptığı baskılar neticesinde 1876 yılında *Nevâhî Nizamnamesi* yayımlanmıştır. Ancak bu nizamname, uygulamaya konulamamıştır.³⁹

1.3 Osmanlı'da Bürokrasiye Dair

Genellikle devlet hizmetinde belirli kural ve işleyiş ilkelerine göre çalışan kişilere bürokrat, bu kişilerin çalışmalarına ise bürokrasi denmektedir. Bürokrasi, kısaca hem bir örgütlenme, hem de örgütlenmede çalışan kişiler olarak da tanımlanabilir. Modern anlamda bürokrasi ise yüksek niteliklerdeki memurların sayısındaki artış olup, sadece devlet dairelerinde değil, hükümet dışı alanlarda da görülmektedir.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin, kuruluş sürecinde bürokratik bir altyapıya sahip olduğu söylenemeyebilir. Ortaçağ döneminin teknolojik şartları gereği merkezî otoriteyi tam anlamıyla hâkim kılmak olanaksızdı. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde pek çok bölge, merkezden yönetilmek yerine yarı özerk bir yapıda idare edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bürokratik kadrosunun gelişmemesinde tımar sistemi etkili bir faktör olmuştur. Macaristan bölgesinden Suriye'ye kadar pek çok alanda uygulanan tımar sistemi, az sayıda memur tarafından belli yıl aralıklarında yapılan yoklamalarla denetim altında tutulmaktadır. Bu sayede elde edilen istatistiksel veriler üzerinden hangi bölgede, hangi statüde toprak türü bulunduğu, köylünün elinde ne kadar toprağı olduğu, ürettiği ürün miktarı vs. bilgiler kolaylıkla ve kısa sürede elde edilebilmektedir. Böylece Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altına aldığı topraklarda uyguladığı *tımar*⁴¹ sistemi sayesinde aşırı sayıda bürokrat kadrolarına gerek kalmadan, sahip olduğu geniş coğrafyayı yönetebilmiştir.⁴²

³⁹ Mustafa İlhan, "19. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısında Batı Etkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, 2013), s. 116-121.

⁴⁰ Carter V. Findley, "**Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**" (İkinci basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), s. 1-4.

⁴¹ Türkçe'de dirlik ile eş anlamlı olan *tımar* terimi, Osmanlı merkez vilayetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve soy yoluyla aktarılamayan tahsisatı ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Tımar", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41 (İstanbul: DİA Yayınları, 2012), s. 168-173.

⁴² Halil İnalçık, "Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı ?", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik** (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000), s. 1-15.

Osmanlı Klasik Dönemi'nde diplomatik kadrolaşmanın az olması ise devletin sahip olduğu geniş imkânlarla ve ordusunun gücüne dayanmaktadır. Orhan Bey ve I.Murat zamanında Bizans ve Balkanlar yönünde izlenen dâhiyane politikalar olsa da Osmanlı Devleti güçlendikçe diplomasi silahına ihtiyaç duymamıştır. Bulgaristan'ın fethi sırasında Yıldırım Bayezid'a gelen Sırp elçiler, *Bulgaristan'ı neye dayanarak işgal ediyorsunuz?* diye sordukları zaman, Yıldırım Bayezid, sadece kılıcını göstermekle yetinmiştir.⁴³ Sahip olduğu kudretle, pazarlığa ihtiyaç duymadan istediğini yaptırabilen Osmanlı Devleti, uluslararası ilişkilerini de diplomasiye pek ihtiyaç duymadan ve az sayıda memur ile yürütebilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesine giden sürecin ilk aşaması, medreselerle başlamıştır. Bilindiği gibi ilk Osmanlı medresesi İznik'te inşa edildi. İznik Medresesi'ni Bursa Medresesi(Manastır Medresesi), Edirne Medresesi ve İstanbul'un fethiyle kurulan Sahn-ı Seman, Tetimme ve Süleymaniye medreseleri izledi. Osmanlı Devleti, kurduğu medreseleri, haşiye-i tecrid, miftâh, kırklı, hâriç, dâhil, sahn-ı seman gibi sınıflara ayırmış, ayrıca uzmanlık alanına benzer "Dârü'l-Hadîs" gibi medreseler açmıştır. Böylece bu medreselerden devlet kadrolarına müderrisler, kadılar, şeyhülislam, kazaskerler yetiştirilmiştir.⁴⁴

Osmanlı Devleti'ne en uzun süre personel yetiştiren kurum ise Enderun Mektebi olmuştur. Medreseler haricinde Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumu olarak Enderun Mektebi gösterilebilir. Enderun Mektebi, daha ziyade mülkî ve askerî idareciler yetiştirmek için devşirme kökenli çocukların kabul edildiği bir okuldu.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümâyün kalemlerinden bürokrat yetiştirildiği de görülmektedir. Beylikçi veya divan kalemi, tahvil kalemi, ruûs kalemi ve âmedî kalemi vb. kalemler *kapıya çırak olma* tabiriyle kendi personelini yetiştirmiştir.⁴⁶

⁴³ Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), s. 153-161.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı** (Dördüncü basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), s. 3-39.

⁴⁵ Mehmet İpşirli, "Enderun", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 11 (İstanbul: DİA Yayınları, 1995), s: 185-187.

⁴⁶ Carter V. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi** (İkinci basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), s. 142-148; Ali Çankaya, **Son Asır Türk**

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa karşısında zamanla zayıflamış ve pek çok alanda reforma ihtiyaç duymuştur. Merkezî otoritesini arttırmak isteyen devlet, kalemiye sınıfının sayısını yükseltip, otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır. 1770-1797 yılları arasında İstanbul merkez teşkilatında çalışan toplam memur sayısı yaklaşık 2.000 iken, Sultan II. Abdülhamit döneminde bu memur sayısının 35.000 civarında olduğu görülmektedir. Rusya’da görev yapan memurların sayısına bakıldığında 1800 yılında 38.000, 1856 yılında 118.000’dir. Bu bağlamda Osmanlı bürokrat sayısında artış görülse de yeterli sayıda olmadığı söylenebilir.⁴⁷ II. Abdülhamit devrinde memur sayısındaki artışın sebeplerinden birisi azınlık sorunlarıdır. Osmanlı Devleti, bağımsızlık mücadelesi veren ya da böyle bir duruma meyilli olan azınlıklar içinden pek çok kimseye devlet dairelerinin kapılarını açmıştır.

Osmanlı Devleti bir taraftan kalemiye sınıfının sayısını arttırmaya çalışırken, diğer taraftan da kalemiye sınıfının daha donanımlı hale gelmesi için okullar açmaya başlamıştır. II. Mahmut Dönemi’nde Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Ulûm-i Edebiye kurulmuştur. Okulların kuruluş amacı, reformlar uygulayarak yeni bir idare tarzını benimseyen devlete memur yetiştirmektir. İlköğrenimini tamamlamış, fakat devlet dairelerinde çalışmayan kimseleri yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu mektepler ihtiyaçlara cevap vermeyince 1866 yılında Mahrec-i Aklâm/Mekteb-i Aklâm kurulmuştur. Bu mektep Atik Mekteb-i Mülkiye’nin açılışından sonra açılmış olup, amacı yine devlet kadrolarına memur yetiştirmektir.

1859 yılında açılan Atik Mekteb-i Mülkiye’nin kuruluşu, idarî tarihimiz için dönüm noktasıdır. İdarî alanda yeni düzenlemeler yapan Osmanlı Devleti, bu idareyi iyi yetişmiş idarecilerin eline teslim etmek niyetindeydi. Osmanlı Devleti, yeni kurduğu idarî düzene idareci yetiştirmek için bir okula ihtiyaç olduğunun farkındaydı. Bu sebeple Meclis-i Vâlâ’ya açılması planlanan Mülkiye Mektebi hakkında rapor sunması görevi verildi. Meclis-i Vâlâ bu konudaki gerekçelerini Bab-ı Âlî’ye sundu. Rapora göre; *yabancı devletlerle artan münasebetlerden dolayı bu devletlerle ilişkiler ancak donanımlı devlet adamları ile sağlanabilirdi. Mevcut kaymakam ve kaza müdürleri konsolos tercümanıya dahi anlaşılamamakta, hatta*

Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 10.

⁴⁷ Carter V. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi** (İkinci basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), s. 20-23.

*kendilerine gönderilen emirleri bile okuyup anlayamamaktadır. Osmanlı memurları yabancı dil bilmedikleri için diğer devletlerin nazarında küçük düşmekte ve devletin menfaatlerinin korunması için Ekonomi Politik, Tarih ve Uluslararası İlişkiler ve Anlaşmalar gibi eğitimlerin verileceği bir Mektebin açılması zaruridir.*⁴⁸Bu raporun sunulmasının ardından 1858 yılında Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasına karar verildi. Karara göre;

a) *Kaymakamlık, kaza müdürlüğü gibi mülkiye amirleri ile mal müdürlüğü gibi maliyeciler yetiştirilmek üzere Mekteb-i Mülkiye adında bir okul kurulacak,*

b) *Bu okula, hükümet merkezinde maaşsız veya çok az maaşla çalışan, yaşı otuzu geçmemiş kâtiplerle, ilköğretimini tamamlamış gençlerden seçme sınavını kazananlar alınacak,*

c) *Mülkiye'den mezun olan öğrenciler atama önceliğine sahip olacak,*

d) *Okulda Tarih, Coğrafya, Ekonomi Politik, Hesap, Kanunlar ve Uluslararası dersler de bulunacak,*

e) *Mülkiye mezunlarının maaşları yükseltilecek,*

f) *Açılıştan itibaren 50 öğrenci kabul edilecektir.*

Bu altı maddelik karara ek olarak on bir maddelik Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi yayımlandı. Bu nizamname de şu şekildeydi;

1) *Okul, İçişleri Teşkilatına ehliyetli memur yetiştirmek için kurulmuştur.*

2) *Okul Maârif Nezâreti'nin sorumluluğu altındadır.*

3) *Okula şimdilik ilk yıl 50 ertesi yıl 50 olmak üzere 100 öğrenci alınacaktır.*

4) *Devlet dairelerinde memur olup Mülkiye'ye alınması planlananlar okur-yazar olmalı, memur olmayanlar ise ilköğretimi tamamlamış olmalıdır.*

⁴⁸ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 30-34.

5) Memur olanlar sınavsız, diğerleri sınavla alınıp, iyi hâl sahibi ve mahkûm olup olmadıkları soruşturulacaktır.

6) Kayıt ve kabul işlemleri ile adayın soruşturma işlemleri Maârif Nezâreti'nce yapılacaktır.

7) Okulun eğitim süresi 2 yıl olup, yatastır.

8) Okulda okutulacak dersler: Fenn-i Hatt, İnşâ, Hesap ve Hendese, Tarih, Coğrafya, İstatistik, Osmanlı Kanunları, Devletler Hukuku, Uluslararası Antlaşmalar, Ekonomi Politik.

9) Okula devam mecburidir.

10) Maârif Nezâreti'nden görevlendirilen bir kişi her gün okulda bulunup mühürlü devam cetvellerini Nezâret'e getirecektir.

11) İki yılsonunda başarılı olanlar, aldıkları dereceye göre işleri memuriyetine atanacaklar, başarısız olanlar ise bir yıl daha okulu tekrar edebileceklerdir.⁴⁹

⁴⁹ Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 25-55.

İKİNCİ BÖLÜM

SİCİLL-İ AHVÂL KAYITLARI IŞIĞINDA MEHMET KAMİL EFENDİ

2.1 Sicill-i Ahvâl Kayıtları

Memurların özlük bilgilerinin kaydedildiği Sicill-i Ahvâl Defterleri, II. Abdülhamit Devri'nde düzenlenmeye başlanmıştır. Bu kayıtlar, öncelikle memurun adı, baba adı, doğum yeri ve tarihi ile ilgili bilgiler vermekte, daha sonra eğitim hayatı, görev yerleri, maaş miktarları, tayin, becayiş, azledilme, terfi, nişan, rütbe gibi pek çok konuda bilgi içermektedir.⁵⁰

1879 yılından itibaren Dâhiliye Nezareti bünyesinde Sicill-i Ahvâl Komisyonu teşkil edilmiş, bu komisyon 1896 yılında lağvedilmiştir. Daha sonra Memurin-i Mülkiye Komisyonu tarafından memurların sicilleri kaydedilmiştir. Memurların sicilleri, kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplarla oluşturulmakta ve evrak, memurların kendi el yazıları ile doldurulmaktaydı. İlk etapta memurların doldurduğu siciller, kontrol edilmeden kaydedilmişlerdir. 1884 yılından sonra Sicill-i Ahvâl Komisyonu, memurların verdiği bilgileri, arşivlerde mevcut olan bilgilerle karşılaştırarak yeniden düzenlemiştir. Kontrol edilen sicillere *aslına ve sicill-i umûmîdeki kaydına mutabıktır* notu düşülmüştür.⁵¹

Sicill-i ahvâl kayıtlarını doldururken memurların yalan beyanda buldukları tespit edilmiştir. Bu duruma mani olmak için memurlara uyarı yazısı yazılmıştır. Memurların devlet hizmetine giriş tarihlerinden en son memuriyetlerine kadar geçen süredeki hizmetlerini eksiksiz yazmaları istenmiştir. Memurların sahip olduklarını belirttikleri şehadetname, tasdikname ve icazetnamelerin tamamını ek olarak sunmaları gerekmektedir.⁵²

Sicil-i ahvâl kayıtlarının ilk oluşturuldukları dönemdeki örnekleri, belirli bir şablonda değildir. İlerleyen dönemlerde sicill-i ahvâl kayıtlarında daha profesyonel bir şablon çıkarıldığı görülmektedir. Sicill-i ahvâl kayıtları oluşturulurken memurlara

⁵⁰ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İ. DH. 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁵¹ BOA. İrade. Dâhiliye, 1296/27, 8 Kasım 1891/5 Ra 1309, lef 2.

⁵² BOA. MF. MKT. 599/29, 19 Ekim 1901/6 B 1319, lef 7.

sorular sorulduğu ve bunlara verilen cevaplar ile sicillerin oluştuğu daha önce belirtilmişti. Memurlara sorulan sorular, *Tablo. 1*'de gösterilmiştir. Tablolaştırılan bu sicil soruları her dönemde aynı değildir. Mehmet Kamil Efendi ve onun döneminde görev yapan memurların sicil-i ahvâl kayıtları ayrıntılı bilgiler içermemektedir.

Toplamda 200 adet bulunan bu defterlerin 60 tanesi Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nda, 140 tanesi Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nda yer almaktadır.⁵³

2.2 Mehmet Kamil Efendi'nin Sicill-i Ahvâl Kayıtları

Mehmet Kamil Efendi'nin çeşitli görev bölgelerinde düzenlenen ve zaman zaman güncellenen sicil-i ahvâl kayıtlarının birleştirilmiş ve özetlenmiş hali aşağıda sunulmaktadır.

Mehmet Kamil Efendi, Oruçzade Mustafa Efendi'nin oğludur. 1838-1839/1254 tarihinde Erzincan'da doğmuştur. Sıbyân mektebinde temel eğitimini aldıktan sonra özel hocalardan Arapça, Farsça, Fen, Hesap ve Coğrafya eğitimi almıştır. Farsça'ya aşina olan Mehmet Kamil Efendi Arapça konuşur, Türkçe okur-yazardı. Özel hocalardan aldığı derslerle eğitimini tamamlayan Mehmet Kamil Efendi, daha sonra Atik Mekteb-i Mülkiye'ye girmiştir.

1863-1864/1280 yılında, 26 yaşında iken 1000 kuruş maaşla Bolu sancağı dâhilinde bulunan Çarşamba kazası müdürlüğüne tayin olunmuştur. Çarşamba kazasında 7 ay görev yapmıştır. Aralık 1865/Ş 1282 tarihinde 2000 kuruş maaşla Diyadin müdürlüğüne tayin olunmuştur. Diyadin müdürlüğünde 6 ay görev yaptıktan sonra, görevinden ayrılmıştır. Nisan 1867/Z 1283 tarihinden itibaren 1750 kuruş maaş ile Dirgöl müdürlüğüne atanmıştır. Dirgöl'de 8 ay görev yaptıktan sonra görevinden ayrılmıştır. Ocak 1869/L 1285 tarihinde 1250 kuruş aylıkla Kemah kazası kaymakamlığına atandı. Kemah kazasında 19,5 ay görev yaptıktan sonra azledilmiştir. Ağustos 1871/C 1288 tarihinde 2500 kuruş aylıkla bir kaymakamlıkta istihdam edilmek üzere Yemen'e gönderilmiş, fakat açık kaza bulunamadığı için 5 ay müddetle yarım maaş almıştır. Yemen bölgesinde kendisine uygun bir kadro bulunamaması üzerine İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. 16 Kasım 1872/15 N 1289 tarihinde 1800 kuruş maaşla Simav kazası kaymakamlığına atanmıştır. 7 ay

⁵³ Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahval Defterleri", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37 (İstanbul: DİA Yayınları, 2009), s. 134-136.

görev yaptıktan sonra görevinden ayrılmıştır. Ekim/Kasım 1873/N 1290 tarihinde 1350 kuruş maaşla Aziziye kazasına tayin olunmuştur. Bu kazada 13 ay müddetle görev yapmıştır. Mayıs/Haziran 1877/Ca 1294 tarihinden itibaren 2000 kuruş maaşla Cebel-i Kalmun (Cebel-i Kalamon) kazası a'şâr memuriyetinde bulundu. Bu görevinden 7,5 ay sonra ayrıldı. Ekim/Kasım 1877/L 1294 tarihinden itibaren 1250 kuruş maaşla Cebel-i Kelbiye/nam-ı diğer Misyaf (Masyaf) kazası kaymakamlığında istihdam olunmuştur. Bu görevde 3,5 ay kalmıştır. Ocak/Şubat 1878/M 1295 tarihinde Cebele kaymakamlığına 2250 kuruş maaşla atanmıştır. Bu bölgede 7,5 ay çalıştıktan sonra görevinden ayrılmıştır. Bu tarihe kadar bulunduğu memuriyetlerden *infisâl* (ayrılma) eylemiş, *taht-ı muhakemeye* alınmamıştır (soruşturma geçirmemiştir).

Mehmet Kamil Efendi 1878-1879/1294 senesinde 2000 kuruş maaşla Duma kazası âşâr memurluğuna tayin edilmiştir. Duma kazası idare meclisi mazbatasına, Suriye vilayeti idare meclisi mazbatasına ve muhasebe kalemi derkenarına göre Mehmet Kamil Efendi, bu görevde 5 ay 21 gün istihdam edilmiştir. Mehmet Kamil Efendi 14 Nisan 1881/14 Ca 1298 tarihinden 13 Eylül 1881/18 L 1298 tarihine kadar aylık 800 kuruş maaşla Safita kazası aşâr ve ağnam memurluğunda bulunmuştur. Ağustos/Eylül 1884/Za 1301 tarihinde 1250 kuruş maaşla, Erzurum vilayeti dâhilinde bulunan Tercan kazası kaymakamlığına tayin olunmuştur. Bu görevinde gösterdiği idari iktidarsızlıktan dolayı 24 Aralık 1884/6 Ra 1302 tarihinde azlolunmuştur. 10 Nisan 1886/6 B 1303 tarihinde 1250 kuruş maaşla, Mamuretülaziz vilayeti dâhilinde bulunan Eğin kazası kaymakamlığına tayin olunmuştur. Buradaki görevi esnasında kötü hal ve davranışlarından dolayı, idari iktidarsızlığının kesinleşmesi üzerine 12 Eylül 1887/23 Z 1304 tarihinde azledilmiştir. Mehmet Kamil Efendi 28 Eylül 1887/10 M 1305 tarihinden 19 Şubat 1888/6 C 1305 tarihine kadar yarım maaş hesabıyla, yani 504 kuruş maaşla, Beyşehri (Beyşehir) kazası kaymakamlığında vekâleten bulunmuştur. Mayıs/Haziran 1888/N 1305 tarihinde 1215 kuruş maaş ile Van vilayeti dâhilinde bulunan Karçikan kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir. Bu bölgede görev yaparken *ahâli ile me'mûrîn beynine tefrika ilkâ itmek* (Memurlar ile ahali arasına ikilik sokmak) suçundan dolayı 10 Nisan 1889/9 Ş1306 tarihinde azledilmiştir. Van vilayetinden alınan mazbatada zimmet ve ilişiği olmadığı gösterilmiştir.

Mehmet Kamil Efendi, Karçikan kazası kaymakamlığından, ahali ile memurlar arasına ikilik soktuğu gerekçesiyle azledilmiştir. Daha sonra Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Baba-ı Atik ve Eğridere kaymakamlıklarına vekâleten tayin olduğu halde, asaleten ataması yapılmayıp yerine başka bir kaymakam tayin edilmiştir.

Bu durumda açıkta kalan Mehmet Kamil Efendi'nin başka bir kaymakamlığa tayin edilmesini istemesi üzerine talebi, İntihab-ı Memurin Komisyonu tarafından Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, üç kaza kaymakamlığından idari iktidarsızlık sebebiyle azlolunduğu anlaşıldığını ve üç defa idari iktidarsızlığı tahakkuk ederek görevden ayrılmış olan kaymakamların, müdürlükte istihdam edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Bu sebeple müdürlükte istihdam edilmesi gerektiği 18 Mayıs 1891/5 L 1308 tarihli ve 17 numaralı tezkire ile kendisine tebliğ olunmuştur.

Mehmet Kamil Efendi'nin kaymakamlık rütbesi, aynı sebeple üç defa görevinden azledildiği gerekçesiyle nahiye müdürlüğüne düşürülünce, bizzat kendisi tekrar bir dilekçe yazarak, durumunun yeniden değerlendirilmesini istemiştir. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi durumunu tekrar tetkik etmiştir. Bu arada Mehmet Kamil Efendi hakkında daha önce *ahâli ile me'mûrlar arasına ikililik sokmak* şeklinde mazbata tertip eden Karçikan kazası idare meclisi, eski mazbatasını değiştirmiş ve Mehmet Kamil Efendi'nin iyi hizmetlerine dair mazbata düzenlemiştir. Bu halde *üç kazâ kâ'imakâmlığından 'azledilen kâ'imakâmların nâhiye müdürlüğüne düşürülmesi* maddesi uyarınca hakkında işlem yapılmasına gerek kalmamıştır. Mehmet Kamil Efendi 11 Aralık 1890/28 R 1308 tarihinde yarım maaş hesabıyla Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Midye kazası kaymakamlığına 625 kuruş maaşla vekâleten atanmıştır. Vekâleten atandığı için yarım maaş almıştır. 4 Mart 1891/23 B 1308 tarihinde görevden ayrılmıştır. Mehmet Kamil Efendi, Temmuz/Ağustos 1892/M 1310 tarihinde, 1250 kuruş maaşla Hüdâvendigâr vilayeti dâhilinde Gediz kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir. Mehmet Kamil Efendi'ye Temmuz-Ağustos 1892/M 1310 tarihinde, *rütbe-i râbi* tevcih edilmiştir. Gediz kazası kaymakamlığını yürütmekte iken Mehmet Kamil Efendi hakkında *kâ'imakâmlık makâmına gelen evrâkların pek çoğununun içeriğini başkalarına sordurmadan anlayamadığı ve kendisine yapılan uyarılar karşısında 'âcizce itirâfda bulunduğu yönünde şikâyetler*

yapılmıştır. Bu şikâyetlere *ahâliyi birbirine düşürmek ve kâ'imakâmlık bölgesinde düzeni sağlayamamak* yönünde şikâyetler de eklenince Gediz kazasındaki görevine devam etmesinin uygun olmayacağına karar verilerek 8 Mayıs 1893/21 L 1310 tarihinde azledilmiştir.

Mehmet Kamil Efendi, daha önce görev yaptığı üç kaza kaymakamlığından *iktidârsızlık ve ahâli ile me'mûrlar arasına ikililik sokmak* gibi suçlamalardan dolayı azledilmişti. Bu sebeple *üç kaza kâ'imakâmlığından 'azledilen kâ'imakâmların rütbelerinin nâhiye müdürlüğüne düşürülmesi* maddesi ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat Mehmet Kamil Efendi hakkında daha önce *ahâli ile me'mûrlar arasına ikililik sokmak* suçlamasıyla mazbata veren Karçıkan kazası idare meclisi, mazbatasını değiştirerek, Mehmet Kamil Efendi'nin iyi hal ve hizmetlerine dair mazbata verince, Mehmet Kamil Efendi'nin rütbesinin nahiye müdürlüğüne düşürülmesi kararı uygulanmamıştı. Ancak son olarak Gediz kazasında da çeşitli suçlamalarla yeniden azledilince tekrar aynı gerekçe ile üç kaza kaymakamlığından azledilme maddesi ile karşı karşıya kalıp, rütbesi yeniden nahiye müdürlüğüne düşürülmüştür.

Bu arada Mehmet Kamil Efendi, bir bölgeye tayin edilinceye kadar kendisine mazûliyet maaşı verilmesi, ayrıca kaymakamlıktan nahiye müdürlüğüne düşürülmesi kararının yeniden değerlendirilmesi hususunda bir arzuhal takdim etmiştir. Bunun üzerine Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi konuyu yeniden ele almıştır. Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, Mehmet Kamil Efendi'nin rütbesinin kaymakamlıktan nahiye müdürlüğüne düşürülmesi konusunda yeniden bir değerlendirmeye gerek olmadığını, ayrıca mazûliyet maaşı verilmesi meselesine Tanzimat Dairesi'nin karar vereceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Mehmet Kamil Efendi emekli olmak istese de kabul edilmemiş, 13 ay daha çalıştıktan sonra emekli olabileceği kendisine bildirilmiş ve Balat nahiye müdürlüğünde görevlendirilmiştir. Mehmet Kamil Efendi, Balıkesir'e bağlı Balat nahiye müdürlüğü görevini tamamlayıp, emekli olduktan sonra yeniden çalışmak istediğini belirtse de kabul edilmemiştir.⁵⁴

⁵⁴ BOA. ŞD. 2979/30, 22 Temmuz 1897/21 S 1315.

2. 3 Mehmet Kamil Efendi'nin Sicill-i Ahvâl Kaydının Değerlendirilmesi

Sicill-i Ahvâl defterleri, özellikle biyografi yazımı için önemli olması hasebiyle pek çok tarihçi tarafından başvurulan bir kaynaktır. Fakat siciller de tıpkı diğer tarihî vesikalar gibi tenkit süzgecinden geçirilmelidir. İncelenen siciller, hata ve tutarsızlıklar içermekte, bu durum, tarihçiler tarafından da ifade edilmektedir.⁵⁵

Mehmet Kamil Efendi ile ilgili sicill-i ahvâl kayıtları, farklı tarihlerde düzenlenmiş olsalar dahi birbirinin tıpatıp aynısı olarak yazılmışlardır. Sadece yeni eklenen kısımlar farklı olup, diğer kısımlar eski sicillerden kopya edilmiştir. Bu sebeple ilk sicilde yapılan hatalar yeni oluşturulan sicillerde de devam etmiştir. Mehmet Kamil Efendi'nin sicillerinde tespit edilebilen başlıca hatalar, tutarsızlıklar ve durum tespitleri şunlardır; Görev bölgeleri ve tarihleri belirtilirken tarihsel sıralama hatalı yazılmıştır. Bu hatalardan ilki 14. görev yeri olan Midye kazası ile 18. görev yeri olan Gediz kazası arasında görülmektedir. Ek olarak verilen *Tablo 2*'de bu hatalar düzeltilmiş ve bilgiler tarihsel sıralamaya uygun olarak gösterilmiştir. Tablo 2 oluşturulurken sicill-i ahvâl kayıtları kullanılmıştır.⁵⁶

Sicill-i ahvâl kayıtlarında görev bölgelerinin bazıları, bağlı olduğu üst idarî birimlerle birlikte yazılırken, diğer görev yerlerinde bu hususa dikkat edilmemiştir. Mesela Mehmet Kamil Efendi'nin Aziziye kazası kaymakamlığında görev yaptığı yazılmakta, fakat Aziziye kazasının bağlı olduğu üst idarî birim belirtilmemektedir. Aziziye kazası, Hüdâvendigâr, Sivas, Trablusgarp, Bağdat vilayetlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Aziziye kazasının hangi vilayet/sancak dâhilinde olduğu tespit edilememektedir.⁵⁷

Kaymakamlar görev bölgelerinden ayrıldığında ya da başka bir kazaya tayin edildiğinde zimmet ve ilişiği olup olmadığı kontrol edilmektedir. Görevinden ayrılan kaymakam, halefine devir yapacağı için zimmeti olup olmadığı hususunda bağlı olduğu idare meclisinden mazbata alması gerekmektedir. Mehmet Kamil Efendi'nin

⁵⁵ Abdülhamit Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), s. 31-33.

⁵⁶ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade. Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade. Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade. Dâhiliye. 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁵⁷ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü* (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri, 2006), s. 54.

bulunduğu memuriyetlerde zimmet ve ilişkisi olmadığı sicill-i ahvâl kayıtlarında belirtilmiştir.

Ek olarak verilen Tablo 2 incelendiğinde sicill-i ahvâl kayıtlarına göre Mehmet Kamil Efendi'nin 32 yıllık memuriyet hayatında 165 ay, yani yaklaşık 14 yıl fiili olarak görevde kaldığı ve yaklaşık 18 yıl boşta kaldığı tespit edilmektedir. Mehmet Kamil Efendi boşta kaldığı süre boyunca da maaş almıştır. Kaymakamlar görevlerinden istifa ettiklerinde ya da azledildiklerinde geçim sıkıntısı çekerek sefil duruma düşmemeleri için başka bir memuriyete atanıncaya kadar kendilerine maaş ödenirdi. Bu maaşlar sadaka-i âlî, mazuliyet adı altında yapılır, ilgili kaymakam göreve başlayınca kesilirdi.⁵⁸

Mehmet Kamil Efendi'nin boşta kalma süresinin oldukça uzun olması kendi idareciliğinden kaynaklanmıştır. Kaza müdürleri/kaymakamlar için belirli bir görev süresi bulunmamakta idi. Kaza müdürleri/kaymakamlar idarî bölgelerinde halkla iyi ilişkiler kurduğu ve idareyi kötüye kullanmadıkları sürece uzun yıllar görev yapabilmekteydiler. Fakat Mehmet Kamil Efendi atandığı görevlerinde çok kısa sürelerle görev yaptıktan sonra ya istifa etmekte ya da azledilmekteydi. Bunun temel sebebi; idarî iktidarsızlık olarak sicill-i ahvâl kayıtlarında belirtilmiştir.

Osmanlı idarî yapısı içinde memurların boşta kalma sebepleri; memurların sınıflarına göre atama yapılması ve sınıfına uygun görevler boşalmadıkça atanamaması gösterilebilir. Ayrıca bölge halkıyla uyum sağlayabilecek memurların tercih edilmesi de önemli bir sebeptir. Ekrâd'ın yoğun olarak yaşadığı ve aşiretlerin ikâmet ettiği alanlarda daha otoriter idarî-mülkî memurlara öncelik tanınmaktadır. Bunlara ek olarak arşiv belgelerine göre *kavânin ve nizâmâta vâkıf, umûr-ı mülkiye ve mâliyeyi hüsn-i idâreye muktedir ve istikâmeti mücerreb, idârenin ahvâline vâkıf ve âşinâ* olmaları da beklenirdi.⁵⁹

Sicill-i ahvâl kayıtları tabloya döküldüğünde karşılaşılan en büyük problemlerden biri kaymakamların aynı tarihlerde farklı görev yerlerinde çalışılmış gibi gösterilmeleridir. Nitekim Tablo 2'de Mehmet Kamil Efendi'nin Cebel-i

⁵⁸ Mehmet Güneş, **Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık** (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), s. 198-200.

⁵⁹ BOA. MVL. 624/88, 26 Ocak 1862/25 Recep 1278, lef 1, lef 2.

Kalmun (Kalamun, Kalamon) ve Cebel-i Kelbiye (Misyaf, Masyaf)'de aynı tarihlerde görev yaptığı görülmektedir.⁶⁰

Tablo 3'te gösterilen idarî birimler, Mehmet Kamil Efendi'nin görev yaptığı dönemde mevcut olan idarî taksimat esas alınarak düzenlenmiştir. Görev bölgeleri içerisinde farklı tarihlerde farklı idarî birimlere bağlı olan kaza ya da nâhiyeler bulunmaktadır. Sicillerde Mehmet Kamil Efendi'nin 1878-1879/1294 tarihinde Duma kazasında 5 ay 21 gün görev yaptığı yazılsa da hangi aylar arasında görev yaptığı belirtilmemiştir. Bu sebeple 1878-1879/1294 yıllarının hangi aylarında çalıştığı sadece sicill-ahvâl kayıtlarına bakılarak tespit edilememektedir.⁶¹

Mehmet Kamil Efendi'nin görevlerinden ayrılırken *infisâl itmişdir* tabiri kullanılmaktadır. *İnfisâl* kelimesi *ayrılma, yerinden ayrılma ya da azledilme* anlamlarına gelmektedir.⁶² Bu sebeple Mehmet Kamil Efendi'nin kendi isteğiyle mi görevini bıraktığı yoksa azl mi edildiği sicillere göre tespit edilememektedir.

⁶⁰ Cebel-i Kalmun ile Duma bölgelerini ise aynı bölgeye ait isimler olarak tespit etmekteyiz. Bu problemle alakalı *Yer İsimleri Sözlüğüne* bakıldığında Cebel-i Kalmun ile Duma'nın aynı yere ait isimler olduğu görülecektir. Bu konuyla alakalı Ankara Devlet Arşivleri'nde yaptığımız araştırma sonucunda 9 Mart 1878 tarihinde Cebel-i Kalmun nâhiyesi ile ilgili Şam Vilayetinin aldığı karar gereği, Cebel-i Kalmun ile Mercigavta nâhiyesi birleştirilerek mükemmel bir kaymakamlık haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yaklaşık 1500 haneyi içinde barındıran Duma kasabasının, kaymakamlık merkezi haline getirildiği tespit edilmiştir. Duma kasabası kaymakamlık merkezi olduğu için Cebel-i Kalmun bölgesi Duma olarak da anılmaktadır. Fakat Mehmet Kamil Efendi, sicill-i ahval kayıtlarında hem Cebel-i Kalmun, hem Duma bölgesinde görev yaptığını belirtmektedir. Bu problemin sebebi Duma bölgesinin Cebel-i Kalmun ile birleştikten kısa süre sonra yeniden ayrılmasıdır. İdarî sınırlarda meydana gelen değişimler çok sık yaşanmakta ve araştırmayı zorlaştırmaktadır.

⁶¹ Sicillerle alakalı bkz. *Tablo 4*

⁶² Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** (31. baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2015), s. 503.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET KAMİL EFENDİ'NİN KARIYER ÇİZGİSİ

3. 1 Mehmet Kamil Efendi'nin Eğitim Hayatı

Oruçzade Mustafa Efendi'nin oğlu olan Mehmet Kamil Efendi, 1838 (Hicri 1254) yılında Erzincan'da doğmuştur. İlk eğitimine sıbyân (mahalle) mektebinde başlamıştır. Sıbyân mektebini bitirdikten sonra özel hocalardan Arapça, Farsça, Coğrafya, Fen ve Hesap dersleri almıştır. Farsça'ya aşina olan Mehmet Kamil Efendi, Arapça konuşabilmekte, Türkçe okuyup-yazabilmekte idi.⁶³

Mehmet Kamil Efendi, özel hocalardan aldığı dersler sonrasında Atik Mekteb-i Mülkiye'ye girmiş ve âlâ derecesinde şهادetname ile 1864 yılında mezun olmuştur.⁶⁴ Âlâ derecesi bu mektep için en yüksek not olmayıp, karîb-i âlâ ve aliyü'l-âlâ gibi daha yüksek dereceler bulunmaktaydı.⁶⁵

Osmanlı merkezileşme çabalarının kurumsal bağlamda en önemli dönüm noktalarından biri olan Atik Mekteb-i Mülkiye 1859 yılında kurulmuştur. Bu okul modernleşme dönemine giren Osmanlı idarî sistemine yönetici yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Tanzimat Dönemi'ne kadar Osmanlı eğitim sisteminde yer almamış olan ekonomi, politik ve istatistik gibi dersler müfredata eklenmiştir. Atik Mülkiye Mektebi'ne ilk yıl sadece 50 öğrenci kabul edilmiştir. Mektepte okutulan dersler; fenn-i hat (yazı yazma), inşâ (kompozisyon), hesap ve hendese-i ameliye (aritmetik ve geometri), tarih, coğrafya, istatistik, kavânin-i cedîde-i saltanat-ı seniyye (Osmanlı Devleti yeni kanunları), hukuk-i milel (Devletler Umûmî Hukuku), mu'âhedât-ı Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti'nin taraf olduğu anlaşmalar), ekonomi ve politiktir. Bu dersler iki yıllık eğitim süresinde müfredata yayılmıştır. Ayrıca Mülkiye Mektebi mezunları için 17.800 kuruş para harcanarak büyük bir kütüphane oluşturulmuştur.

⁶³ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁶⁴ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İ. DH. 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁶⁵ Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt 1, (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 396.

Mehmet Kamil Efendi'nin Mülkiye Mektebi'ne girdiği dönemde okul binası ihtiyaçlara cevap veremeyecek bir haldeydi. Bu sebeple İstanbul Fatih'te Ticarethane bölgesinde bulunan Mülkiye, Divanyolu semtinde bulunan Nuri Efendi Konağı'na taşındı. Ancak bu dönemde *Harîk-i Kebîr ya da Hoca Paşa Yangını* denilen olay sonucunda Nuri Efendi Konağı yanmıştır. Bu olay sonrasında Vefa'da Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın annesinin konağının arka tarafında bulunan binaya öğrenciler yerleştirilmiştir. Mehmet Kamil Efendi'nin mezun olduğu 1864 yılında Mülkiye Mektebi 27 mezun vermiş ve ilk kez mezuniyet töreni yapılmıştır.⁶⁶

Mehmet Kamil Efendi'nin dönemindeki mektep mezunlarına bakılırsa genel itibariyle kaymakamlık makamı en yüksek rütbeleri oluşturmuştur. Abdülvâhid, Ali Rasih ve İsmail Efendilerin son rütbeleri kaymakamlıktır. Mehmet Kamil Efendi'nin sınıf arkadaşları içerisinde Süleyman Hasbi Efendi, diğerlerine nazaran daha farklı bir kariyer izlemiştir. Öncelikle sınıf arkadaşları gibi müdürlük ve kaymakamlık yapmış, fakat daha sonra maarif alanına geçerek, Türkçe ve Coğrafya öğretmenliği yapmıştır. İlerleyen yıllarda Sultan II. Abdülhamit'in sır kâatibi olarak görev almıştır.⁶⁷

3. 2 Çarşamba Kazası Müdürlüğü

Mehmet Kamil Efendi, Atik Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduğu 1864 yılında, 1000 kuruş maaş ile Bolu sancağı dâhilinde Çarşamba kazası müdürlüğüne tayin edilmiş ve burada yaklaşık 7 ay görevde kalmıştır.⁶⁸

Çarşamba kazası ile alakalı 1864 yılı öncesine ait belgelere bakıldığında Canik sancağına bağlı olduğu görülürken, Mehmet Kamil'in atandığı 1864 yılında Bolu sancağına bağlı bir kaza haline getirildiği tespit edilmektedir.⁶⁹ Osmanlı idarî yapısı içerisinde köy, nâhiye ya da kazaların bağlı buldukları idarî birimlerden

⁶⁶ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 1, (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 91-93.

⁶⁷ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt 3, (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 17.

⁶⁸ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁶⁹ BOA. A. MKT. MVL. 107/50, 16 Mayıs 1859/13 L 1275, lef 1; BOA. MKT. UM. 488/8, 30 Temmuz 1861/22 M 1278, lef 1; BOA. MVL. 621/76, 14 Ocak 1862/13 B 1278, lef 1; BOA. MVL. 624/88, 26 Ocak 1862/25 B 1278, lef 1; BOA. MVL. 485/90, 8 Kasım 1865/18 C 1282, lef 2; BOA. MVL. 697/48, 7 Ocak 1865/9 Ş 1281, lef 2.

ayrılarak, farklı idarî birimlere bağlandıkları görülmektedir. İdarî sınırlarda yaşanan değişimlerin başlıca sebepleri; idarî birimin bağlı bulunduğu merkeze olan uzaklığı, ticaret yolları ve limanların zamanla önem kazanması, bölgedeki güvenlik sorunları, ahalinin talepleri ve benzerleridir. Bir idarî birimin bağlı olduğu üst idarî birimin değiştirilmesinde sadece merkezin aldığı kararlar değil, bölge eşrafının istekleri de etkili olmaktadır.⁷⁰

Mehmet Kamil Efendi'nin Mekteb-i Mülkiye'yi bitirmesini müteakip Çarşamba kazasına müdür atanması Osmanlı modernleşmesinin doğal bir sonucudur. Mülkiyelilerin tayinleri yapılmadan önce mektepli ilk idare amirlikleri için bazı önemli prensip kararları alındı. Buna göre; Mülkiye mezunları öncelikle maaşı 1000 kuruş olan kaza müdürlüklerine atanacaklar, daha sonra gösterdikleri başarıya göre terfi ettirileceklerdi. Mülkiyeli idarî amirin taban maaşı 1000 kuruştan aşağı olmayacaktı. İdare amirliği, Mülkiye mezunlarına has bir görev olacaktır. O döneme kadar kaza müdürü tayin yetkisi valilerde iken, bu yetki onlardan alınarak merkezden atama yapılmaya başlanmıştır.⁷¹

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhânedan bu sene bi'l-ımtihân çıkan efendilerden mekteb nizâmı esâsının 11.bendi hükmüne tevfiķan birer kaymakâmlıkda istihdâmları arzûsunda bulunanlardan Mehmed Hüsrev Efendi'nin ma'âş-ı mahsûsuyla zikr olunan kaymakâmlığa ta'yîni⁷² şeklindeki ifadelerden Mülkiye Mektebi mezunlarının boşalan kadrolara öncelikli olarak atanma hakkı olduğu anlaşılmaktadır.

Mehmet Kamil Efendi'nin Çarşamba kazasına müdür olarak atanmasından önce Çarşamba kazasında görev yapan müdürlerin ortalama bir yıl görevde kaldıkları tespit edilebilmektedir.⁷³ Görev sürelerinin kısa olmasında rütbe yükselmesi, becayiş, maddî sıkıntılar sonucu istifa, tahsilât işlemleri ve halkla kurulan ilişkilerdeki bozukluklar vb. sebeplerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kaza müdürü ya da kaymakamların belirli bir görev süresi yoktur. Ahali ile iyi geçinip, idarî birimlerini muntazam bir şekilde yönettikleri sürece görevlerinde uzun yıllar kalabilmektedirler.

⁷⁰ Bu hususta yapılmış mahallî tespitler için bkz. Biray Çakmak, "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919), OTAM, Sayı: 36 (Güz 2014), s. 50-56.

⁷¹ Ali Çankaya, **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt 1 (Ankara: Mars Matbaası, 1968), s. 70.

⁷² İrade, Dâhiliye. 793/64356, 27 Ekim 1879/11 Z 1296.

⁷³ BOA. MVL. 621/76, 14 Ocak 1862/13 B 1278, lef 1; BOA. A. MKT. MVL. 107/50, 16 Mayıs 1859/13 L 1275, lef 1.

Mehmet Kamil Efendi, Çarşamba kazası müdürlüğüne atanmadan hemen önce Çarşamba kazası aşâr mültezimi Serkiz adlı bir gayrimüslimdi. Serkiz, ahaliden vergilerin aynî olarak toplaması sırasında kazada kullanılmakta olan ölçeğin yerine kendi ihdas ettiği ölçekle vergileri toplamaya başladı. Bu durum üzerine ahalinin şikâyeti vâki olunca, kaza meclisi tarafından yapılan tahkikat neticesinde; söz konusu ölçek buldurularak incelenmiş ve hileli olduğu ortaya çıkmıştır. Serkiz'in cezalandırılması kesinleşince Trabzon'da bulunan İngiliz konsolosu müdahil olarak, Serkiz ile yaptığı ticaretten bahsedip, ceza almasını önlemeye çalışmıştır. Sadaret'in bu konudaki tutumu, ahalinin vergisi toplanırken yapılan hileye karşı ceza verilmemesi durumunda isyan çıkabileceği yönündedir. Neticede aşâr mültezimi Serkiz'in devreye soktuğu kişilerin de kendisine faydası dokunmamış ve kalebentlik cezasına çarptırılmıştır.⁷⁴

Osmanlı taşrasında görevli olan nâhiye ya da kaza müdürleri köylerden gelen vergi defterlerini inceleyerek üst makamları olan kaymakamlara iletmekle mükellefterler. Kaymakamlar da bu defterleri inceleyerek Maliye Nezaretine ulaştırmak zorundaydı. Nâhiye/kaza müdürleri ya da kaymakamlar, hem muhassıllık, hem iltizam sisteminin uygulandığı dönemlerde vergi tahsilâtında yaşanacak usulsüzlüklerden sorumluydular. Bu yüzden gerektiğinde kaymakamların bizzat kazalara giderek tahsilât işlemlerini yürüttükleri bilinmektedir.⁷⁵ Kısaca vergilerin düzgün toplanması, usulsüzlük yapılmaması, zamanında ve tam olarak toplanması hususlarında kaza müdürü ve kaymakamlara büyük sorumluluklar düşmekteydi. Yukarıda bahsedilen Serkiz örneği, taşrada bulunan Osmanlı idarecilerinin karşılaştıkları zorluklardan birini göstermesi bakımından önemlidir. Taşrada hileli vergi toplama konusunda dahi İngiliz Konsolosunu aracılık için devreye sokabilen bir mültezim, kaza müdürü karşısında çok daha kuvvetli konumda olmalıdır. Arşiv belgelerinde eşrâf, vücûh, hanedan gibi pek çok tabirle anılan mahallî ileri gelenlerin yerel idarî birimlerle ve merkezî idarî birimlerle olan problemleri sıklıkla görülmektedir.⁷⁶

⁷⁴ BOA. MVL. 658/11, 14 Haziran 1863/26 Z 1279, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4, lef 5.

⁷⁵ Mehmet Güneş, **Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık** (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), s. 215-231.

⁷⁶ Örnek için bkz. Biray Çakmak, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşrâf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrâfından Acemzadelerin Tarihine Katkı", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, Cilt-Sayı: 32-2 (Aralık 2015), s. 64-78.

Mehmet Kamil Efendi, Çarşamba kazasına müdür olarak atandıktan sonra, bölgeye yerleştirilen Çerkez muhacirlerin etrafa verdikleri zararların önlenmesi için geçici olarak *kır serdarlığı* vazifesi ihdas edilmiştir. Kır serdarlığı, bölgede yerleşik olan halka zarar veren veya kaçak durumda olan bazı Çerkezlerin yakalanması ve bu gibi durumların önlenmesi için oluşturulan geçici bir kadrodur.⁷⁷ Osmanlı Devleti toprak kaybettikçe, kaybettiği topraklardan gelen muhacirler büyük problem teşkil etmiştir. Mültecilerle alakalı sıkıntılar hemen hemen her bölgede kaza müdürleri ve kaymakamların uğraşmak zorunda kaldıkları ciddi bir sorunu oluşturmuştur. Mülteciler için yerleşim yeri tahsisi, yerel halk ve göçmenler arasındaki anlaşmazlıklar, salgın hastalıklar bunlardan sadece birkaçıdır. Osmanlı Devleti'nin Kırım ve Kafkasları kaybetmesiyle gelen göç dalgası yukarıda kısaca bahsedilen problemlere yol açacaktır.⁷⁸

Mehmet Kamil Efendi, Çarşamba kazasına atandıktan 7 ay sonra bölgenin iklimi ile uyum sağlayamadığını, 1000 kuruşluk maaşının yetersiz geldiğini ve başka bir gelirin olmadığını ifade ederek istifasını sunmuştur.⁷⁹ Mehmet Kamil Efendi'nin istifasını müteakip yaklaşık bir yılı geçkin bir süre boşta kaldığı görülmektedir. Mehmet Kamil Efendi, boşta kaldığı süre içerisinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olduğundan bahsederek, fakr ü zaruret içinde bulunduğunu, kendi rütbesine uygun ve tercihen Erzurum bölgesinde bir kazaya müdür olarak atanmak istediğini dile getirdiği görülmektedir.⁸⁰

Mehmet Kamil Efendi'nin bir yıldan fazla boşta kalmasının sebebi, sahip olduğu sınıfa göre atama yapılmasıdır. Sınıfına uygun mevkiler boşalmadığı için ataması yapılamamıştır. İstifasının ardından Erzurum bölgesinde kendisine uygun bir kaza müdürlüğü istemesi de atamayı geciktiren sebepler arasındadır.

⁷⁷ BOA. MVL. 716/93, 29 Aralık 1865/10 Ş 1282, lef 1.

⁷⁸ Konuyla ilgili olarak bkz. Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6 (1991), s. 97-134; Abdullah Saydam, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, (Ankara: TTK, 1997), s. 63-81.

⁷⁹ BOA. MVL. 697/48, 5 Ocak 1865/7 Ş 1281, lef 1, lef 2.

⁸⁰ BOA. MVL. 485/90, 29 Kasım 1865/10 B 1282, lef 1, lef 2.

3. 3 Diyadin Kazası Müdürlüğü

Aralık 1865 tarihinde 2000 kuruş maaşla Erzurum vilayetinde yer alan Diyadin kazası müdürlüğüne tayin olunmuştur.⁸¹ Diyadin kazasında Mehmet Kamil Efendi'nin görevlendirilmesinden hemen önce yaşananlar kaza müdürleri ve kaymakamların görev yerlerinde yaşadıkları sıkıntıları göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bayezıd bölgesinde meclis âzâsı İbrahim Ağa, yeğeni Abdülkerim'i Diyadin kazasına müdür yapmak istemektedir. Bu sebeple Diyadin kazasında bulunan sabıkalı kişilerle anlaşarak, fesat ve kargaşa yoluyla mevcut kaza müdürü Salih Bey'i görevinden ayrılmaya zorlamaktaydı. İbrahim Ağa ve yeğeni Abdülkerim, kazada bulunan Abdullah isimli kişinin evine sürekli olarak gelip gitmekteydi. Bu durum üzerine meseleyi, sancak idare meclisine taşıyan kaza müdürü Salih Efendi, şikâyetini dile getiren dilekçesini göndermiştir. Daha sonra yapılan sorgulamada İbrahim Ağa ve yeğeni Abdülkerim, suçlamaları tamamen reddettiği gibi Diyadin'e gelerek Abdullah isimli şahsın evinde yeniden bir araya gelmişlerdir. Kendileriyle konuşmak için oraya giden Salih Efendi, konuşma esnasında sarf edilen bazı hoş olmayan sözler üzerine çıkan tartışmada Abdülkerim isimli şahıs tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.⁸²

Kaza müdürlerinin güvenliği ile ilgili sıkıntılar incelenen çoğu kazada göze çarpmaktadır. Mevcut sıkıntılara dayanamayacak durumda olan kaza müdürleri yahut kaymakamlar, yukarıda gösterilen Serkiz örneği yahut Diyadin'de yaşananlara benzer olaylar karşısında ya şikâyetle azledilmekte veyahut kendileri istifalarını sunmaktadırlar.

Yukarıda bahsedilen örneğin tam tersi, yani yerel idarecilerin, idareyi kötüye kullanmaları da söz konusudur. Mehmet Kamil Efendi, Diyadin kazasında müdürlük yaparken, Bayezıd sancağı kır serdarlığı vazifesini yürütmekte olan Mehmet Ağa, Diyadin bölgesinde İran'dan kaçakçılık yapan kişileri yakalatmıştır. Kaçakçılardan bir yük İran tuzu ele geçirilmiştir. Ele geçirilen tuzun gümrüğe teslimi

⁸¹ BOA. DH. SAİD. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁸² BOA. MVL. 646/71, 24 Nisan 1863/5 Za 1279, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4, lef 5, lef 6, lef 7.

istenmiş, fakat kır serdari Ali Ağa ortadan kaybolunca, durum Bayezid sancağı kaymakamı Ali Bey'e bildirilmiştir. Kaymakam'a bildirilmesine rağmen sonuç alınamayınca, yapılan tahkikata ve bazı memurların verdiği ifadelere göre kır serdari Ali Ağa'nın söz konusu tuzu gece vakti kaymakam Ali Bey'in konağına taşıdığı, kaymakamın kendi ihtiyaçlarını bile söz konusu tuz ile karşıladığı tespit edilmiştir.⁸³

Kaza müdürleri ya da kaymakamlar, yukarıda bahsedilen örnekte olduğu gibi zaman zaman haksız kazanç, yetkilerini kötüye kullanma ve mütegalibeye dönüşme şeklinde davranmaktaydılar. Kaza müdürleri ya da kaymakamların görev sürelerinin kısa olmasında yukarıda bahsedilen duruma benzer hadiseler etkili olmaktadır.

3. 4 Dirgöl Kazası Müdürlüğü

Mehmet Kamil Efendi, Diyadin'deki görevinden sonra Nisan 1867 tarihinden itibaren 1750 kuruş maaşla Siirt'in Dirgöl kazasına müdür olarak atanmıştır. Bu dönemde Siirt bölgesi çekirge istilasına uğramıştır. Birkaç yıldan beri süregelen çekirge istilası yüzünden bölgede ziraat yapılamaz hale gelmiştir. Ürünü kalmayan çiftçi, tohumluklarını yiyerek tüketmiştir. Bu sebeple bölgeye tohum ve buğday yardımı yapıldığı gibi faizsiz olarak çiftçilere mahallî mal sandığından borç alma imkânı sağlanmıştır.⁸⁴

Siirt bölgesindeki ahali, hem kıtlık çekmekte, hem de aşâr vergisi toplanırken yapılan zulümden dolayı yaşadığı sıkıntıyı Siirt kaymakamlığı aracılığıyla dile getirmektedir. Bu şikâyetlerde; Siirt bölgesinde aşâr mültezimliği işi, kime ihale olunursa olunsun bu işin Kürd ileri gelenleri tarafından yürütülmekte olduğu ve aynı zamanda vergiler toplanırken zulüm yapıldığı bildirilmektedir. Konuyla alakalı şikâyetler, Sadaret'e ve Maliye Nezareti'ne kadar iletilmiştir. Siirt kaymakamlığına gelen cevapta; ahalinin hâlihazırda çekirge istilasından dolayı zor durumda olduğu ve vergilerin toptan ya da parça parça toplanmasında ahaliye yardımcı olunması gerektiği dile getirilmiştir.⁸⁵

⁸³ BOA. MVL. 712/41, 9 Ağustos 1865/16 Ra 1282, lef 1, lef 3.

⁸⁴ BOA. A. MKT. MHM. 286/25, 5 Aralık 1863/23 C 1280.

⁸⁵ BOA. A. MKT. MHM. 368/4, 17 Kasım 1866/9 B 1283, lef 1, lef 2, lef 3.

Siirt bölgesi, konumundan ve içinde barındırdığı topluluklardan dolayı zor ve sıkıntılı bir idarî birimdir. Bölgede bulunan aşiretler, sadece kendi bölgelerine zarar vermeyip, civar bölgelere de yayılarak, zarar ve ziyana sebep olmaktadır. Dirgöl kazasındaki bazı aşiretler, Van civarında bulunan koyun tacirlerinin yaklaşık 600 koyununu gasp etmiştir. Bu aşiretler, ancak üzerlerine asker gönderilerek durdurulabilmiştir.⁸⁶ Bölgede bulunan Ermeniler ve Keldaniler bölgedeki idarecilerin idari iktidarsızlıklarından dolayı artan eşkıyalık faaliyetlerine karşı tedbir alınmaması halinde bölgeyi terk edeceklerini ve Rusya tarafına göç edeceklerini bildirmişlerdir.⁸⁷

Siirt bölgesinde bulunan kaza müdürlerinin pek çoğu 1866 yılı içerisinde istifa etmişlerdir. Bu durum üzerine Siirt'e bağlı kazalara vekil idareciler/müdürler atanmıştır. Nisan 1867 tarihinde Dirgöl kazası müdürlüğüne İsmail Ağa getirilmiştir.⁸⁸ Mehmet Kamil Efendi'nin Dirgöl'e müdür olması büyük ihtimalle bu müdürden hemen sonraya rastlamaktadır. Mehmet Kamil Efendi, burada 8 ay görev yaptıktan sonra görevinden ayrılmıştır.⁸⁹

3. 5 Kemah Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, Ocak 1869 tarihinde 1250 kuruş maaşla Kemah kazası kaymakamlığına atandı.⁹⁰ Kemah kazası, Mehmet Kamil Efendi'nin atandığı dönemde ve öncesinde Sağırzadeler ailesinin bölge ahalisi ile problemlerine şahitlik etmiştir. Bölgede bulunan arazilerde yaklaşık 100 senedir çiftçilik yapan, evlerini bu araziler üzerine kuran Müslüman ve Hristiyan ahali, tarlalarından ve evlerinden zorla çıkarılmışlardır. Sağırzadeler ailesinin bu arazilerde hak iddia etmesi sebebiyle Maliye Nezareti'ne yazılan dilekçe sonrasında, bu sorun çözülünceye kadar ahalinin tarlalarına ve evlerine dönmelerine karar verilmiştir.⁹¹

⁸⁶ BOA. A. MKT. MHM. 374/42, 19 Kasım 1866/11 B 1283.

⁸⁷ BOA. MVL. 731/25, 30 Ocak 1867/24 N 1283, lef 1, lef 2.

⁸⁸ BOA. MVL. 727/29, 6 Ocak 1867/29 Ş 1283, lef 1, lef 2, lef 3.

⁸⁹ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁹⁰ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁹¹ BOA. MVL. 1052/96, 4 Nisan 1867/29 Z 1283, lef 1, lef 2.

Mehmet Kamil Efendi, Kemah kazasına atandığında Kemah'a bağlı Gercanis (Refahiye) adlı bölgenin etrafında çok sayıda Ekrad ve eşkıya bulunduğu, bu sebeple bölge halkının güvenliğini sağlamak amacıyla Kemah kazasına bağlı kalmak yerine, Gercanis'te müstakil bir kaza teşkil edilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.⁹² Bu sırada Eğin kazasına bağlı Oşin (?) köyünün de Kemah kazasına bağlandığı görülmektedir.⁹³

1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi gereği Osmanlı mülkî taksimatında kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler bazen merkezden taşraya bakılmak suretiyle, yani taşradaki birçok sorun göz ardı edilerek gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede *teşkilât-ı cedîde* gereğince Kemah'a bağlanmış olan Gercanis'in, Kemah'a uzak olduğu, etrafta çok sayıda Ekrad ve eşkıya bulunduğu, ayrıca Gercanis kazasının müstakil müdürlük olarak idare edilmesi gerektiği Erzurum vilayetine bildirilmiştir.⁹⁴ Kemah bölgesinde 19,5 ay görev yapan Mehmet Kamil Efendi, idari iktidarsızlığı sebep gösterilmek suretiyle azledilmiştir.

3. 6 Yemen'deki Memuriyeti

Mehmet Kamil Efendi, Ağustos 1871 tarihinde 2500 kuruş maaşla bir kaymakamlıkta istihdam edilmek üzere Yemen vilayetine gönderilmiş, ancak orada açık kadro olmadığından 5 ay boyunca yarım maaş alarak bekledikten sonra İstanbul'a dönmüştür.⁹⁵

Mehmet Kamil Efendi, Yemen vilayetinde bir memuriyet üstlenmesi için gönderildiğinde bölge, aşiretler ve eşkıyalar tarafından çıkarılan isyanlardan muzdaripti. Yemen eşkıyalarından Şerif Mehmet, Yemen mutasarrıfı Mehmet Paşa tarafından tutuklanmış ise de isyanlar devam etmekteydi.⁹⁶

Mehmet Kamil Efendi'nin, Yemen vilayetinde bir kaymakamlıkta istihdam edilmek üzere Yemen'e gönderildiği açıkça ifade edildiği halde hangi kazada görev yapacağı belirtilmemiştir. Beş ay boyunca Yemen vilayetinde bulunup, açık kadro

⁹² BOA. MVL. 725/59, 18 Ekim 1866/8 C 1283.

⁹³ BOA. MVL. 1053/27, 21 Kasım 1867/24 R 1284.

⁹⁴ BOA. MVL. 725/59, 18 Ekim 1283/8 C 1283.

⁹⁵ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁹⁶ BOA. A. MKT. MHM. 413/55, 14 Temmuz 1868/23 Ra 1285, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4, lef 5.

bulunmayınca geri dönmesi, idarî yapının işleyişindeki problemlerden kaynaklanmış olmalıdır. Mehmet Kamil Efendi'nin sonraki yıllarda Edirne vilayetinde Baba-ı Atik ve Eğridere kazalarında görevlendirildiği halde yerine başkalarının tayin edilmesi üzerine atamasının iptal edilmesi de aynı şekilde idarî işleyişin aksayan yönlerini göstermektedir.⁹⁷

3. 7 Simav Kazası Kaymakamlığı

16 Kasım 1872 tarihinde 1800 kuruş maaşla Simav kazası kaymakamlığına tayin edildi.⁹⁸ Mehmet Kamil Efendi, Simav'a tayin edildiğinde 26 Ocak 1872 tarihinde Simav kazası yangınlardan dolayı harap olmuş durumdaydı. İciler (?) köyünde yaşanan yangın sonrasında köy halkı, vergilerini ödeyemeyecek duruma düşmüştür. Seher (?) köyünde muhtarın evinden çıktığı tahmin edilen ateş sonrasında hanelerle birlikte köyün vergisi olan 373 kuruş da yanmıştır. Savcılar köyünde çıkan yangın sonucunda otuz civarında hane yanmış ve ahali, 1868-1869 senesi vergisi olan 831 kuruşu ödeyememiştir. Simav merkezinde çıkan yangın sonrasında ise Simav kazası rüştiye mektebi binası da yanmıştı. Mektep binasının yanması sonucunda rüştiye mektebi öğrencileri, sıbyân mektebine nakledilerek eğitimlerine bir müddet orada devam etmişlerdir.⁹⁹

Yukarıda verilen idarî birimler dışında yangın görülen pek çok yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu yangınlar sonucunda 16.616 kuruşluk ödenmemiş vergi borcunun affedilmesi istenmiştir. Bu istek, Hüdâvendigâr vilayeti idare meclisinden mazbata ile Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Aynı zamanda Hüdâvendigâr vilayetine bağlı Uşak kazası harikzedelerinden 233 hanenin vergisi olan 16.000 kuruşun da aff edilmesi istenmiştir. Neticede söz konusu vergiler ile ilgili yazılan mazbata sonucunda çıkan irade ile vergiler aff edilmiştir.¹⁰⁰ Ayrıca Simav kazasında yangın sonrasında evleri yanan yoksullara dağıtılmak üzere 75.390 kuruşluk para, altmışar para hesabıyla ortalama 1250 kişiye taksim edilmiştir.¹⁰¹ Meydana gelen

⁹⁷ BOA. ŞD. 2951/7, 13 Mart 1892/13 Ş 1309, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4.

⁹⁸ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

⁹⁹ BOA. MF. MKT. 8/34, 15 Ocak 1873/16 Za 1289, lef 1, lef 2.

¹⁰⁰ BOA. İrade, Dâhiliye, 669/46588, 3 Temmuz 1873/7 Ca 1290; BOA. İ. SD. 22/964, 6 Aralık 1871/23 N 1288, lef 1, lef 2; BOA. ŞD. 245/33, 22 Kasım 1871/9 N 1288, lef 1, lef 3, lef 5.

¹⁰¹ BOA. İrade, Dâhiliye. 669/46588, 3 Temmuz 1873/7 Ca 1290.

yangınlardan sonra Simav'da sadece medrese ve birkaç bina ayakta kalabilmiştir. Yanan binaların pek çoğu dükkân ve evdir. Bölge ahalsinin ve esnafının düştüğü zor durumun çözülmesi için İstanbul'dan mühendis talep edilmiş, ancak mühendis gönderilmesinin mümkün olmadığı İstanbul'dan bildirilmiştir. Buna karşılık bölgeden bir mühendisin görevlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Simav ve Kütahya bölgesinde yangınlar sonucu yanan alanların haritasının çıkartılarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.¹⁰² Osmanlı son döneminde yaşanan yangınlar ve afetler Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde görülmektedir.¹⁰³ Mehmet Kamil Efendi, Simav'da 7 ay görev yaptıktan sonra istifa etmiştir.¹⁰⁴

3. 8 Aziziye Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, 23 Ekim 1873 tarihinden itibaren 13 ay süreyle ve 1350 kuruş maaşla Aziziye kazası kaymakamlığı görevinde bulunmuştur.

3. 9 Cebel-i Kalmun (Kalamun) Aşâr Memurluğu

Mehmet Kamil Efendi, 14 Mayıs 1877 tarihi itibarıyla 2000 kuruş maaşla Cebel-i Kalmun aşâr memurluğuna tayin edildi. Cebel-i Kalmun kazası aşâr memurluğu görevinde yedi buçuk ay kalmıştır.¹⁰⁵ Aşâr, 1/10 anlamına gelen "Uşr" kelimesinin çoğulu olup, hububat ürünlerinden alınan aynî vergiyi ifade eder.¹⁰⁶

Cebel-i Kalmun ve o civarda bulunan kazalarda başarılı bir yönetim ortaya çıkmayınca sürekli olarak idarî sınırlar değişmiştir. Bikâû'l-aziz ve Baalbek kazaları ile Cebel-i Kalmun nahiyesi birleştirilerek bir mutasarrıflık oluşturulmak istenmiştir. Fakat daha sonra Hasbaya ve Raşîya kazalarının bağlı olduğu mutasarrıflığın dağılmasıyla resmî işlemlerinde aksaklıklar yaşandığı gerekçesiyle Cebel-i Kalmun ile beraber onların da bir mutasarrıflığa bağlanması Suriye vilayetinden Dâhiliye

¹⁰² BOA. ŞD. 1539/19, 25 Nisan 1871/4 S 1288, lef 1, lef 3, lef 5, lef 7, lef 9, lef 11.

¹⁰³ Örnek olması için bkz. Biray Çakmak, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15 (Güz 2011), s. 64-82.

¹⁰⁴ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

¹⁰⁵ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD.2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

¹⁰⁶ Mehmet Erkal, "Öşür", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 34 (İstanbul: DİA, 2007), s. 97-100.

Nezareti'ne bildirilmiştir. Suriye vilayeti adı geçen kazaların hepsinin merkezden yönetildiğini ve bu durumun zorluklara yol açtığını dile getirmiştir. Ayrıca adı geçen kazaların Cebel-i Lübnan yakınında olması da bu bölgede yeni bir idarî yapılanmanın gereğini teşkil etmiştir. Bu sebeple yeni bir mutasarrıflık oluşturulması yoluna gidilmiştir. Mutasarrıflık merkezi Baalbek kazası olarak belirlenmiştir.¹⁰⁷ Yeni teşkil edilecek mutasarrıflığın idarî kadrosunun maaşlarının belirlenmesi için mutasarrıflığa bağlanan her kazadaki yöneticilerin maaş cetvelleri Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹⁰⁸ Bu cetvele göre Bikâülaziz kazası kaymakamı 3620 kuruş, Baalbek kazası kaymakamı 2700 kuruş ve Cebel-i Kalmun nahiyesi müdürü 670 kuruş maaş almaktadır.¹⁰⁹ Yapılan düzenleme sonucunda yeni oluşturulan mutasarrıflıkta, mutasarrıfın 5000 kuruş, Bikâülaziz kazası kaymakamının 1500 kuruş ve Cebel-i Kalmun nahiye müdürünün 500 kuruş maaş alması kararlaştırılmıştır.¹¹⁰

Şam ve Hama sancakları dâhilinde bulunan Cebel-i Kalmun, Mercigavta ve Cebel-i Kelbiye nâhiyeleri, buldukları konumları sebebiyle önem arz etmekteydi. Bu sebeple bölgede kaymakamlık oluşturma girişimleri sıklıkla yaşanmaktadır. 1875 yılında bölgede bir kaymakamlık oluşturma girişimi daha görülmektedir. Yeni oluşturulacak olan kaymakamlığın giderlerini karşılamak için Beyrut sancağı mutasarrıflığı ve Trablus sancağı mutasarrıflığı memur maaşlarında düzenlemeye gidilerek, elde edilen gelirden yeni kaymakamlığa tahsisat ayrılmıştır.¹¹¹

Mehmet Kamil Efendi'nin Sicill-i Ahvâl kayıtları incelendiğinde *Cebel-i Kalmun* kaymakamlığından hemen sonra *Duma* a'şâr memurluğu görevi gelmektedir. Fakat Osmanlı yer isimleri sözlüğüne bakıldığında Cebel-i Kalmun ile *Duma*'nın aynı kazaya ait isimler olduğu görülecektir.¹¹² Bu problemin sebebi ise Cebel-i Kalmun nahiyesi ile Mercigavta nahiyesinin birleştirilmesi sonucu yeni bir kaymakamlığın ihdas edilmesi ayrıca *Duma* kasabasının da kaymakamlık merkezi yapılmasıdır. *Duma* kasabası kaymakamlık merkezi yapıldığı için Cebel-i Kalmun da merkezin ismiyle anılmıştır. Yer isimleri sözlüğünde *Duma* ve Cebel-i Kalmun'un

¹⁰⁷ BOA. ŞD. 258/21, 5 Mart 1874/16 M 1291, lef 12, lef 14, lef 16.

¹⁰⁸ BOA. ŞD. 258/21, 5 Mart 1874/16 M 1291, lef 1, lef 3, lef 5.

¹⁰⁹ BOA. ŞD. 258/21, 5 Mart 1874/16 M 1291, lef 7.

¹¹⁰ BOA. ŞD. 258/21, 5 Mart 1874/16 M 1291, lef 8.

¹¹¹ BOA. İ. MMS. 51/2257, 25 Mart 1875/17 S 1292, lef 1, lef 2.

¹¹² Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları Sözlüğü (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri, 2006), s. 102.

sanki aynı bölgenin farklı isimleriymiş gibi gösterilmesinin temel sebebi böylece açığa çıkmaktadır.

Mehmet Kamil Efendi'nin aşâr memuru olarak atandığı Cebel-i Kalmun'da, 1878 yılında görülen hayvan hastalığı sonucu bölgedeki çoğu hayvan telef olmuştur. Cebel-i Kalmun'da görülen sığır hastalığı çevre bölgelere de sirayet etmiştir. Bu durumla alakalı Suriye vilayetinden çekilen telgraf üzerine bölgeye ordu baytarı gönderilmiş ve hastalık tedavi edilmeye çalışılmıştır. Aşâr vergisi hayvanlar üzerinden alınan bir vergi olmasa da hayvanların telef olmasıyla halkın fakirlik içine düştüğü ve bu durumun aşâr vergisine yansdığı açıktır.¹¹³

3. 10 Cebel-i Kelbiye (Masyaf) Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, Ekim 1877 tarihinden itibaren 3,5 ay süreyle 1250 kuruş aylıkla Cebel-i Kelbiye/Masyaf kazası kaymakamlığına atandı. Bu bölgede, Doktor Veraz (?) uzun yıllar görev yapmıştır. Şahit olduğu olayları Sadaret'e, 1878 yılında bir dilekçe ile bildirmiştir. Veraz görev yaptığı bölgeyi özetle şu şekilde anlatmaktadır; *Askerî doktor ünvânıyla Suriye'de beş sene bulundum. Lazkiyye a'sâr iltizâmı ve sâ'ireden dolayı ba'zı muhtarların külli zimmet-i mîriyeleri olduğu hâlde bunun tesviyesi için hükûmet-i mahalliye merkûmları asla icbâr itmiyor. Dört yıl önce Trablusşama ta'yîn olunan mutasarrıflardan birisi işbu zimmetlerin tahsiline kalkışarak hatta mezbûrları habs ile tehdîd bile etmiş ise de yüksek makâmlardan birisinin sâhib çıkması sonucunda mutasarrıf bu işden vazgeçmiştir. Ashâb-ı Şerîfden bir zât her nasılsa zapt etmiş olduğu gâyet kıymetdâr bir takım emlâk-ı mîriyeyi sorunsuz olarak tasarruf itmektedir. Suriye'de dahi böyle şeyler vukû' bulmaktadır. Eğer ashâb-ı gayret ve istikâmetden bir me'mûr olur ise bir takım eşhâsın elinde bulundurduklarından akçe tahsîl edebiliyor. Cebel-i Lübnan, Cebel-i Kelbiye ve Cebel-i sâ'irenin Râfîzî mezhebi olan ahâlisi ile ahâli-i sâ'ire ve mutasarrıfların bunları düşman gördüğü cihetle mutasarrıflar para almak için bunları tazyik itmektedirler. Birçok köylüler güyâ erbâb-ı fesad bulunmak töhmetiyle Lazkiye ve Cebele Cebhânelerine doldurulub me'mûrîn-i mahalliye bir mikdâr para vermedikçe tahliye idilmemektedir. Bu sıkıntılara düşen çiftçiler tütün tarımını bırakıp küçük tarlalarda sâdece kendülerine yetecek kadar ürün yetiştirmektedirler. Bölge halkı, kendilerine düşman nazarıyla bakıldığı için hükûmete başvurmaya*

¹¹³ BOA. ŞD. 268/32, 2 Ağustos 1878/3 N 1295, lef 3, lef 29, lef 33, lef 35.

*korkmaktadır. Cebel-i Lübnan diğer bölgelere benzemeyüb Rüstem Paşa halka iyi mu'âmele itmektedir. Fakat bölgede bulunan Nusayri, İsmaili ve kabile re'isleri halka zulm itmektedirler. Doktor sıfatıyla görev yaptığım bu bölgede 13 yıllık iyi hizmetim dikkate alınarak Mülkiyede istihdâm idildiğim takdîrde devletin i'timâdını ve emniyetini sağlamak adına iyi hizmetlere mazhar olacağım.*¹¹⁴

Osmanlı coğrafyasının hangi idarî biriminden bir pencere açılırsa açılısın, bölge eşrafı karşısında görevli memurların ve ahalinin zayıflığı çok barizdir. Devletin güçsüzlüğüne bağlı olarak ortaya çıkan mütegalibeler, Anadolu'dan Suriye'ye her yerde görülmektedir.

3. 11 Cebele Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, Ocak 1878 tarihinde 2250 kuruş maaşla Cebele kazası kaymakamlığına tayin olunmuş ve 7,5 ay sonra infisâl etmiştir. Cebele kazası, Akdeniz kıyısında bulunmaktadır. Cebele, daha önce sancak merkezi iken, Lazkiye'de yaşanan problemlerden dolayı bölgenin idarî yapısında değişikliğe gidilmiştir. Lazkiye, daha önce Antakya'ya bağlı iken, Cebele ile birlikte Trablusşam sancağına bağlanmıştır. Lazkiye'de görülen Nusayri isyanı sebebiyle Lazkiye, ayrı bir sancak haline getirilmiş ve Cebele bölgesi de Lazkiye'ye bağlı bir kaza olmuştur. Cebele mahallî idaresi, bu idarî değişimden duyduğu rahatsızlığı bir mazbata ile Trablusşam sancağına iletmiştir. Söz konusu mazbatada şu problemlere değinilmiştir; Cebele'den toplanan tüm vergiler Lazkiye'de görevlendirilen askerlerin maaşlarını karşılamak için kullanılmakta ve Lazkiye, hazineye yük olmaktadır. Lazkiye bölgesinde Nusayrilere kötü muamele edildiği için Nusayriler, Cebele bölgesine saldırmaktadır. Cebele'de vergiler toplanırken asıl vergi vermesi gerekenler yerine, fakir ve zayıf olanlardan vergiler alınmaktadır. Bölgede bulunan vücûh karşısında ahalinin canı ve malı tehlikededir. Cebele ve Lazkiye iki ayrı kaza olarak idare edilmelidir.¹¹⁵

Tanzimat Fermanı sonrasında Osmanlı coğrafyasında görülen isyanların büyük bir bölümü, bu coğrafyada yaşanmıştır. Yukarıda örneği verilen mazbatada

¹¹⁴ BOA. HR. SYS. 1956/51, 11 Aralık 1878/16 Z 1295.

¹¹⁵ BOA. ŞD. 2888/33, 28 Ekim 1877/20 Ş 1294, lef 1, lef 3.

açıklandığı üzere idarecilerin kötü tutumu isyanların sebeplerinden olsa da, altta yatan asıl gerçek dışarıdan müdahalelerdir.¹¹⁶

17 Temmuz 1877 tarihinde Cebele kazasında bulunan İngiliz Konsolosu, Dâhiliye Nezareti'ne *kazada bulunan Müslümanların Hristiyan ahaliye saldırıp değirmenlerini yıktıklarını* bildirmiştir. Böylece bölgeye yapacakları müdahalelerin haklı gerekçelerini hazırlamaya çalışmaktadırlar.¹¹⁷

Mehmet Kamil Efendi, Cebele kazası kaymakamlığına tayin edildiğinde, kaymakamlık konağı harap durumdaydı. Konağın tamiri için keşif yapılması istendi. Yapılan keşif neticesinde tamirat için 16.650 kuruş masraf çıkartıldı. Daha sonra Maliye Nezareti'nden yazılan yazıda, keşfin nizama uygun yapılması gerektiği bildirilmiş, masrafların keşif miktarını aşmaması vurgulanmıştır. Maliye Nezareti'yle yapılan yazışmanın arkasından gerekli olan masrafın sarfı için iradenin çıkmasıyla, kaymakamlık konağının tamiratına başlanmıştır.¹¹⁸ Kaymakamların, görev yerlerinde devlet işlerini yürüttükleri hükümet konakları mevcut idi. Konaklar, kiralanabilir yahut satın alınabilirdi. Konağın kira, tamirat yahut satın alınacaksa her türlü masrafı hazineden karşılanırdı.¹¹⁹

3. 12 Duma Kazası Âşâr memuriyeti

Mehmet Kamil Efendi'nin daha önce görev yaptığı Suriye'ye bağlı kazalarda görüldüğü üzere Suriye'de idari/bürokratik kargaşa yaşanmaktadır. Birkaç Nahiye ve Kaza birleştirilerek bir kaymakamlık oluşturulmakta fakat idari işlerdeki aksaklıklar ahalinin istekleri gibi çeşitli sebeplerle kaymakamlıklar yeniden düzenlenmekte ve idari sınırlar değişmektedir. Aynı şekilde Duma kazası görevinde de bu problem yaşanmıştır. Bu dönemde Cebel-i Kalmun Nahiyesine Mercigavta Nahiyesi ilave olunmuş ve yaklaşık 1500 haneyi barındıran Duma kasabası da merkez yapılmıştır. Hal böyle olunca daha önce Cebel-i Kalmun Nahiyesi'nin Beyrut karyesinde inşa olunan Rüşdiye mektebinin Kaymakamlık merkezi olan Duma Kasabasına

¹¹⁶ BOA. HR. SYS. 1529/40, 17 Temmuz 1877/6 B 1294.

¹¹⁷ BOA. HR. SYS. 1529/40, 17 Temmuz 1877/6 B 1294.

¹¹⁸ BOA. İrade, Dâhiliye. 39/1998, 8 Nisan 1878/5 R 1295, lef 1, lef 2.

¹¹⁹ Mehmet Güneş, **Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık** (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), s. 48-49.

taşınmasına karar verilmiştir. Bu karar üzerine Rüştüye muallimliğine atanan Mahmut Arif Efendi'nin de Duma kasabasına gönderilmesine karar verilmiştir.¹²⁰

3. 13 Safita Kazası Aşâr ve Ağnam Memurluğu

Cebel-i Kalmun, Cebel-i Kelbiye ve Cebele'den sonra Safita (Safetya) bölgesi de kargaşanın hâkim olduğu bölgelerden biriydi. Safita kazasında bulunan Hristiyanların göç ettirildiği, yerlerine Çerkezlerin yerleştirildiği yönünde şikâyetler yapılmaktaydı. Bölgede ikamet eden Şeyh Halid Zevabi (?), söz konusu meseleyle alakalı yazdığı dilekçesinde özetle şunları dile getirmekteydi; *Trablusşam ve Hama sancakları me'mûrlarına def'alarca durumu 'arz etmeme rağmen sonuçsuz kalmıştır. Bölgede bulunan kaymakâmın zulmünden dolayı Hristiyan ahâli kaçmaktadır. Bölgeye Çerkezler yerleştirilmekte ve zâten 6.000 Çerkez bölgede bulunmasına rağmen daha da fazla geleceği haberleri alınmaktadır. Bölgede ahâliye zulmeden on yedi kişi tutuklanmıştır. Bu on yedi kişi hakkında mahkemeye katılmak ve 'aleyhlerinde şahitlik yapmak istemekteyim. Aziz Paşa emre karşı gelerek Çerkezleri iskân itdiği için görevden alınmıştır.*¹²¹

Bu bağlamda kaymakamın da görevden alınması istenmektedir. Şeyh Halid'in şikâyet dilekçesi, Bâb-ı Âlî'ye Trablusşam'da ikamet eden İngiliz Konsolosluk elçisi tarafından iletilmiştir.¹²² Söz konusu şikâyet belgesinin, İngiliz Konsololuğu vasıtasıyla gelmesi oldukça manidar bir durumdur. Osmanlı Devleti'nin içişlerine, özellikle azınlık konularına karışmakta hevesli olan İngiltere'nin Safita kazasında da kargaşa istediği bellidir. Bu sebeple bölgedeki Hristiyanların göç ettirildiği şeklinde söylenti çıkartarak, kazada oluşacak bir kargaşadan yararlanmak istemektedir.

¹²⁰ BOA. MF. MKT. 53/170, 9 Mart 1878/5 Ra 1295.

¹²¹ BOA. ŞD. 2888/33, 30 Ağustos 1877/20 Ş 1294, lef 1, lef 3, lef 5.

¹²² BOA. ŞD. 2415/43, 28 Temmuz 1878/28 B 1295, lef 3.

3. 14 Tercan Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, Ağustos 1884 tarihinde 1250 kuruş maaşla Erzurum vilayeti dâhilinde yer alan Tercan kazası kaymakamlığına tayin edilmiştir.¹²³ Tercan kazası, bu dönemde Ruslar için stratejik önem arz eden bölgelerden biridir. Osmanlı Devleti, Rusya ile 1877-1878 tarihinde yaptığı 93 Harbini kaybettiğinde Rus sınırı Erzurum'a dayanmıştı. Bu savaştan sonra İngiltere sayesinde Ruslar geri çekilse de Anadolu'nun doğusunda kukla bir Ermeni Devleti üzerinden bölgeye hâkim olma çabalarını sürdürdü. Tercan kazasına bağlı Topalçavuş ve Altıntaş köylerinde bir Rus konsolosunun, bu köylerde yaşayan insanların isim listesini oluşturup bölgenin haritasını çıkardığı tespit edilmiş ve nitekim Rus konsolosuyla ilgili sıkıntılı durum, 4. Ordu Müşirliği tarafından çekilen telgrafta ifade edilmiştir.¹²⁴ Kaymakamlar, görev bölgelerinde yaşanan bu gibi önemli olayları merkeze bildirmek ve jurnallere kaydetmek zorundaydı.¹²⁵

Taşrada yaşanan bu gibi durumlar idareciler için oldukça hassas konulardı. Vali, mutasarrıf ya da kaymakam taşradaki problemleri merkeze bildirmektedir fakat İstanbul yani merkez, taşradaki sorunları idarecinin kötü yönetimine yorabilir ve idareciyi azledebilirdi. Bu sebeple idarecilerin zaman zaman söz konusu olayları merkezden gizlediği ya da önemsiz olaylar şeklinde gösterdiği de görülmektedir.¹²⁶

Mehmet Kamil Efendi, Tercan kazasına atandığında *heyet-i tefrîk*'in yaptığı usulsüzlüklere dair şikâyetler, seçim kanunlarına aykırı hareket etmek ve intihab varakalarını reddetmek gibi suçlamalar vâki olmaktadır. Dört âzânın isimlerinin bulunduğu telgraflar, Sadaret'e gönderilerek, usulsüzlüğün düzeltilmesi istenmekteydi.¹²⁷

Mehmet Kamil Efendi, Tercan kazası kaymakamlığından, iktidarsızlığı eseri olarak yolsuz ve nizamsız hareketlerinden dolayı Erzurum vilayeti idare meclisinden

¹²³ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

¹²⁴ BOA. HR. SYS. 1342/36, 8 Aralık 1883/7 S 1301, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4.

¹²⁵ Mehmet Güneş, **Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık** (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), s. 238-239.

¹²⁶ Abdülhamit Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, (İstanbul: 2016), s. 171-177.

¹²⁷ BOA. ŞD. 1506/5, 16 Nisan 1881/8 C 1300, lef 1, lef 3; BOA. ŞD. 2466/30, 20 Ekim 1883/18 Z 1300, lef 1, lef 3, lef 5.

havale olunan mazbata üzerine azledilmiş, yerine eski Karaburun nahiyesi müdürü Mahmut Nedim Bey tayin edilmiştir.¹²⁸

3. 15 Eğin Kazası Kaymakamlığı

22 Mart 1886 tarihinde, Eğin kazasına muktedir birinin hızlı bir şekilde tayin edilip gönderilmesi hakkında Mamuretülaziz vilayetinden yazılan yazı sonucunda Eğin kazası kaymakamlığına Mahmut Efendi tayin edilmiştir. Fakat Mahmut Efendi'nin bazı mazeretler ileri sürerek Eğin kazasına gelemeyeceğini beyan etmesi üzerine Eğin kazasına 3. sınıftan Tercan kazası eski kaymakamı Mehmet Kamil Efendi'nin atanmasına karar verildi.¹²⁹ Aylık 1250 kuruş maaşla atanan Mehmet Kamil Efendi, yaklaşık 1,5 yıl görevde kalmıştır.

Mehmet Kamil Efendi'nin kaymakamlığı esnasında Eğin kazası ve Malatya merkez kazası nüfus sayımına fesat karıştırılmış, şikâyet üzerine tahkikat yapılmıştır. Neticede söz konusu nüfus sayımlarının yeniden yapılması istenmiş, ancak yaklaşık 6 ay geçmesine rağmen, nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple Eğin kazası nüfus istatistiklerinin bir an önce gönderilmesi gerektiği kaymakamlığa bildirilmiştir.¹³⁰ Bu gibi durumlarda taşra idarecileri merkezin gözünden düşmekte ve idarecilikte gösterdikleri idari iktidarsızlıklar zamanla azledilmelerine yol açmaktadır.

Mehmet Kamil Efendi, Eğin kazası kaymakamlığı vazifesini yürütmekte iken, Eğin'e bağlı Ağın nâhiyesinde Kur'a-ı Şer'iyye seçiminde, yani askere alma işlemlerinde usulsüzlük yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan tetkikat neticesinde, Eğin nâhiyesi müdürü Hasan Rıza Efendi azledilmiştir. *Umûr-ı mesâlih-i nâhiyenin te'ehhürden vikâyesi zımında*, yani genel idarî işlerin aksamaması için yerine Gerger nâhiyesi müdürü Hasan Efendi tayin edilmiştir. Fakat Hasan Efendi *müntahib* müdürlerden olmadığı için memuriyetinin onaylanması, bu husustaki talimat hükümlerine aykırı olduğundan nâhiye müdürlüğüne *intihabnâmeli* müdürlerden Tranos (?) aşâr memuru Ahmet Nuri Efendi atanmıştır.¹³¹

¹²⁸ BOA. İrade, Dâhiliye. 938/74283, 13 Aralık 1884/24 S 1302, lef 2, lef 3, lef 4.

¹²⁹ BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 11 Nisan 1886/7 B 1303, lef 2, lef 3, lef 4.

¹³⁰ BOA. DH. MKT. 1376/28, 5 Kasım 1886/7 S 1304, lef 1.

¹³¹ BOA. DH. MKT. 1350/55, 26 Mayıs 1886/12 Ş 1303; BOA. DH. MKT. 1443/107, 20 Ağustos 1887/30 Za 1304.

Mehmet Kamil Efendi, Eğin kazası kaymakamı iken, tahsisat bulunamadığı için Eğin hapishanesine dört ay ödenek ayrılamamış ve hapishanede bulunan mahkûmlar zor duruma düşmüşlerdi. Açlığa dayanamayan bir mahkûmun intihar etmeye teşebbüs ettiği ve görevliler tarafından durdurulduğu Eğin hapishanesinden gelen haberler arasındaydı. Hapishaneye tahsisat ayrılmaması halinde, mahkûmların firar etmesi ya da daha kötü durumlarla karşılaşılması söz konusuydu. Hapishaneye yıllık 2.000 kuruş tahsisat ayrılması için Mamuretülaziz vilayeti ve Maliye Nezareti ile yazışmalar yapıldıktan sonra hapishane için gerekli tahsisat tedarik edilmiştir.¹³²

Mehmet Kamil Efendi'nin memuriyeti esnasında Eğin kazasında yaşanan bir diğer olay ise tütün kaçakçılığı meselesiydi. Bazı Müslüman Laz grupların, Eğin ve Arapkir bölgelerinde tütün kaçakçılığı yaptıkları tespit edilmiştir. 50 civarında Müslüman Laz kaçakçının 25 yük tütünü kaçırdıkları tespit edilmiştir. Fakat bu kaçakçıları yakalayacak kolluk kuvveti bulunmadığından engellenmeleri için Trabzon vilayetine uyarı yazısı gönderilmiştir.¹³³

Mehmet Kamil Efendi'nin Eğin kaymakamlığı esnasında görülen diğer önemli olay ise Eğin'de ikamet eden Papaz Karakin'in evinde bazı gizli evraklar bulundurduğu yönünde Eğin kaymakamlığına şikâyetlerin gelmesiydi. Bu durum üzerine Papaz Karakin'in evi ve kazadaki Ermeni mektebinde aramalar yapıldı. Tahkikat sonucunda Ermenice risaleler, gazeteler, mektuplar ve bir takım *evrâk-ı fesâdiye* bulundu. Soruşturmanın yürütülmesi için Mamuretülaziz vilayetine durum bildirildi. Papaz Karakin'in ve suç ortağı kişilerin muhakemesi için Eğin kazasına vilayet müdde'î-i umûmî muavini Mustafa Efendi gönderildi. Papazın evinde ve Ermeni mektebinde bulunan belgeleri okuyacak kimse bulunamadığından belgelerin okunması için Mamuretülaziz'e gönderilmesi gerekmektedir. Bu sırada papaz ve onunla işbirliği yapan ortakları kaymakamlık binasında tutuklu bulunmaktaydı. Uzun süre kaymakamlık konağında tutulmalarının, halk arasında dedikoduya yol açacağından da korkulmaktaydı. Yapılan tahkikat neticesinde elde edilen belgelerde

¹³² BOA. DH. MKT. 1356/71, 21 Temmuz 1886/19 L 1303; BOA. DH. MKT. 1366/81, 5 Kasım 1886/7 S 1304.

¹³³ BOA. DH. MKT. 1397/40, 3 Şubat 1887/9 Ca 1304.

önemli bir bilgiye rastlanılmadı. Fakat hassas bir konu olması ve Papazın niyetinin kötü olması anlaşıldığından Eğin kazasından gönderilmesi kararlaştırıldı.¹³⁴

Mehmet Kamil Efendi 5 Ocak 1887 tarihinde Eğin kazası kaymakamlığını yürütmekte iken şuurunu kaybetmiştir. Bu nedenle nizama muğayir hal ve hareketinden dolayı azledilmesine ve yerine vekâleten eski Arapkir kazası kaymakamı Âmil Bey'in atanmasına karar verilmiştir. Fakat vilayet idare meclisinden, Memurin Komisyonu'na havale edilen mazbatada; şuurunun yerinde olmadığına dair teşhis konulup azledilmesine karar verilen Mehmet Kamil Efendi'nin tabipler tarafından tekrar muayene edilip şuurunun yerinde olduğuna kanaat getirilirse azledilme kararının bozulacağı belirtilmiştir.

Sonuçta Eğin kazası kaymakamı Mehmet Kamil Efendi'nin azline ve yerine Çarşamba kazası kaymakamlığından ayrılan ve üçüncü sınıftan *müntahib* Ahmet Reşit Bey'in tayin edilmesine karar verilmiştir.¹³⁵ Daha sonra yapılan soruşturmada Mehmet Kamil Efendi'nin zimmet ve ilişkisi olmadığı Mamuretülaziz vilayetinden verilen mazbatada gösterilmiştir.¹³⁶

Şuurunu kaybetmesi sebebiyle hal ve davranışları bozulup, idari iktidarsızlığı görülen Mehmet Kamil Efendi işten el çektirildikten sonra memleketine dönmüştür. Mehmet Kamil Efendi'nin işten el çektirilmesi ile alakalı soruşturması görevden alındıktan sonra yapılmıştır. Bu soruşturmanın sonradan yapılmasındaki temel sebep soruşturması süren memurun görev yapmasının uygun görülmemesi ve bu sebeple acilen başkasının göreve atanarak idarî kadroda boşluk oluşmasının engellenmesidir.

¹³⁴ BOA. DH. MKT. 1495/27, 19 Mart 1888/6 B 1305; BOA. DH. MKT. 1521/100, 16 Temmuz 1888/7 Za 1305; BOA. DH. ŞFR. 135/7, 15 Mart 1888/2 B 1305; BOA. DH. ŞFR 136/3, 16 Haziran 1888/6 L 1305.

¹³⁵ BOA. DH. MKT. 1389/112, 5 Ocak 1887/9 R 1304; BOA. DH. MKT. 1442/64, 25 Ağustos 1887/5 Z 1304.

¹³⁶ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İ. DH. 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

3. 16 Beyşehir (Beyşehir) Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi'nin Beyşehir kazasına kaymakam tayin edilmesi, hayli ilginç olaylar sonucunda gerçekleşmiştir. O dönemde birçok yerde olduğu gibi Beyşehir kazasında da kıtlık yaşanmaktadır. Beyşehir kazasına bağlı olan ve 22 köyü içinde barındıran Kırili nâhiyesi, Dersaadet'e, aileleri ile birlikte perişan durumda olduklarını ve tohumluklarını bile yiyerek tükettiklerini yazmıştır. Ahali, uygun bir fiyatla tohumluk almak istediğini dile getirmiştir. Dersaadet, konuyu kıtlık komisyonuna iletmiştir. İlgili komisyon, tohumluk talebinin daha sonra yerine getirilebileceğini bildirmiştir.¹³⁷

Halkın içinde bulunduğu zor durumdan istifade etmek isteyen Hacı Mehmet, Hacı Mutki, Uzun Yorgi, Hamyo, Dimitri ve Yuvan isimli şahıslar, muhtaç ahaliye buğdayın kilesini 60-70 kuruştan satmaktadır. Satılan ürün karşılığında halktan senet alan bu kişiler, paralarını tahsil etmek isteyince bölge ahali zor duruma düşmüştür. Kıtlık baş gösterince belediye tarafından belli bir ücret karşılığında buğday satılmış, fakat bu yeterli olmayınca halk yukarıda belirtilen muhtekir şahısların eline düşmüştür. Ahali bu durum karşısında Konya vilayetine yazdığı arzuhalde; söz konusu senetlerdeki rakamların, belediyenin satış rakamlarına göre yeniden düzenlenmesini, yani borçlarının tenzil edilmesini istemektedirler.¹³⁸

Yukarıda ismi geçen Hacı Mehmet adlı kişi kazada ahali ve idareciler için problem olmaya yine devam edecektir. Önceleri tüccardan Hacı Mehmet olarak ismi geçen bu şahıs usulsüz yapılan seçimler sonucunda Beyşehir kazası idare meclisi azalığına seçilecektir.¹³⁹ Beyşehir kazası idare meclisi azalığına tayin edilen Hacı Mehmet'in sahip olduğu arazilerden dolayı devlete 25.000 kuruş civarında vergi borcu da bulunmaktadır. Bu parayı kendisinden tahsil etmek isteyen dönemin kaymakamı Hüseyin Efendi ve ser tahsildar Osman Ağa, Hacı Mehmet tarafından darp edilmiştir. Kaymakam ve tahsildarı darp eden Hacı Mehmet, yaptıklarından dolayı hiçbir ceza almamıştır. Bu kişinin meclis azası olması işleri ayrıca

¹³⁷ BOA. DH. MKT. 1501/114, 19 Nisan 1888/7 Ş 1305; BOA. DH. MKT. 1502/54, 19 Nisan 1888/7 Ş 1305; BOA. Y. PRK. AZJ. 13/195, 17 Nisan 1888/5 Ş 1305, lef 1, lef 2; BOA. Y. PRK. KOM. 6/109, 18 Mayıs 1888/26 Ş 1305.

¹³⁸ BOA. DH. MKT. 1522/29, 17 Temmuz 1888/8 Za 1305.

¹³⁹ BOA. DH. MKT. 1517/35, 28 Haziran 1888/18 L 1305.

zorlaştırmıştır.¹⁴⁰ Beyşehir kazası belediye reisi Mehmet Şükrü Bey, Hacı Mehmet, Akif ve mal müdürü Raşid Efendi hakkında Konya vilayetine yazdığı tahriratta, bu kişilerin yaptığı haksızlıkları ve usulsüzlükleri bildirmiştir.¹⁴¹

Kazadaki söz konusu problemlerden dolayı kaymakam istifa edince yerine Mehmet Kamil Efendi vekâleten atanmak istendi. Mehmet Kamil Efendi, bu kazaya 27 Aralık 1887 tarihinde tayin olundu. Fakat daha önce görev yaptığı Eğin kazası kaymakamlığından şuurunu kaybettiği için azledilmişti. Doktorlar tarafından yeniden sağlığına kavuştuğu ifade edilmiş ise de Beyşehri kazasına yapılan tayin işlemi durdurulmuş, yani vekâleten yapılan tayin asaleten yapılmamıştı. Bu yüzden Beyşehri kazasına İncecik nahiyesi müdürü Mehmet Ali Bey tayin edilmiştir.¹⁴²

Mehmet Kamil Efendi'nin Beyşehri kazası kaymakamlığına, vekâleten tayin sonrasında geldiği, Beyşehri ve Karçikan kazası kaymakamlığı yazışmalarından anlaşılmaktadır. Kaymakamlar bir kazaya göreve gittikleri zaman daha önce görev yaptıkları kazalarda zimmet ve ilişkileri olup olmadığı kontrol edilirdi. Bu doğrultuda yapılan yazışmada Mehmet Kamil Efendi'nin aldığı maaş ve harcırah miktarları Karçikan kazası kaymakamlığına bildirilmiştir.¹⁴³

Mehmet Kamil Efendi, Beyşehri kazasında vekâleten kaymakamlık yapmakta iken Beyşehri ve çevresinde görülen şiddetli yağış ve dolu yüzünden çok fazla hasar meydana gelmiştir. Bursa, Kütahya ve Uşak bölgelerinde minarelerin ve evlerin yıkıldığı belirtilmekteyse de Beyşehri aynı zarara uğramamıştır.¹⁴⁴

3. 17 Karçikan Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, Mayıs 1888 tarihinde 1215 kuruş maaşla Van vilayeti dâhilindeki Karçikan kazası kaymakamlığına atanmıştır. 10 Nisan 1889 tarihinde görevinden istifa etmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁰ BOA. DH. MKT. 1408/50, 26 Mart 1887/1 B 1304; BOA. DH. MKT. 1407/30, 28 Haziran 1888/18 L 1305.

¹⁴¹ BOA. DH. MKT. 1566/38, 20 Kasım 1888/16 Ra 1306.

¹⁴² BOA. DH. MKT. 1472/32, 27 Aralık 1887/11 R 1305; BOA. İ. DH. 1061/83270, 1 Ocak 1888/16 R 1305, lef 2, lef 3, lef 4.

¹⁴³ BOA. DH. MKT. 1517/84, 26 Haziran 1888/16 L 1305.

¹⁴⁴ BOA. Y. A. HUS. 27/30, 2 Ekim 1887/14 M 1305, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4, lef 5.

¹⁴⁵ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO.

Mehmet Kamil Efendi'nin Karçikan kazası kaymakamlığına atandığı dönemde mülkî taksimattan kaynaklanan sorunlar yaşanmaktaydı. Bitlis, Van'a bağlı bir kaymakamlık iken, Karçikan, Bitlis'e bağlı bir nâhiyeydi. Karçikan nâhiyesi müdürü, devamlı Karçikan merkezinde ikamet etmeyip, adeta seyyar müdürlük yapmaktaydı. Bitlis, vilayete dönüştürülünce Karçikan, kaymakamlığa yükseltilip, yine Bitlis'e bağlı bırakıldı. Fakat ahalinin isteği üzerine 1887 yılında Karçikan, Bitlis'ten ayrılıp Van'a bağlanmıştır. Van vilayetine bağlanan Karçikan kazasının merkezi Kendenants adında bir Ermeni köyüdür. Bu köy, saz ve kerpiçten yapılmış 10-15 haneden ibaretti. Kendanants köyünde bir kaymakamlık konağı bulunmamaktaydı. Bölgede görevlendirilmiş olan kaymakam ve memurlar, bir ya da iki gözlü Ermeni *damlarında* ikamet etmekteydiler. Kaymakamlık merkezinde yaşanan bu sefil durumdan dolayı kaymakamlık merkezinin Kendanants köyüne bir buçuk saat mesafede bulunan ve telgraf hattı dahi olan Surb köyüne aktarılması istenmektedir. Surb köyü, Kendanants gibi sadece Ermenilerin yaşadığı bir köy olmayıp, Hristiyan ve Müslümanların karışık yaşadığı bir köydür. Kendanants köyündeki olumsuz şartlar sebebiyle Surb köyünde ahalinin yardımı ile bir hükümet konağı yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak, konuyu müzakere eden Şûrâ-yı Devlet, bölge ahalsinin zaten fakir olduğunu, yaşanan kuraklıklardan dolayı günlük geçimlerini bile zor sağladıklarını gerekçe göstererek, hükümet konağının ahalinin yardımları ile yapılmasına yönelik talebi uygun bulmamıştır. Yapılacak olan kaymakamlık konağı için gereken 25.000 kuruşun hazinesinden karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁴⁶

Yukarıda sözü edilen Karçikan kazasının Bitlis'ten ayrılıp, Van'a bağlanması aslında Ermeni meselesiyle alakalı bir durumdur. Karçikan Ermenileri, İstanbul'daki Patrikhanelerine, Bitlis'ten ayrılıp, Van'a bağlandıkları için şükranlarını sunmaktaydılar. Fakat bölgedeki Müslüman ahali, Bitlis'e bağlı kalmak istemekteydi. Müslüman ahaliye göre; Karçikan, Bitlis'e daha yakındı ve Karçikan kazasında bulunan mütegalibe zulüm etmekteydi. Bitlis vilayeti dâhilinde bunu gerçekleştiremeyen mütegalibe, Van vilayetine bağlanmak istemekteydi. Bitlis

433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

¹⁴⁶ BOA. ŞD. 1877/24, 15 Haziran 1887/23 N 1304, lef 1, lef 3, lef 5, lef 7; BOA. DH. MKT. 1632/2, 27 Haziran 1889/28 L 1306.

vilayetinde Ermenilerin baskı gördüğü ifadesinin de asılsız olduğu dile getirilse de Karçikan kazası Van vilayetine bağlanmıştır.¹⁴⁷

Kaymakamların belirli bir yılla sınırlı görev süreleri bulunmamaktaydı. Görev bölgelerinde gösterecekleri iyi hizmetler sonucunda halkın da kendilerinden memnun olması durumunda uzun yıllar görevde kalabilirlerdi.¹⁴⁸ Mehmet Kamil Efendi ise görevini genellikle yarım bırakmakta, idari iktidarsızlık göstererek hakkında şikâyetler vaki olduğunda istifa etmekteydi. Mehmet Kamil Efendi'nin Karçikan kazasından istifası ilerleyen yıllarda kendisine büyük sıkıntılar çıkaracaktır. Mehmet Kamil Efendi'nin Karçikan kazasından istifası üzerine Sadaret'e, Mehmet Kamil Efendi'nin üç kaza kaymakamlığından da idari iktidarsızlığı sebebiyle görevinden alındığı bildirilmiştir.¹⁴⁹

3. 18 Midye Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi, 11 Aralık 1890 tarihinde 625 kuruş maaşla Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Midye kazası kaymakamlığına vekâleten atandı. Midye kazası, Edirne vilayetinin Kırkkilise sancağına bağlı olup gayrimüslimlerin daha yoğun yaşadığı bir bölgeydi. Midye kazasına bağlı Samakov nâhiyesi müdürlüğü Yorkici, azalık görevi ise Kirkova oğlu Nikoliki Ağa tarafından yürütülmekteydi. Kazada gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu vilayet salnamelerinden tespit edilebilmektedir. 1890-1891 yıllarına ait Edirne Vilayeti Salnamesi'ne göre Kırkkilise sancağı nüfusu toplamda 132.780 kişi idi. Bu nüfusun 42.097 kişisi Müslüman'dı. Geri kalanı Rum, Bulgar, Yahudi, Ermeni, Katolik ve Latindi.¹⁵⁰

Midye kazası kaymakamı Mustafa Reşit Bey hastalanınca hem tedavi olmak, hem de hususi işlerini halletmek için dört ay müddetle İstanbul'a gitmek istemiştir. Bu sebeple izin isteyen Mustafa Reşit Bey'e sadece iki ay izin verilmiştir.¹⁵¹ Böylece Mehmet Kamil Efendi, bu kazaya vekâleten tayin edildi. Midye kazası asıl kaymakamı Mustafa Reşit Bey'in maaşının yarısının kesilerek, Mehmet Kamil Efendi'ye aktarılması Edirne vilayetince bildirilmiştir.¹⁵² Mehmet

¹⁴⁷ BOA. ŞD. 1877/35, 14 Eylül 1888/18 M 1306, lef 1, lef 3, lef 5, lef 7, lef 9.

¹⁴⁸ Mehmet Güneş, **Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık** (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), s. 82.

¹⁴⁹ BOA. DH. MKT. 1874/41, 5 Ekim 1891/1 Ra 1309.

¹⁵⁰ 1890-1891/H.1308 Edirne Vilayeti Salnamesi, s. 154-260.

¹⁵¹ BOA. DH. MKT. 1783/79, 22 Kasım 1890/9 R 1308.

¹⁵² BOA. DH. MKT. 1796/51, 24 Aralık 1890/12 Ca 1308.

Kamil Efendi'ye usul gereği yarım maaş verildi. Usul gereği vekil kaymakam olarak atanmasından dolayı asıl kaymakamın maaşının yarısını almakta, kalan yarısı asıl kaymakama verilmekteydi.¹⁵³

Mehmet Kamil Efendi göreve geldiğinde Midye kazasında muhacir problemi vardı. Ahyolu (?) Burgaz muhacirleri için yerleşecekleri uygun bir mahal aranmaktaydı. 25 hane halkı olarak da ifade edilen bu muhacirler, Küçük Eğrigöz namıyla anılan merada iskân edilmişlerdir.¹⁵⁴ Mehmet Kamil Efendi 4 Mart 1891 tarihinde ise görevinden ayrıldı.¹⁵⁵

Mehmet Kamil Efendi, Karçıkan kazası kaymakamlığı görevinden ayrıldıktan sonra yaptığı müracaat neticesinde Memurin Komisyonu'nun onayıyla Midye kazası vekil kaymakamlığı görevine gönderilmiştir. Midye kazasında iki buçuk ay görev yaptıktan sonra Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Baba-ı Atik ve Eğridere kazaları kaymakamlıklarına tayini hususunda atama yazısı yazılmışken, yerine başkaları asaleten atanmıştır. Bu durum üzerine Mehmet Kamil Efendi, şikâyet-amiz bir dille Şûrâ-yı Devlet'e müracaatta bulunmuştur. Fakat kendisinin iktidarsızlığı, sebepsiz istifaları ve memurlar ile ahali arasına ikilik sokma gibi suçlamalarla üç kez azledilmesi gerekçe gösterilerek, sınıfının nahiye müdürlüğüne indirilmesi yönünde Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi tarafından karar verilmiştir. Bu durum üzerine Mehmet Kamil Efendi, Sadaret'e yazdığı arzuhalde; Devlet-i Aliyye memurlarının %80'inin şikâyet sonucu azledilmekte olduğunu ve şimdiye kadar 29 sene zarfında hiçbir bölgede işten el çektirilerek taht-ı muhakemeye alınmadığını, mahkûm ve mahpus olmadığını beyan etmiştir. Tercan, Eğin ve Karçıkan kaymakamlıklarından adaletsizce azledildiğinden bahsetmiş, Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi'nin adaletsiz bir şekilde sınıfını kaymakamlıktan nahiye müdürlüğüne tenzil ettirdiğini, aslında kendisinin terfiini beklediğini dile getirmiştir. 35 aydır boşta kaldığından bahseden Mehmet Kamil Efendi, ailesiyle birlikte zor duruma düştüğünü de ifade etmiştir. 29 senelik memuriyet hayatı ve emektarlığının

¹⁵³ Mehmet Güneş, **Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık** (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), s. 182-195.

¹⁵⁴ BOA. DH. MKT. 1791/54, 9 Aralık 1890/26 R 1308.

¹⁵⁵ BOA. DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Dâhiliye, 1296/27, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303, lef 1; BOA. BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300, lef 2; BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305, lef 7; BOA. İ. DH. 1296/27, 14 Mart 1885/27 Ca 1302, lef 2.

göz önünde bulundurularak Bitlis vilayeti dâhilindeki Mutki kazası kaymakamlığına tayin edilmek istediğini Sadaret'e bildirmiştir.¹⁵⁶

Mehmet Kamil Efendi, Sadaret'e takdim ettiği bir diğer arzuhalde ise Memurin-i Mülkiye Nizamnamesi'nin 26. maddesine göre sınıfının düşürüldüğünü, ancak elinde hüsn-i hizmetine dair belgesi bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yeniden bir kaymakamlıkta istihdam edilmesi gerektiğini, 26 aydan beri boşta kaldığını ve fakirlikten dolayı zor duruma düştüğünü dile getirmiştir.¹⁵⁷

Mehmet Kamil Efendi, Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne verdiği başka bir arzuhalde, Karçıkan kazasından azledildikten sonra müracaatı üzerine intihab-ı memurin komisyonu tarafından Midye kazası vekil kaymakamlığına gönderildiğini belirtilmiştir. Burada iki buçuk ay istihdam edildiğini ve iyi hizmetleri üzerine Baba-ı Atik ve Eğridere kazaları kaymakamlıklarına vekâleten tayin edildiğini, ancak bunların tervic olunmayarak, yerine başka kişilerin atandığını ifade etmiştir. Tayini hususunda yeniden müracaatı üzerine *tenzil-i sınıf* ile karşılaştığını ve güya Van vilayeti dâhilinde Karçıkan kazasında kaymakam iken, ahali ile memurlar arasına ikilik soktuğu suçlamaları ile karşılaştığını, fakat elinde iyi hizmetlerine dair mahallince verilen bir mazbata mevcut olduğunu belirtmiştir. İlâveten Mahmudiye kazası kaymakamı Sabri Efendi'nin sınıfı tenzil edildiği halde, daha sonra gönderdiği arzuhali üzerine tenzil-i sınıf kararından dönüldüğünü, kendisinin hüsn-i hizmet belgesinin elinde olduğu halde adaletsizce sınıfının tenzil edildiğini ifade etmiştir. Mağduriyetinin giderilerek, münasip bir kaza kaymakamlığına tayin edilmesini talep etmiştir.¹⁵⁸

Mehmet Kamil Efendi, bir başka arzuhalinde ise Karçıkan kazasında görev yaptıktan sonra Karçıkan kazası idare meclisinden verilen 27 Mayıs 1889 tarihli mazbatanın ikinci nüshasının elinde olduğunu beyan etmiştir. Edirne vilayetinden verilen hüsn-i hizmet mazbatasının da elinde olduğunu, dolayısıyla aynı gerekçe ile üç kaza kaymakamlığından azledilmediğini ve söz konusu kararın geçersiz olduğunu belirtmiştir. Meselenin yeterince tetkik edilmeden ve kendisine hiçbir şey sorulmadan sınıfının müdürlüğe indirilmesinin mağduriyetine sebep olduğunu ifade

¹⁵⁶ BOA. ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/9 R 1309, lef 3, lef 5.

¹⁵⁷ BOA. ŞD. 2947/19, 1 Haziran 1891/23 L 1308, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4.

¹⁵⁸ BOA. ŞD. 2947/31, 3 Ağustos 1891/27 Z 1308, lef 1, lef 3, lef 4.

etmiştir. Kendisi gibi üç kazada başarısız olan kaymakamların sınıflarının tenzil edildikleri halde, daha sonra takdim ettikleri arzuhaller üzerine yeniden kaymakamlıklara geçirildiklerini, buna karşılık kendisi için aynı muamelenin yapılmayarak, dışarıda bırakıldığını beyan etmiştir. 30 yıllık hizmeti ve emektarlığının göz önünde bulundurulmasını isteyerek, yeniden bir kaymakamlıkta görev almak istediğini belirtmiştir.¹⁵⁹

Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi, Mehmet Kamil Efendi'nin arzuhallerini Sicil-i Ahvâl Komisyonu'na havale etmiştir. Sicill-i Ahvâl Komisyonu, Mehmet Kamil Efendi'nin istidânamesini gündeme almıştır. Daha önce Tercan kazası kaymakamlığından idari iktidarsızlığı eseri olarak nizamsız hareketleri olması ve Eğin kazası kaymakamlığı görevini yürütürken de aynı idari iktidarsızlığı görülmesi ve yine Karçikan kazasında ahali ile memurlar arasına ikililik soktuğu gerekçesiyle azledilmiş olduğunu beyan etmiştir.

Mehmet Kamil Efendi'nin *tenzîl-i sınıf* kararı, 14 Mayıs 1891 tarihinde verilmiştir.¹⁶⁰ Mehmet Kamil Efendi'nin sınıfı düşürülmüş durumda iken, Van vilayetinden Şûrâ-yı Devlet Riyaseti'ne 20 Nisan 1892 tarihinde Karçikan kazasındaki iyi hizmetlerine dair mazbata gelmiştir. Bunun üzerine daha önce ortaya konulan ahali ve memurlar arasına tefrika sokmak suçlamalarının aslı olmadığı ortaya çıkmış ve sınıfının düşürülmesi kararı bozulmuştur.¹⁶¹

Mehmet Kamil Efendi, sicill-i ahvâl kaydının tashih edilmesi ve yeniden sınıfı dâhilinde bir kazaya kaymakam olarak atanması için arzuhal göndermiştir. Dâhiliye Dairesi arzuhali inceledikten sonra Mehmet Kamil Efendi'nin sınıfı dâhilinde bir kaza kaymakamlığında istihdamı için konuyu İntihab-ı Memurin Komisyonu'na havale etmiş ve aynı zamanda Sicill-i Ahval Komisyonu'na bilgi vermiştir.¹⁶²

Sonuç olarak Van vilayeti Karçikan kazası, daha önce Mehmet Kamil Efendi'nin ahali ile memurlar arasına ikilik soktuğu ve idari iktidarsız olduğu yönünde mazbata vermiştir. Bu sebeple üç kez aynı gerekçe ile azledilmiş olan

¹⁵⁹ BOA. ŞD. 2951/7, 15 Ocak 1890/23 Ca 1307; BOA. ŞD. 2946/3, 6 Nisan 1891/26 Ş 1308.

¹⁶⁰ BOA. ŞD. 2947/31, 3 Ağustos 1891/27 Z 1308, lef 1, lef 3, lef 4.

¹⁶¹ BOA. ŞD. 1879/12, 20 Nisan 1892/22 N 1309.

¹⁶² BOA. BEO. 16/1188, 31 Mayıs 1892/4 Za 1309, lef 2; BOA. DH. MKT.1793/23, 17 Aralık 1890/5 Ca 1308.

Mehmet Kamil Efendi'nin sınıfı nâhiye müdürlüğüne düşürülmüştür. Fakat daha sonra Van vilayeti Karçıkan kazasından, Mehmet Kamil Efendi'nin iyi hizmetlerine dair mazbata verilmesi üzerine sınıfının düşürülmesi kararı bozulmuş ve bir başka kaymakamlıkta istihdam edilmesine karar verilmiştir. Karçıkan kazası idare meclisinin Mehmet Kamil Efendi hakkında önce olumsuz, sonra olumlu bir mazbata sunmasının sebebi bilinmemektedir.

3. 19 Gediz Kazası Kaymakamlığı

Mehmet Kamil Efendi'den önce Gediz kazası kaymakamı Halil Sıtkı Efendi idi. Halil Sıtkı Efendi'nin memuriyetine devam etmesi *umûr-ı tahsiliye ve mevâdd-ı sâ'ire* hususlarındaki yetersizliği ve kazada görülen kargaşa sebepleriyle uygun görülmedi ve azledildi. Halil Sıtkı Efendi yerine Karçıkan kazası kaymakamlığından ayrılan Mehmet Kamil Efendi'nin tayin edilmesine 2 Ağustos 1892 tarihinde karar verilmiştir.¹⁶³

Gediz kazasına kaymakam olarak atanan Mehmet Kamil Efendi'ye işe başlama tarihinden itibaren 1250 kuruş maaş verilmesi ve mevzuata göre ilk alacağı maaşın yarısı ve her ayki maaşının %5'i ve %1'i mülkiye iane komisyonu sandığı için aidat olarak alınması gerektiği belirtilmiştir. Bir defaya mahsus olmak üzere maaşının %10'unun yine adı geçen sandığa verilmesi, ayrıca Mehmet Kamil Bey'e 246 kuruş harcırah verilmesi gerektiği Dâhiliye Nezareti tarafından Hüdâvendigâr vilayetine bildirilmiştir.¹⁶⁴

Mehmet Kamil Efendi, Gediz kazası kaymakamı tayin edilince *sezâvar-ı âtifet-i ulyâ* olmasından dolayı *rütbe-i râbi* almasına dair irade çıkmıştır.¹⁶⁵

Mehmet Kamil Efendi, Gediz kazasındaki memuriyeti esnasında *ahâliyi birbirine düşürmek, ahâli ile me'mûrlar arasına ikilik sokmak, kaymakamlık makamına gelen evrakların pek çoğunun içeriğini başkalarına sordurmadan takdir edememek* gibi suçlamalarla karşılaşmıştır. Atik Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuş bir idareci olan Mehmet Kamil Efendi'nin kaymakamlık makamına gelen evrakların içeriğine hâkim olamadığı suçlamasını iftira olarak değerlendirmek mümkündür.

¹⁶³ BOA. İrade, Dâhiliye. 1296/27, 2 Ağustos 1892/8 M 1310, lef 5, lef 6, lef 7; BOA. DH. MKT. 1977/72, 26 Temmuz 1892/1 M 1310; BOA. BEO. 44/3267, 3 Ağustos 1892/9 M 1310, lef 2.

¹⁶⁴ BOA. DH. MKT. 1989/3, 18 Ağustos 1892/24 M 1310.

¹⁶⁵ BOA. İ. TAL. 2/30, 23 Ağustos 1892/29 M 1310.

Mehmet Kamil Efendi'nin eğitimi bölümündeki Atik Mekteb-i Mülkiye müfredatına bakılırsa okuduğunu anlamayan birisinin bu okuldan mezun olması beklenemeyeceği gibi Atik Mekteb-i Mülkiye her giren öğrencinin mezun olduğu bir okul da değildir. Mehmet Kamil Efendi'nin mezun olduğu dönemde ise sadece 27 kişi diploma alabilmiştir. Bu konuyla alakalı olarak Kütahya mutasarrıflığından Hüdâvendigâr vilayetine gönderilen tahriratta; Mehmet Kamil Efendi'nin, Mekteb-i Mülkiye'den mezun birisi olarak 30 seneyi aşkın kaymakamlıklarda bulunduğu ve bu derecede bir cehalet isnadını hiç yaşamadığı belirtilmektedir. Mehmet Kamil Efendi, bu tarihe kadar azledildiği her bölgede *ahâli ile me'mûrîn beynine tefrika ilkâ eylemek* suçundan azledilmiştir.¹⁶⁶

Mehmet Kamil Efendi, Gediz kazasından iktidarsızlığı ve ahaliyi birbirine düşürdüğü gerekçesiyle Gediz'in bağlı olduğu Hüdâvendigâr vilayetinden yapılan şikâyet üzerine azledilmiştir. Bu tarihe kadar çeşitli kaymakamlıklarda bulunarak iyi hizmet ettiği tespit edilmiştir. Daha önce Van vilayeti dâhilinde Karçikan kazası kaymakamlığından azledilmesi üzerine yürütülen araştırma neticesinde; üç kaza kaymakamlığından idari iktidarsızlığı sebebiyle azlolanmasından dolayı *nizâm-ı mahsûs ahkâmına tevfikân* nahiye müdürlüğüne tenzîl-i sınıfı kararlaştırılmıştır. Fakat daha sonra cereyan eden yazışmalar neticesinde Karçikan kaza idare meclisinden gelen mazbatada; daha önce belirtilenin aksine *hüsn-i hâl ve idâresi* tasdik olunmuştur. Bu sebeple ahali ve memurlar arasında ikilik soktuğunun aslı olmaması lazım geldiğinden, sınıfının düşürülmesine gerek kalmamıştır. Bu durum üzerine sınıfı dâhilinde istihdamı arz olunmuştur. Bu doğrultuda Hüdâvendigâr vilayeti dâhilinde Gediz kazasına kaymakam olarak atanmıştır. Fakat bu kez de Hüdâvendigâr vilayetinden yapılan şikâyet üzerine Gediz kazası kaymakamlığından da idari iktidarsızlığı ve ahali ile memurlar arasında ikilik sokmak suçlarından dolayı azledilince *nizâm-ı mahsûs* üzere müdürlükte istihdamı konusunun Dâhiliye Nezareti'ne havalesine ve Sicill-i Ahvâl İdare-i Umumiyesi'ne de bilgi verilmesine karar verilmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ BOA. ŞD. 2961/35, 10 Temmuz 1893/25 Za 1310, lef 3.

¹⁶⁷ BOA. ŞD. 2961/35, 2 Temmuz 1893/17 Za 1310; BOA. BEO. 237/17754, 6 Temmuz 1893/21 Za 1310, lef 1, lef 2.

Gediz kazası kaymakamı Mehmet Kamil Efendi'nin azledilerek yerine üçüncü sınıftan müntahip Uşak kazası kaymakam vekili Ahmet Raşit Efendi'nin tayini hususuna 1 Mayıs 1893 tarihli tezkire üzerine karar verilmiştir.¹⁶⁸

Mehmet Kamil Efendi, Gediz kazası kaymakamlığından azledildikten sonra, mazûliyet maaşı tahsis edilmesi için hizmet cetvelinin bulunduğu Memurîn Kalemi'nden verilen defterli müzekkeresini, Maliye Nezareti'ne 29 Haziran 1893 tarihinde göndermiştir.¹⁶⁹ Mehmet Kamil Efendi'nin mazûliyet maaşı tahsisi hakkında yazdığı arzuhal üzerine gerekli tahkikatın yapılması için istihdam süresini gösteren cetvel, tercüme-i hal varakası ve Maliye Nezareti'nden gelen tezkire Tekâüd Sandığına gönderilmiştir.¹⁷⁰

Daha sonra evrak, Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir. Dâhiliye Dairesi ise mazûliyet maaşı hakkında yapılacak düzenlemelerin Tanzimat Dairesi yetkisinde olduğu için söz konusu evrakın Tanzimat Dairesi'ne gönderilmesine karar verdi. Tanzimat Dairesi, Mehmet Kamil Efendi'nin sınıfının, müdürlüğe indirilmesi kararının yeniden değerlendirilmesine gerek olmadığını, ancak zimmet ve ilişkisi olmadığı anlaşıldığından kendisine mazûliyet maaşı verilebileceğini, fakat şu an mazûliyet maaşı alamayacağını, ayrıca bunun bildirilmesi için Dâhiliye Dairesi'ne zeyl yazılmasına karar vermiştir.¹⁷¹

Mehmet Kamil Efendi'nin emeklilik girişimleri sonrasında Tanzimat Dairesi'nden gelen cevapta ise 30 senelik görevini tamamlamasına henüz 13 ay kaldığı, ancak bu süreyi doldurduğu takdirde emeklilik maaşı alabileceği belirtilmiştir. Mehmet Kamil Efendi, 13 aylık süreyi doldurmak için Balıkesir'e bağlı Balat nâhiyesi müdürlüğüne tayin edilmiştir.¹⁷²

Mehmet Kamil Efendi, hakkında yapılan şikâyetlerle/mütalaalarla ilgili olarak 30 yıllık memuriyet hayatında hiçbir şekilde zimmet ve ilişkisi bulunmadığını, görev yaptığı memuriyetlerde maddeten bir kabahati olmadığını defaatle söylemiştir. Mahkûm olmadığı halde idari iktidarsızlık isnadıyla üç defa azledilmesi üzerine

¹⁶⁸ BOA. BEO. 197/14751, 10 Mayıs 1893/23 L 1310, lef 2.

¹⁶⁹ BOA. DH. MKT. 76/8, 7 Aralık 1892/17 Ca 1310, lef 3.

¹⁷⁰ BOA. DH. MKT. 76/8, 17 Ekim 1893/6 R 1311, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4, lef 5.

¹⁷¹ BOA. BEO. 362/27098, 15 Şubat 1894/9 Ş 1311, lef 1, lef 2; BOA. ŞD. 2963/4, 8 Aralık 1893/29 Ca 1311, lef 3.

¹⁷² BOA. DH. MKT. 326/55, 29 Aralık 1894/1 B 1312.

Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesi tarafından sınıfının nahiye müdürlüğüne düşürüldüğünü belirtmiştir. Karçıkan kazasında, tenzil-i sınıf kararından sonra yapılan tahkikat neticesinde hakkında iddia edilenlerin esassız olduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak sicil-i ahvâl dairesindeki kaydının düzenlenmesini istemiştir.¹⁷³ Mehmet Kamil Efendi bu ifadelerle sicill-i ahvâl kayıtlarını düzelttirerek üç kaza kaymakamlığından azledilmediğini göstermeye çalışmıştır.

Mehmet Kamil Efendi, azledilmesiyle ilgili olarak *me'mur 'azl itdirmek için 'âdet hükmüne girmiş olan garazkârâne şikâyetler* üzerine görevinden alındığını ve kendisi gibi pek çok kaymakamın üç defa tekerrür eden kabahatleri neticesinde azledildikleri halde tamamının affedilerek terfi ettiğini, yalnız kendisinin *tenzîl-i rütbe*ye uğradığını ifade etmiştir.¹⁷⁴

Mehmet Kamil Efendi, memurların %80'inin şikâyetle azledildiğini, otuz yıllık meslek hayatında bir cürüm ile taht-ı muhakemeye alınmadığını, ancak valilerin aleyhindeki garazkârâne tutumlarıyla üç defa azledilerek mağdur edildiğini, ayrıca sınıfının nâhiye müdürlüğüne indirilerek mazûliyet maaşından bile mahrum bırakıldığını ifade etmiştir. Mehmet Kamil Efendi'ye göre; *bir me'mûru tenzîl-i sınıf itmek, o me'mûrdan nakit cezâ almak gibidir. Ayrıca mağdûrum, perişânım, Mekteb-i Mülkiye'den çıkmış 30 yıllık emekdârım* sözleriyle mağduriyetinin giderilmesini istemiştir.¹⁷⁵

Mehmet Kamil Efendi'nin, Gediz kazası kaymakamlığından azlolunduktan sonra, Tercan kazası kaymakamlığında asayiş, genel nizam ve tahsilât işlemlerinde gösterdiği başarı, ayrıca ahalinin hoşnutluğu görüldüğüne dair Tercan kazası idare meclisinden verilen 30 Eylül 1893 tarihli mazbatanın tercüme-i hal varakasına eklenmesini istediği görülmektedir. Sınıfının düşürülmesi kararının yeniden gözden geçirilmesine gerek olmadığı kararı çıktığı halde Mehmet Kamil Efendi, Şûrâ-yı Devlet'e bu mazbatayı göndererek, kendisiyle alakalı içerdiği olumlu bilgiler ile *tenzîl-i sınıfa* mani olacağını düşünmektedir.¹⁷⁶ Bu mazbata, Mehmet Kamil Efendi'nin sınıfının düşürülmesini engelleyememiştir. Bununla birlikte 30 yıllık

¹⁷³ BOA. ŞD. 2636/6, 10 Nisan 1894/4 L 1311, lef 11.

¹⁷⁴ BOA. ŞD. 2636/6, 12 Mayıs 1894/7 Za 1311, lef 7.

¹⁷⁵ BOA. ŞD. 2963/4, 25 Kasım 1893/16 Ca 1311.

¹⁷⁶ BOA. ŞD. 2636/6, 10 Nisan 1894/4 L 1311, lef 1, lef 3, lef 5, lef 7, lef 9, lef 11; BOA. DH. MKT. 200/6, 3 Haziran 1894/29 Za 1311, lef 2.

memuriyet hayatı ve bazı kazalarda gösterdiği hüsn-ı hizmetinden dolayı dolgun bir maaşla müdürlükte istihdamına 30 Mayıs 1894 tarihinde karar verilmiştir.¹⁷⁷

Mehmet Kamil Efendi, aleyhinde alınan kararlara rağmen vazgeçmeyerek, Şûrâ-yı Devlet'e dilekçe yazmaya devam etmiştir. Hakkında vâki olan iddialar ile alakalı olarak Şûrâ-yı Devlet'e yazdığı istidanamede; âlâ derecesinde şehadetname ile Mekteb-i Mülkiye'den mezun olarak 30 seneyi aşkın bir süredir iyi hizmetlerde bulunduğunu üzerine basarak belirtmiştir. Görev bölgelerinde bir zimmet ve ilişiği olmadığından bahsettikten sonra Erzurum vilayetinde Tercan, Mamuretülaziz vilayetinde Eğin ve Kütahya sancağında Gediz kazaları kaymakamlıklarından, güya iktidarsız ve nizamsız hareketlerinden dolayı tahkikat yapılmaksızın azledildiğini beyan etmiştir.

Kütahya mutasarrıflığından Hüdâvendigâr vilayetine gönderilen tahriratta, Mehmet Kamil Efendi'nin *kendisine gönderilen evrakın nereden geldiğini ya da nereye gideceğine dahi vâkıf olmadığı* ifade edilmiştir. Bu duruma karşılık Mehmet Kamil Efendi; Mekteb-i Mülkiye'den mezun birisi olarak, 30 seneyi aşkın bir zamandır kaymakamlıklarda bulunduğunu ve bu derecede bir cehalet isnadını hiç yaşamadığını belirtmiştir. Mehmet Kamil Efendi, üç kaza kaymakamlığından idari iktidarsızlığı sebebiyle azledilmiş kaymakamların, kaza müdürlüğüne tenzil ettirilmesi hakkındaki kanunun üç yıl önce çıktığını, ancak kendisinin Eğin ve Tercan kazalarından azledilmesinin ise sekiz yıllık bir sürede yaşanmış olduğunu, bu nedenle kendisinin üç kaza kaymakamlığından azledilmiş şeklinde değerlendirilemeyeceğini iddia etmiştir. Kendisine yapılan kötülükle 30 yıllık kariyer ve itibarının yanında ailesinin de zarar görmekte olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple kendisinin azledilmeyerek, başka bir kaymakamlığa atanmasını ve bu süreye kadar mazûliyet maaşı verilmesini istemiştir.¹⁷⁸

Mehmet Kamil Efendi'nin çabaları kendisine müsbet bir sonuç getirmemiş ve rütbesi nâhiye müdürlüğüne düşürülüp, Balıkesir'e bağlı Balat nâhiyesine müdür olarak atanmıştır. Mehmet Kamil Efendi, sınıfı düşürülmüş ve Balat nâhiyesi müdürlüğü görevine gönderilmiş olmasına rağmen haksızlığa uğradığını söyleyerek, Sadaret'e istîdanameler göndermeye devam etmiştir. Mehmet Kamil Efendi'ye göre

¹⁷⁷ BOA. BEO. 433/32429, 8 Temmuz 1894/4 M 1312.

¹⁷⁸ BOA. ŞD. 2961/35, 10 Temmuz 1893/25 Za 1310, lef 3.

memurlar, amirlerinin düşüncesinden farklı davrandıkları zaman şikâyet edilmekte ve tahkikat yapılmaksızın azledilmektedirler. Mehmet Kamil Efendi'nin bu sözünü doğrulayan başka örnekler de vardır. 1863 yılında Erzurum vilayeti Bayezid sancağında kaymakamlık yapan Namık Efendi, hakkında ortaya çıkan şikâyetler neticesinde *taht-ı muhakemeye* alınmak için Trabzon'a çağırılmıştır. Bu sırada kazanın idaresinin boş kalmaması için vekil kaymakam atansa da soruşturmanın uzun sürebileceği ve uzun süre vekâleten kazanın idaresinin doğru olmayacağı düşünülerek Namık Efendi doğrudan azledilmiştir. Namık Efendi yerine Mardin kaymakamı Ali Ağa tayin edilmiştir.¹⁷⁹ Suriye vilayeti dâhilinde bulunan Cebele kazası kaymakamı Rıfat Bey hakkında da yapılan şikâyetler üzerine tahkikat başlatılmıştır. Yürütülen tahkikat henüz sonuçlanmadan kaymakam Rıfat Bey azledilmiştir.¹⁸⁰

Mehmet Kamil Efendi'ye göre azledilme cezası, kendisine uygulanan *tenzîl-i sınıf* cezasının yanında hafif kalmakta, kendisi adaletsiz olarak nâhiye müdürlüğüne düşürüldüğü için adalet aramaktadır.¹⁸¹

3. 20 Balat Nahiyesi Müdürlüğü

Balıkesir'e bağlı Balat Nâhiyesi'nin müdürü İbrahim Şevki Efendi'nin Selanik vilayeti dâhilinde bir müdürlüğe tayin olunması sebebiyle yerine Gediz kazası eski kaymakamı Mehmet Kamil Efendi tayin edilmiştir. Mehmet Kamil Efendi 1894 yılında 500 kuruş maaş ile Balat nâhiyesi müdürlüğüne atanmıştır.¹⁸²

Mehmet Kamil Efendi, Balat nahiyesine gelmeden önce bölgede yaşanan depremden dolayı pek çok ev yıkılmış durumdaydı. Mehmet Kamil Efendi'nin müdürlüğü döneminde ahali, yıkılan ev ve dükkânlarını ahşap olarak inşa etmeye başlamıştır. Bu duruma karşılık ikinci daire mühendisleri tarafından ahşap binaların yapılmasının uygun olmadığı ve yıkılan binaların kârgîr olarak, yani taş veya harç kullanılarak inşa edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁸³

¹⁷⁹ BOA. İ. MVL. 507/22893, 11 Ağustos 1863/25 S 1280, lef 1, lef 2.

¹⁸⁰ BOA. İrade, Dâhiliye. 774/63015, 22 Ocak 1878/18 M 1295, lef 3.

¹⁸¹ BOA. ŞD. 2979/30, 4 Ocak 1897/30 B 1314, lef 3.

¹⁸² BOA. DH. MKT. 312/7, 21 Kasım 1894/22 Ca 1312, lef 1, lef 5, lef 6.

¹⁸³ BOA. İ. ŞE. 6/3, 7 Eylül 1894/6 Ra 1312, lef 1, lef 2, lef 3.

Mehmet Kamil Efendi'nin Balat nâhiyesi müdürlüğü görevi esnasında, Balat nahiyesi dâhilinde bulunan Tahta Minare caddesinde Rıfat Efendi sokağında ikamet eden Poda (?) isimli şahsın kendisine ait olan evini mektebe çevirdiği ihbar edilmiştir. Bu durum üzerine yapılan incelemede söz konusu evin ruhsatsız bir okul şeklinde kullanıldığı tespit edilmiş, konu zaptiyeye havale olunmuş ve ruhsat alıncaya kadar kapatılmıştır.¹⁸⁴

Mehmet Kamil Efendi, 1895 yılında Balat nâhiyesi müdürlüğü görevinden ayrılmış ve yerine Gökçedağ nâhiyesi eski müdürü İbrahim Ethem Efendi tayin edilmiştir.¹⁸⁵ Mehmet Kamil Efendi'nin Balat nâhiyesi müdürlüğünden ayrılmasından hemen sonra, bölgede Asya kolerası zuhur etmiştir. Günde birden fazla kişinin hayatını kaybettiği bu hastalıktan dolayı bölge karantina altına alınmıştır.¹⁸⁶

Şûrâ-yı Devlet tarafından verilen karar gereği sınıfı nâhiye müdürlüğüne indirilen ve emekli olabilmek için 13 ay Balat nâhiyesi müdürlüğünde görev yapan Mehmet Kamil Efendi, görev süresini doldurduktan sonra emekli olmuştur. Mehmet Kamil Efendi, emekliliğinin ardından yeniden memuriyete dönmek için başvuruda bulunmuş, fakat Şûrâ-yı Devlet önemli bir gerekçe olmadıkça emekli olmuş memurların yeniden memuriyete alınamayacağını gerekçe göstererek, Mehmet Kamil Efendi'nin istîdasını reddetmiştir.¹⁸⁷

Mehmet Kamil Efendi, nâhiye müdürü olduktan sonra yaptığı girişimlerden de bir sonuç elde edememiştir. Balat nâhiyesi müdürlüğünden 19 Nisan 1895 tarihinde ayrılmış, kısa süre sonra da emeklilik için dilekçe vermiştir. O tarihe kadar bulunduğu memuriyetler ve aldığı maaşları içeren cetvel incelenerek kendisine 678 kuruş emekli aylığı bağlanmasına karar verilmiştir.¹⁸⁸

Mehmet Kamil Efendi 11 Aralık 1906 tarihinde vefat etmiştir. Mehmet Kamil Efendi'nin vefatı üzerine eşi İsmet Hanım, kendisine maaş bağlanması için arzuhal takdim etmiştir. Bunun üzerine evrak üzerinde yapılan incelemede, Mehmet Kamil

¹⁸⁴ BOA. MF. MKT. 243/5, 8 Ağustos 1894/5 S 1312, lef 1, lef 2, lef 3.

¹⁸⁵ BOA. DH. MKT. 385/41, 10 Haziran 1895/16 Za 1312.

¹⁸⁶ BOA. A. MKT. MHM. 564/22, 11 Ağustos 1895/19 S 1313, lef 1, lef 2, lef 3, lef 4, lef 5, lef 6, lef 7, lef 8, lef 9.

¹⁸⁷ BOA. ŞD. 2979/30, 22 Temmuz 1897/21 S 1315.

¹⁸⁸ BOA. ŞD. 936/99, 2 Haziran 1895/8 Z 1312, lef 1.

Efendi'nin 1895 tarihinde 678 kuruş maaşla emekli olduğu anlaşılmıştır. Eşi İsmet Hanım'a 339 kuruş maaş isabet ettiği görülmüştür. Mehmet Kamil Efendi'nin emekli maaşının yarısı olan 339 kuruş maaş yalnızca eşi İsmet Hanım'a verilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ BOA. ŞD. 1056/48, 26 Şubat 1907/13 M 1325, lef 1, lef 3.

SONUÇ

Bu çalışma, sicill-i ahvâl kayıtları ve Osmanlı arşiv belgeleri kullanılarak Mehmet Kamil Efendi'nin memuriyet hayatını ortaya koymak ve onun üzerinden Osmanlı idarî/bürokratik yapısına nüfuz etmek amacıyla gerçekleştirildi. Mehmet Kamil Efendi'nin meslekî biyografisi yazılırken sadece Mehmet Kamil Efendi değil, aynı zamanda onun etrafında yaşanan olaylar da aktarılarak dönemin idarî/bürokratik işleyişi çok yönlü anlatılmaya çalışıldı. Biyografi yazımı, aslında tarihe nüfuz etmenin en iyi yollarından birisi olsa da, tarihçilerin fazla eğilmediği bir alandır. Mehmet Kamil Efendi'nin meslekî yaşantısı anlatılırken, sadece onun görev yaptığı dönemlere göre değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yani Mehmet Kamil Efendi'nin boşta kaldığı yıllar boyunca neler yaptığına dair ilgi gösterilmemiştir. Zaten biyografi yazımının en problemlisi de geçmişe ait birbirinden kopuk olan bilgilerin kronoloji harcıyla birbirine bağlanmasıdır. Bu durum sadece biyografide değil, tarih yazım türlerinin pek çoğunda geçerlidir.¹⁹⁰

Mehmet Kamil Efendi, meslek hayatı boyunca üç müdürlük, on asaleten kaymakamlık, iki vekâleten kaymakamlık ve iki aşâr memurluğu görevini yerine getirmiştir. Görev yaptığı her bölgede, görevini nasıl yerine getirdiği konusunda hizmet belgesi düzenlenmiştir. Mehmet Kamil Efendi'nin diğer atamalarında bu hizmet belgelerinin sonucu etkili olmuştur. Kaza müdürü veyahut kaymakam olarak, taşrada karşılaştığı zorluklar her görev bölgesinde gösterilmeye çalışılmıştır. Mehmet Kamil Efendi, bu zorluklarla bazen mücadele edemeyerek istifa etmiş, bazen de başarısız bulunarak azledilmiştir. Üç kaza müdürlüğünden azledilen Mehmet Kamil Efendi'nin sınıfı, nahiye müdürlüğüne düşürülmüştür. Memurların atamalarında Mülkiye'li önceliği, kaza müdürü ve kaymakamların sınıflarına göre atamalarının yapılması, idarî/bürokratik yapıdaki düzenlemelerin sonucudur. Fakat tüm Osmanlı idarî/bürokratik yapısının belirli bir kural ve nizam çerçevesinde işlediğini söyleyemeyiz. Mehmet Kamil Efendi, Yemen vilayetine atandığı halde beş ay boyunca açık bir kaymakamlık bulunamadığı için yarım maaş olarak bekletilmiştir. Karçıkan kazasında hakkında meydana gelen şikâyetler sonucu azledilmiş, fakat bu

¹⁹⁰ Abdülhamit Kırmızı, "Oto/Biyografik Vebal", **Otur Baştan Yaz Beni** (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), s.11-15.

şikâyetlerin doğru olmadığına dair tanzim edilen mazbata, azledilmesinden sonra ortaya çıkarılmıştır. O dönemde memurların şikâyetle azledilmesi ve tahkikatın daha sonra yapılması idarî/bürokratik işleyişin diğer bir problemidir. Mehmet Kamil Efendi'nin dilekçelerinde sıklıkla dile getirdiği bir husus da *memurların, amirlerinin düşüncelerinden farklı davrandıklarında azledildiğidir*. Kaza müdürü yahut kaymakam, Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı olsa da amirleri ile çatışma içine girdiklerinde genellikle azledilmişlerdir.

Osmanlı idarî/bürokratik yapısının işleyişine dair yazılan eserler, genelde ülke geneline etki eden ferman ve nizamnameler üzerinden değerlendirmeleri içermektedir. Fakat taşradaki işleyişin fiiliyatta nasıl olduğuna pek fazla bakılmamıştır. Böyle bakılması halinde nizamnamelerdeki maddelerin kolaylıkla uygulamadığı, hatta kaymakamların bazen kalacak yer bulamayıp, kerpiçten ve sazlıktan *damlarda* kaldığı görülecektir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, merkezî otoritesini arttırmak, taşradaki yerel güçlerin otoritesini kırmak ve idarî sınırlarda değişiklikler yaparak devleti daha etkili yönetmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Yeni kurulan idarî birimlere daha donanımlı idareciler yetiştirmek amacıyla 1859 yılında Mülkiye Mektebi kurulmuş, mülkiyelilere ayrıcalıklar tanınarak, bir anlamda idare onların eline teslim edilmiştir. Yeni idarî düzenin belirli kural ve nizam çerçevesinde işlemesi için gelişi güzel idarî personel atamak yerine, rütbe ve maaş nizamına uygun atamalar yapılmıştır. Mehmet Kamil Efendi'nin meslekî biyografisi dikkate alındığında Osmanlı idarî yapısında tam anlamıyla bir idarî/bürokratik nizamdan ve düzenden bahsedilemese de Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarını ve bunların taşradaki yansımalarını görmek mümkün olmuştur.

TABLOLAR

Tablo-1. Sicill-i Ahvâl kayıtlarının oluşturulmasında memurlara yöneltilen sorular (BOA. MF. MKT. 599/29, 19 Ekim 1901/6 B 1319, lef 7).

Memur ve Babası Hakkında Sorular	Sadece Memur Hakkındaki Sorular
Sahip oldukları isim, mahlas, lakap, şöhret nelerdir?	Okuduğu mektepler hangileridir? Ne dereceye kadar tahsil gördü?
Hangi rütbeye sahiptirler? (Bey, Efendi, Ağa, Paşa)	Hangi ilim, fen, sanat ve lisanlara haizdir?
Hangi millete mensupturlar? Belirli bir sülaleden mi geliyorlar?	Sahip olduğu şehadetname, tasdikname, icazetnameler nelerdir?
Doğum yeri ve tarihi nedir? (gün-ay-yıl) (Hicri tarih ve mali tarih olarak)	Bildiği lisanlara ne kadar hâkimdir?(tekellüm eder, okur-yazar-aşınadır gibi)
Babası hayatta mı?	Yayınlanmış bir eseri var mı?
Babası memur mu?	Memuriyete başlangıç tarihi, bulunduğu memuriyetlerde ne kadar maaş, harcırah vb. ücret aldığı, maaşsız hizmetleri, mazûliyet maaşı, işten el çektirildiyse bunun sebebi yazılmalıdır.
Babası memur ise en son hangi memuriyette bulundu?	Asaleten veya vekâleten yaptığı görevler nelerdir? Açıkta kalmış mıdır?

Tablo-2.Mehmet Kamil Efendi'nin görev yılları ve yerleri

HİCRİ AYLAR	HİCRİ YILLAR								
	1280	1281	1282	1283	1284	1285	1286	1287	1288
MUHARREM		ÇARŞAMBA		DİYADIN	DİRGÖL		KEMAH	KEMAH	
SAFER		ÇARŞAMBA			DİRGÖL		KEMAH	KEMAH	
REBİÜ'L-EVVEL		ÇARŞAMBA			DİRGÖL		KEMAH	KEMAH	
REBİÜ'L-AHİR		ÇARŞAMBA			DİRGÖL		KEMAH	KEMAH	
CEMAZİE'L-EVVEL					DİRGÖL		KEMAH	KEMAH	YEMEN
CEMAZİE'L-AHİR					DİRGÖL		KEMAH		YEMEN
RECEP					DİRGÖL		KEMAH		YEMEN
ŞABAN			DİYADIN				KEMAH		YEMEN
RAMAZAN			DİYADIN				KEMAH		YEMEN
ŞEVVAL	ÇARŞAMBA		DİYADIN			KEMAH	KEMAH		
Zİ'L-KA'DE	ÇARŞAMBA		DİYADIN			KEMAH	KEMAH		
Zİ'L-HİCCE	ÇARŞAMBA		DİYADIN	DİRGÖL		KEMAH	KEMAH		

Mehmet Kamil Efendi'nin görev yılları ve yerleri (devamı)

HİCRİ AYLAR	HİCRİ YILLAR					
	1289	1290	1291	1292	1293	1294
MUHARREM		SİMAV	AZİZİYE			
SAFER		SİMAV	AZİZİYE			
REBİÜ'L-EVVEL		SİMAV	AZİZİYE			
REBİÜ'L-AHİR			AZİZİYE			
CEMAZİE'L-EVVEL			AZİZİYE			CEBEL-İ KALMUN
CEMAZİE'L-AHİR			AZİZİYE			CEBEL-İ KALMUN
RECEB			AZİZİYE			CEBEL-İ KALMUN
ŞABAN			AZİZİYE			CEBEL-İ KALMUN
RAMAZAN	SİMAV	AZİZİYE	AZİZİYE			CEBEL-İ KALMUN
ŞEVVAL	SİMAV	AZİZİYE				CEBEL-İ KELBİYE(MİSYAF) ve CEBEL-İ KALMUN
Zİ'L-KA'DE	SİMAV	AZİZİYE				CEBEL-İ KELBİYE(MİSYAF) ve CEBEL-İ KALMUN
Zİ'L-HİCCE	SİMAV	AZİZİYE				CEBEL-İ KELBİYE(MİSYAF) ve CEBEL-İ KALMUN

Mehmet Kamil Efendi'nin görev yılları ve yerleri (devamı)

HİCRİ AYLAR	HİCRİ YILLAR								
	1304	1305	1306	1307	1308	1309	1310	1311	1312
MUHARREM	EĞİN	BEYŞEHİR	KARÇEKAN				GEDİZ		BALAT
SAFER	EĞİN	BEYŞEHİR	KARÇEKAN				GEDİZ		BALAT
REBİÜ'L-EVVEL	EĞİN	BEYŞEHİR	KARÇEKAN				GEDİZ		BALAT
REBİÜ'L-AHİR	EĞİN	BEYŞEHİR	KARÇEKAN		MİDYE		GEDİZ		BALAT
CEMAZİ'EL-EVVEL	EĞİN	BEYŞEHİR	KARÇEKAN		MİDYE		GEDİZ		BALAT
CEMAZİ'E'L-AHİR	EĞİN	BEYŞEHİR	KARÇEKAN		MİDYE		GEDİZ		BALAT
RECEB	EĞİN		KARÇEKAN		MİDYE		GEDİZ		BALAT
ŞABAN	EĞİN		KARÇEKAN				GEDİZ		BALAT
RAMAZAN	EĞİN	KARÇEKAN					GEDİZ		BALAT
ŞEVVAL	EĞİN	KARÇEKAN					GEDİZ		BALAT
Zİ'L-KA'DE	EĞİN	KARÇEKAN							BALAT
Zİ'L-HİCCE	EĞİN	KARÇEKAN						BALAT	BALAT

Tablo-3 Mehmet Kamil Efendi'nin görev bölgeleri ve bağlı oldukları üst idari birimler

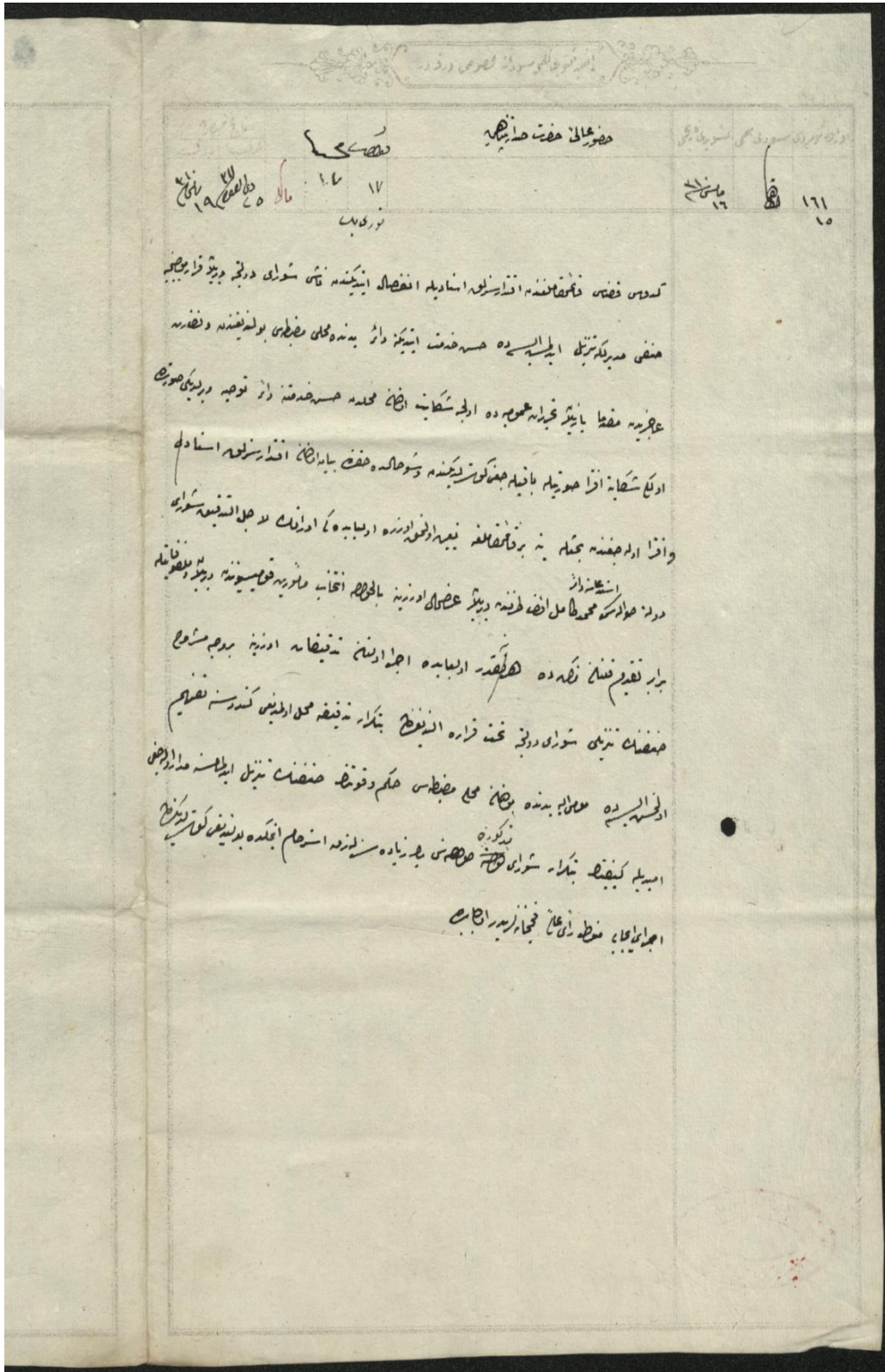
KAZA/NAHİYE	SANCAK	VİLAYET
ÇARŞAMBA	BOLU	KASTAMONU
DIYADİN	ERZİNCAN	ERZURUM
DİRGÖL	SİİRT	BİTLİS
KEMAH	ERZURUM	ERUZURM
YEMEN	YEMEN	YEMEN
SİMAV	KÜTAHYA	HÜDAVENDİGÂR
AZİZİYE	?	?
CEBEL-İ KELBİYE	HAMA	SURİYE
CEBEL-İ KALMUN	ŞAM	SURİYE
CEBELE	CEBELE	TRABLUSŞAM
TERCAN	ERZURUM	ERZURUM
EĞİN	MAMURETÜLAZİZ	MAMURETÜLAZİZ
KARÇEKAN	VAN	VAN
MİDYE	KIRKKİLİSE	EDİRNE
BEYŞEHRİ	KONYA	KONYA
DUMA	ŞAM	SURİYE
SAFİTA	TRABLUSŞAM	SURİYE
GEDİZ	KÜTAHYA	HÜDAVENDİGÂR
BALAT	BALIKESİR	HÜDAVENDİGÂR

Tablo-4 Mehmet Kamil Efendi'nin Görevleri, Görev Süreleri ve Maaşları

GÖREV BÖLGESİ	ÜNVANI	GÖREV SÜRESİ(AY)	AYLIK MAAŞ (KURUŞ)
ÇARŞAMBA	MÜDÜR	7	1000
DİYADİN	MÜDÜR	6	2000
DİRGÖL	MÜDÜR	8	1750
KEMAH	KAYMAKAM	20	1250
YEMEN	KAYMAKAM	5	2500
SİMAV	KAYMAKAM	7	1800
AZİZİYE	KAYMAKAM	13	1350
CEBEL-İ KALMUN	A'ŞÂR MEMURU	8	1250
CEBEL-İ KELBİYE	KAYMAKAM	4	2000
CEBELE	KAYMAKAM	8	2250
DUMA	A'ŞÂR MEMURU	5	1000
SAFİTA	A'ŞÂR VE AĞNAM MEMURU	6	800
TERCAN	KAYMAKAM	5	1250
EĞİN	KAYMAKAM	18	1250
BEYŞEHRİ	VEKİL KAYMAKAM	6	504
KARÇEKAN	KAYMAKAM	12	1215
MİDYE	VEKİL KAYMAKAM	4	625
GEDİZ	KAYMAKAM	10	1250
BALAT	MÜDÜR	13	500

EKLER

EK-1

Huzûr-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

Gedüs kazâsı kâ'immakâmlığından iktidârsızlık isnâdıyla infisâl itdiğinden nâşî Şûrâ-yı Devletce virilen karâr mûcibince sınıfı müdürliğe tenzîl idilmiş ise de hüsn-i hıdmet itdiğine dâ'ir yedinde mahallî mazbatası bulunduğundan ve nezâret-i 'âcizîden mukaddemâ yazılan tahrîrât-ı 'umûmiyede evvelce şikâyet olunan mahallden hüsn-i hıdmetine dâ'ir tavsiye verildiği sûretde evvelki şikâyete iftirâsûretiyle bakılacağı gösterildiğinden ve şu hâlde hakkında beyân olunan iktidârsızlık isnâd ve iftirâ olacağından bahsle yine bir kâ'immakâmlığa ta'yîn olunmak üzere ol bâbdaki evrâkın li-ecli't-tedkîk Şûrâ-yı Devlete havâlesi istid'âsına dâ'ir Mehmed Kâmil Efendi tarafından virilen 'arz-ı hâl üzerine bi'l-havâle intihâb-ı me'mûrîn komisyonundan virilen ve melfûfâtıyla berâber takdîm kılınan tezkirede her ne kadar ol bâbda icrâ olunan tedkîkât üzerine ber-vech-i meşrûh sınıfının tenzîli Şûrâ-yı Devletce taht-ı karâra alındığından tekrâr tedkîkâta mahal olmadığı kendüsüne tefhîm olunmuş ise de mûmâileyhin yedinde bulunan mahallî mazbatası hükm ve kuvvetinin sınıfının tenzîl edilmemesine medâr olacağı ümidiyle keyfiyetin tekrâr şûrâ-yı mezkûrahavâlesini pek ziyâde sızlanarak istirhâmitmekde bulunduğu gösterildiğinden icrâ-yı îcâbı manût-ı rey'-i âlî-i fehîmâneleridir ol bâbda

EK-2

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

Emir No	Tarih	Maddeler	Sıra No	Sıra No
1495	27	Hususla: Hefve Hazretleri	9	6
<p> 1. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 2. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 3. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 4. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 5. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 6. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 7. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 8. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 9. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... 10. Hefve Hazretleri'nin emriyle hazırlanan... </p>				

OSMANLI ARŞIVI	
DH.MKT	
1495	27

Huzûr-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

Eğinde Papaz Karakin nâm şahsın derûnundaevrâk-ı fesâdiye bulunduğu ihbâr olunan hânesi ile Ermeni mektebi Eğin kâ'immakâmlığıınca lede't-taharrî birtakım evrâk-ı fesâdiye ile risâleler ve îmâlîhusûsîmektûblar ve intişârı memnû' Ermenice gazete sûretleri bulunarak merkûm papazla müştereklerinin nizâmen icrâ-yı istintâkve muhâkemeleri haklarında tertîb-i cezâ olunması zımında müdde'î-i 'umûmîmu'âvininin Eğine gönderildiği ve kâ'immakâmlığa da vesâyâ-yı lâzime icrâ kılındığı gibi Harput kasabasında fotoğrafçı Ohannesin taharrî ettirilen hânesinde dahi eski Ermenistân armasına müşâbih resimler ve ba'zı resâ'il ve mücelled Rus gazeteleri zuhûr iderek resâ'il-i mezkûrede fesâda dâ'ir bir şey' görülememiş ve mücelled Rus gazetelerinin târîhlerine nazaran mündericâtı ehemmiyetsiz olduğu anlaşılmiş ise de armalar câlib-i nazar-ı dikkat olduğundantedkîki müdde'î-i 'umûmîliğe havâle olunduğuna ve orada Rus lisânına âşinâ kimse olmadığından mezkûr mücelled gazetelerin buraya irsâli istîzânına dâ'ir Ma'mûretü'l-'azîz vilâyetinden meb'ûs telgrafnâmenin me'âli leffen takdîm-i pişgâh-ı sâmi-i hazret-i sadâret-penâhîleri kılınmış ve işbu iki madde hakkında ber-minvâl-i ma'rûz icrâsına ibtidâr olunan tahkîkâtın ta'mîk ve tesrî'iyle istihsâl olunacak netâyicin iş'ârı ve işin anlaşılacak ehemmiyetine göre zikrolunan mücelled gazetelerin buraya gönderilmesi îcâb eder ise ol vakt onların dahi tisyârı vilâyet-i mezkûreye cevâben tavsiye ve izbâr olunmuş olmağın ol bâbda

Huzûr-ı ‘Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

‘Uşşâk ve Simav ve Gedüs kazâları kâ’immakâmları Eşref ve ‘Ali Rızâ ve Halîl Sıdkı efendilerin umûr-ı tahsîliyye ve husûsât-ı sâ’irede meşhûd olan betâ’etlerindennâşîlüzûm-ı tebdîlleri Hüdavendigâr Vilâyetinden iş’ar olunması üzerine mezkûr‘Uşşâk kâ’immakâmlığına ikinci sınıfdan müntehib ve Çekmece kâ’immakâmlığından münfasıl Hüseyin Hüsni Beyin ve Gedüskâ’immakâmlığına da üçüncü sınıftan müntehib ve Karçıkan kâ’immakâmlığından münfasıl Mehmed Kâmil Efendinin ve Simav kâ’immakâmlığına dahi üçüncü sınıfdan müntehib kâ’immakâm mülâzımlarından Mehmed‘Ali Beyin icrâ-yı me’mûriyetleri tezekkür kılındığına dâ’ir İntihâb-ı Me’mûrîn Komisyonundan virilen mazbatamelfûf tercüme-i hâl varakalarıyla ma’an takdîm kılınmış olmağla icrâ-yı îcâbı manût-ı re’y ve müsâ’ade-i âliyye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleridir ol bâbda

13 Temmuz (1) 308

Merkez sancağına tâbi‘ Tercan Kazâsı Kâimmakâmı Kâmil Efendinin iktidârsızlığı eseri olarak ba’zı yolsuz ve nizâmsız harekâtı vukû‘una mebnî bekâsı maslahaten gayr-i câ’iz olduğundan ‘azliyle yerine erbâb-ı iktidârdan münâsib birinin ta’yîn ve i‘zâmı Erzurum Vilâyet-i Celîlesi İdâre Meclisinden vârid olub komisyona havâle buyurulan 26 Zi’l-ka’de sene 301 târîhli mazbatada ‘arz ve iş‘âr olunmakdan nâşî kazâ-yı mezkûrkâ’immakâmlığına üçüncü sınıf kâ’immakâm mülâzımlarından Karabirun Müdîr-i sâbık Mahmûd Nedim Beyin ta’yîni tensîb ve musaddak tercüme-i hâl varakası leffen takdîm ve tesrîb kılınmış olmakla sûret-i ma‘rûza nezd-i ‘âlîlerinde dahi tasvîb buyrulduğu halde îfâ-yı muktezâsı babında emr ü fermân hazret-i men-lehü’l-emrindir

Fî 19 Safer sene 302 ve Fî 26 Teşrîn-i sâni sene 300

Şûrâ-yı Devlet MâliyeDâ'iresinin melfûf defter ile berâber 'arz ve takdîm kılınan mazbatası me'âlinden müstebân olduğu üzere Trablusşam sancağına tâbi' Cebele kazası hükûmet konağının harâb olması cihetiyle ber-mûceb-i keşf on altı bin altı yüz elli guruş sarfıyla ta'mîri husûsunun cânib-i vilâyete iş'ârı ve masârif-i ma'rûzanın tertîb-imevzû'undantesviyesi maddesinin dahi MâliyeNezâret-i Celîlesine havâlesi tezekkür kılınmış olmakla ol bâbda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyrulur ise mantûk-ı münîfi infâz olunur efendim 5 R sene 95

Vefik

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkere-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleriyle melfûf mazbata ve defter manzûr-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve ber-vech-i istîzânmezkûr konağın ol mikdâr masrafla ta'mîri şeref-müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mantûk-ı münîfinden olarak mârû'z-zikr mazbata ve defter savb-ı sâmi-i hidvîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emrû fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir Fî 6 R 95

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Sadâret Mektûbî Kalemi, Mühimme Kalemi Evrâkı

A. MKT. MHM. 286/25, 5 Aralık 1863/23 C 1280.

A. MKT. MHM. 368/4, 17 Kasım 1866/9 B 1283.

A. MKT. MHM. 374/42, 19 Kasım 1866/11 B 1283.

A. MKT. MHM. 564/22, 11 Ağustos 1895/19 S 1313.

A. MKT. MHM. 413/55, 14 Temmuz 1868/23 Ra 1285.

Sadaret Mektûbî Kalemi, Meclis-i Vâlâ Evrâkı

A. MKT. MVL. 107/50, 16 Mayıs 1859/13 L 1275.

Sadaret Mektûbî Kalemi, Umûm Vilâyât Evrâkı

A.MKT. UM. 488/8, 30 Temmuz 1861/22 M 1278.

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası

BEO. 16/1188, 31 Mayıs 1892/4 Za 1309.

BEO. 197/14751, 10 Mayıs 1893/23 L 1310.

BEO. 237/17754, 6 Temmuz 1893/21 Za 1310.

BEO. 362/27098, 15 Şubat 1894/9 Ş 1311.

BEO. 433/32429, 10 Ağustos 1883/6 L 1300.

BEO. 44/3267, 3 Ağustos 1892/9 M 1300.

Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemi

DH. MKT. 1350/55, 26 Mayıs 1886/12 Ş 1303.

DH. MKT. 1356/71, 21 Temmuz 1886/19 L 1303.

DH. MKT. 1366/81, 5 Kasım 1886/7 S 1304.

DH. MKT. 1376/28, 5 Kasım 1886/7 S 1304.

DH. MKT. 1389/112, 5 Ocak 1887/9 R 1304.

- DH. MKT. 1397/40, 3 Şubat 1887/9 Ca 1304.
- DH. MKT. 1407/30, 28 Haziran 1888/18 L 1305.
- DH. MKT. 1408/50, 26 Mart 1887/1 B 1304.
- DH. MKT. 1442/64, 25 Ağustos 1887/5 Z 1304.
- DH. MKT. 1443/107, 20 Ağustos 1887/30 Za 1304.
- DH. MKT. 1472/32, 27 Aralık 1887/11 R 1305.
- DH. MKT. 1495/27, 19 Mart 1888/6 B 1305.
- DH. MKT. 1501/114, 19 Nisan 1888/7 Ş 1305.
- DH. MKT. 1502/54, 19 Nisan 1888/7 Ş 1305.
- DH. MKT. 1517/35, 28 Haziran 1888/18 L 1305.
- DH. MKT. 1408/50, 26 Mart 1887/1 B 1304.
- DH. MKT. 1517/84, 26 Haziran 1888/16 L 1305.
- DH. MKT. 1521/100, 16 Temmuz 1888/7 Za 1305.
- DH. MKT. 1522/29, 17 Temmuz 1888/8 Za 1305.
- DH. MKT. 1566/38, 20 Kasım 1888/16 Ra 1306.
- DH. MKT. 1632/2, 27 Haziran 1889/28 L 1306.
- DH. MKT. 1783/79, 22 Kasım 1890/9 R 1308.
- DH. MKT. 1791/54, 9 Aralık 1890/26 R 1308.
- DH. MKT. 1793/23, 17 Aralık 1890/5 Ca 1308.
- DH. MKT. 1796/51, 24 Aralık 1890/12 Ca 1308.
- DH. MKT. 1874/41, 5 Ekim 1891/1 Ra 1309.
- DH. MKT. 1977/72, 26 Temmuz 1892/1 M 1310.
- DH. MKT. 200/6, 3 Haziran 1894/29 Za 1311.
- DH. MKT. 312/7, 21 Kasım 1894/22 Ca 1312.
- DH. MKT. 326/55, 29 Aralık 1894/1 B 1312.

DH. MKT. 385/41, 10 Haziran 1895/16 Za 1312.

DH. MKT. 76/8, 7 Aralık 1892/17 Ca 1310.

DH. MKT. 1989/3, 18 Ağustos 1892/24 M 1310.

Dâhiliye Nezâreti, Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri

DH. SAID. 3/296, 25 Nisan 1895/29 L 1312.

Dâhiliye Nezâreti, Şifre Kalemi Belgeleri

DH. ŞFR 136/3, 16 Haziran 1888/6 L 1305.

DH. ŞFR. 135/7, 15 Mart 1888/2 B 1305.

Hariciye Nezâreti, Siyâsî

HR. SYS. 1342/36, 8 Aralık 1883/7 S 1301.

HR. SYS. 1956/51, 11 Aralık 1878/16 Z 1295.

Îrâde, Meclis-i Mahsûs

İ. MMS. 51/2257, 25 Mart 1875/17 S 1292.

Îrâde, Meclis-i Vâlâ

İ.MVL. 507/22893, 11 Ağustos 1863/25 S 1280.

Îrâde, Dâhiliye

Îrâde, Dâhiliye, 1296/27, 8 Kasım 1891/5 Ra 1309.

Îrâde, Dâhiliye, 669/46588, 3 Temmuz 1873/7 Ca 1290.

Îrâde, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303.

Îrâde, Dâhiliye, 39/1998, 8 Nisan 1878/5 R 1295.

Îrâde, Dâhiliye, 938/74283, 13 Aralık 1884/24 S 1302.

Îrâde, Dâhiliye, 793/64356, 27 Ekim 1879/11 Z 1296

Îrâde, Dâhiliye, 988/77996, 8 Kasım 1885/30 M 1303.

Îrâde, Dâhiliye, 774/63015, 22 Ocak 1878/18 M 1295.

Îrâde. Dâhiliye, 1061/83270, 3 Mayıs 1873/5 Ra 1290.

İrâde, Şûrâ-yı Devlet

İ. ŞD. 22/964, 6 Aralık 1871/23 N 1288.

İrâde, Şehremâneti

İ. ŞE. 6/3, 7 Eylül 1894/6 Ra 1312.

İrâde, Taltifât

İ.TAL. 2/30, 23 Ağustos 1892/29 M 1310.

Maârif Nezâreti, Mektûbî Kalemi

MF. MKT. 243/5, 8 Ağustos 1894/5 S 1312.

MF. MKT. 599/29, 19 Ekim 1901/6 B 1319.

MF. MKT. 8/34, 15 Ocak 1873/16 ZA 1289.

MF. MKT. 53/170, 9 Mart 1878/5 Ra 1295.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri

MVL. 1053/27, 21 Kasım 1867/24 R 1284.

MVL. 485/90, 8 Kasım 1865/18 C 1282.

MVL. 621/76, 14 Ocak 1862/13 B 1278.

MVL. 624/88, 26 Ocak 1862/25 Recep 1278.

MVL. 646/71, 24 Nisan 1863/5 Za 1279.

MVL. 658/11, 14 Haziran 1863/26 Z 1279.

MVL. 697/48, 7 Ocak 1865/9 Ş 1281.

MVL. 712/41, 9 Ağustos 1865/16 Ra 1282.

MVL. 716/93, 29 Aralık 1865/10 Ş 1282.

MVL. 725/59, 18 Ekim 1283/8 C 1283.

MVL. 727/29, 6 Ocak 1867/29 Ş 1283.

MVL.1052/96, 4 Nisan 1867/29 Z 1283.

MVL. 731/25, 30 Ocak 1867/24 N 1283.

MVL. 624/88, 26 Ocak 1862/25 Recep 1278.

Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

ŞD. 1056/48, 26 Şubat 1907/13 M 1325.

ŞD. 258/21, 5 Mart 1874/16 M 1291.

ŞD. 1506/5, 16 Nisan 1881/8 C 1300.

ŞD. 1539/19, 25 Nisan 1871/4 S 1288.

ŞD. 1877/24, 15 Haziran 1887/23 N 1304.

ŞD. 1877/35, 14 Eylül 1888/18 M 1306.

ŞD. 1879/12, 20 Nisan 1892/22 N 1309.

ŞD. 245/33, 22 Kasım 1871/9 N 1288.

ŞD. 2466/30, 20 Ekim 1883/18 Z 1300.

ŞD. 258/21, 5 Mart 1874/16 M 1291.

ŞD. 2584/1, 4 Mayıs 1888/22 Ş 1305.

ŞD. 2636/6, 10 Nisan 1894/4 L 1311.

ŞD. 268/32, 2 Ağustos 1878/3 N 1295.

ŞD. 2888/33, 28 Ekim 1877/20 Ş 1294.

ŞD. 2946/3, 6 Nisan 1891/26 Ş 1308.

ŞD. 2947/19, 1 Haziran 1891/23 L 1308.

ŞD. 2947/31, 3 Ağustos 1891/27 Zilhicce 1308.

ŞD. 2951/7, 13 Mart 1892/13 Ş 1309.

ŞD. 2961/35, 10 Temmuz 1893/25 Za 1310.

ŞD. 2963/4, 8 Aralık 1893/29 Ca 1311.

ŞD. 2979/30, 4 Ocak 1897/30 B 1314.

ŞD. 936/99, 2 Haziran 1895/8 Z 1312.

Yıldız, Sadâret Husûsî Maruzât Evrakı

Y. A. HUS. 27/30, 2 Ekim 1887/14 M 1305.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Arzuhaller ve Journaller

Y. PRK. AZJ. 13/195, 17 Nisan 1888/5 Ş 1305.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Komisyon Ma'rûzâtı

Y. PRK. KOM. 6/109, 18 Mayıs 1888/26 Ş 1305.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

Akdağ, Mustafa. "Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri", **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt-Sayı:14-8 (1970), ss.51-61.

Akyıldız, Ali. "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2 (1998), ss.209-222.

Akyıldız, Ali. "Tanzimat", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:40 İstanbul: DİA Yayınları, 2011.

Baykara, Tuncer. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

Baykara, Tuncer. "Kaza", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:25 İstanbul: DİA Yayınları, 2002.

Cezar, Mustafa. **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1, Ankara: TTK, 2010.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara: TTK, 1991.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

Çakmak, Biray. "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi:1894 Büyük Uşak Yangını", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:15 (Güz 2011), ss.64-82.

Çakmak, Biray. "Osmanlı Taşrasında Yönetme ve Yönetilme Kaygıları: Uşak Kazasında Mülkî-İdarî Değişim Talepleri ve Teşebbüsleri (1908-1919)", **OTAM**, Sayı: 36 Güz 2014, ss.50-56.

Çakmak, Biray. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşraf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrafından Acemzadelerin Tarihine Katkı", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt-Sayı: 32-2, Aralık 2015, ss.64-78.

Çankaya, Ali. **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt: 1 Ankara: Mars Matbaası, 1968.

Develioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 31. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, 2015.

Efe, Ayla. “Muhassıllık Teşkilatı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2002.

Efe, Ayla. “Tuna Vilayeti Nizamnamesi”, **1864 Vilayet Nizamnamesi Sempozyum Bildirileri**, Ankara: TODAİE, 2015, ss.47-51.

Efe, Ayla. “Taşra Yönetimine Muhassıllıktan Açılan Kapı”, **1864 Vilayet Nizamnamesi Sempozyum Bildirileri**, Ankara: TODAİE, 2015, ss.21-47.

Erkal, Mehmet. “ÖŞÜR”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 34 İstanbul: DİA, 2007.

Findley, Carter V. **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, İkinci Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Genç, Mehmet. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 11.baskı. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2000.

Güneş, Mehmet. **Osmanlı Devleti’nde Kaymakamlık**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.

Halaçoğlu, Yusuf. **XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara: TTK, 1991.

İlhan, Mustafa. “19.Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısında Batı Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, 2013.

İnalcık, Halil. “Eyalet”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:11 İstanbul: DİA Yayınları,1995.

İnalcık, Halil. “Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”,**Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara: T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü,2000.

İnalcık, Halil. “Tımar”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:41 İstanbul: DİA Yayınları, 2012.

İnalcık, Halil. **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

İpek, Nedim. “Kafkaslardan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”,**Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:6 (1991), ss.97-134.

İpşirli, Mehmet. “Enderun”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:11 İstanbul: DİA Yayınları,1995.

Kılıç, Orhan. “Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeyilikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt:9 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Kırmızı, Abdülhamit. “Osmanlı Taşra İdaresinde Kariyer Çizgisinin Modernleşmesine Dair Bazı Gözlemler”, **Eski Çağ’dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar Sempozyumu**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009, ss.227-237.

Kırmızı, Abdülhamit. **Avlonyalı Ferit Paşa Bir Ömür Devlet**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Kırmızı, Abdülhamit. **Abdülhamit’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Beşinci Baskı, Ankara: TTK, 1993.

Mert, Özcan. “Ayân”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:4 İstanbul: DİA Yayınları, 1991.

Nagata, Yuzo. **Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara: TTK, 1997.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1994.

Ortaylı, İlber. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara: TTK, 2000.

Ortaylı, İlber. **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Üçüncü baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

Özkaya, Yücel. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık**, Ankara: TTK, 1994.

Özkaya, Yücel. “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması ve Sonuçları: Ayânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Sarıyıldız, Gülden. “Sicill-i Ahval Defterleri”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37 İstanbul: DİA Yayınları, 2009.

Saydam, Abdullah. **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara: TTK, 1997.

Sezen, Tahir. **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri, 2006.

Şahin, Canay. “The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Bilkent Üniversitesi, 2003.

Şahin, İlhan. “Nâhiye”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul: DİA Yayınları, 2006.

Şahin, İlhan. “Sancak”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36 İstanbul: DİA Yayınları, 2009.

Tural, Erkan. “Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi-1864 Nizamnamesi’nin Arkasında III. Napolyon mu Vardı ?”, **1864 Vilayet Nizamnamesi Sempozyum Bildirileri**, Ankara: TODAİE, 2015, ss.69-97.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı**, Dördüncü Baskı, Ankara: TTK, 2014.

Ünal, Mehmet Ali. “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 6 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

VİLAYET SALNAMELERİ

1890-1891/H. 1308 Edirne Vilayeti Salnamesi.

